Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

AARBØGER

UDGIVNE AF HISTORISK SAMFUND
FOR AARHUS STIFT

VI

1913

AARHUS
DE FORENEDE BOGTRYKKERIER
MCMXIII

AARHUS STIFTS

AARBØGER

VI

AARBØGER

UDGIVNE AF HISTORISK SAMFUND
FOR AARHUS STIFT

VI

1913

AARHUS
DE FORENEDE BOGTRYKKERIER
MCMXIII

REDAKTIONSUDVALG:
Ejler Haugsted, Underbibliotekar, Formand.
Chr. Heilskov, Biblioteksassistent.
I. Henningsen, Forstander for den jydske Handelshøjskole.

Fordums Landeveje og Rejseliv i Aarhus Amt.

Af
Chr. Heilskov.

I det jeg for Aarbogens Læsere fremlægger nærværende Undersøgelser, vil jeg skynde mig at bemærke, at de kun maa betragtes som et Forsøg. Det var oprindelig kun min Hensigt at skildre en enkelt Vejs Historie, men under mine Forstudier fik jeg en Del Materiale ihænde til de øvrige Hovedvejes topografiske og historiske Beskrivelse, hvilket fristede mig til en samlet Behandling af Amtets Vejforhold i ældre Tid. Men Kildernes Spredthed — og tildels Tavshed — har vanskeliggjort Undersøgelsen, hvorfor der uundgaaelig paa efterfølgende Sider vil findes en Del Mangler, som kun et vidtløftigere Studium vil kunne afhjælpe. Dog haaber jeg at have lagt et Grundlag, hvorpaa der senere vil kunne bygges videre. Dette maa altsaa nærmest betragtes som en Oversigt, et Forsøg paa at klarlægge Linjerne — in casu Vejlinjerne.

At man allerede i den graa Oldtid har haft bestemt afgrænsede Veje her i Jylland, har Sophus Müller søgt at bevise i sin interessante Afhandling

„Vei og Bygd i Sten- og Bronzealderen“[1]). Han mener at kunne bestemme Oldtidsvejenes Retning ved Hjælp af Gravhøje, beliggende i lange Rækker. Desværre har hans Undersøgelser ikke strakt sig til det her skildrede Landomraade, men han nævner dog ogsaa Forhold, der har Betydning for os. Det synes, at Egnen om Hald Sø har været et Knudepunkt for Samfærdslen; der kan saaledes spores en lang Vej, kommende fra et Punkt Syd for Bovbjerg og strækkende sig hen mod Hald, hvor mange Veje krydsedes; der kan ogsaa spores en østlig Vejlinje herfra og over mod Kattegat. Denne har utvivlsomt stilet mod Aarhus. Ved Søbyvad ses nemlig en tydelig Højrække, pegende ned mod det gamle Overgangssted over Gjern Aa; og længere Øst paa nede omkring Borum ligger Højene endnu temmelig tæt. Det er ogsaa sandsynligt, at en midtjydsk Rute maatte søge ud til Aarhus, der jo som bekendt er en ældgammel By, og som allerede af Adam af Bremen omtales som et velkendt Overfartssted til Sjælland.

Men gaar vi nu over til den historiske Tid, saa kan vi, saa langt vor Viden gaar tilbage, følge to store jydske Hovedruter, nemlig en, som gaar op gennem det østlige Slesvig og Jylland lige til Skagen, og en anden fra Thisted over Aggertangen ned langs Jyllands og Slesvigs Vestkyst. Af disse maa den første sikkert betragtes som Jyllands egentlige Hovedvej. Senere har der dannet sig et Par større Forbindelsesveje mellem disse to Hovedruter, nemlig de endnu eksisterende Linjer Randers—Viborg—

[1]) Aarb. f. nord. Oldkynd. 1904.

Vestjylland og Aarhus (eller Horsens)—Ry—Ringkøbing. Hertil kom endnu en vigtig midtjydsk Længdevej fra Kolding—Vejle over Nørre Snede og Paarup til Viborg og derfra over Store Binderup til Aalborg, samt den ældgamle „Studevej" fra Foldingbro over Bække, Randbøl og Nykirke til Nørre Snede, hvor den falder sammen med Vejle-Vejen til Viborg.

Den, der ønsker at danne sig et godt Begreb om, hvorledes Vejene og Rejselivet var beskaffne i det 16. Aarhundrede, anbefales det at læse Troels-Lunds fortrinlige Skildring i det derom handlende Afsnit af „Dagligt Liv i Norden". Den giver et meget malende Billede af Forholdenes Elendighed. Medens Sophus Müller mener, at man allerede i Oldtiden har benyttet Vejene til Kørsel med Oksekærrer, antager Troels-Lund, at de oprindelige Veje væsentligt var Rideveje, der naturligvis af den Grund var ganske smalle. Disse er da efterhaanden taget i Brug som Køreveje, da Vogne hen imod Slutningen af Middelalderen blev almindelige som Befordringsmiddel. Da der intet offentligt Vejvæsen var, blev Vejene ikke reparerede uden meget tvingende Grunde, og det endda kun „Kongevejene", det vil sige Alfarvejene mellem Købstæderne. Da saaledes Kongen i 1558 vil rejse rundt i Riget, faar Lensmændene Befaling til at istandsætte disse, saa de blev farbare. Hulvejene skulde udfyldes, store Sten ryddes tilside, og hvor der var Pytter paa Vejene, skulde de fyldes med Sand og Ris.[1]). I 1574 faar Bønderne i Skanderborg og Aarhusgaards Len Befaling til at istandsætte Vejene, der „i disse Len

[1]) Kancelliets Brevbøger.

skulle være meget slette og dybe"[1]). „Dybe" er et godt Ord; det maler udmærket Tilstanden af Datidens Veje, som man nærmest maa forestille sig som lange bugtede Furer i Terrænet. Betegnende er Anekdoten om Bonden, der i Stedet for at køre oppe paa en forbedret og forhøjet Vej, af gammel Vane kørte nede i Bunden af Grøften i den Tro, at her gik Vejen.

Saaledes som Vejene her er skildrede, saaledes vedblev de at være til de store Landevejsreformers Tid ved Slutningen af det 18de Aarhundrede, da man søgte at regulere og forbedre Vejene og navnlig at indgrøfte dem og gøre dem bredere. 6. Apr. 1770 udkom et Reskript angaaende Landevejenes Istandsættelse og Vedligeholdelse i Aarhus Stift. Heri befales, at Landevejene skal være 12 Alen brede og anlægges det ligeste ske kan og forsynes med 2 Alen brede Grøfter paa hver Side. Allerede 1682 var der udstedt Forbud mod: „Aadsler af Heste, Hopper og andre Slags døde Kvæg", som meget ofte laa langs Vejene og forpestede Luften; men da Forbudet ikke var bleven overholdt, indskærpedes det igen ved Reskript af 9. Aug. 1800.

Men General-Vejkommissionen, der oprettedes 1778, har dog ikke kunnet faa Bugt med gammel Slendrian; og især Vejene i Jylland faar et daarligt Skudsmaal. Fr. Thaarup skriver saaledes: „Jyllands Veie ere elendige, især høres Jammerskrig fra Vendsyssel, hvor Veiene siges at være rene Kontraster imod, hvad de bør være"[2]). Og en anonym For-

[1]) Anf. St.

[2]) Danmarks Statistik, 2. Udg. 1794. S. 593.

fatter, der i 1786 skrev en vittig Afhandling om Vejene i Jylland, taler om, hvor ærgerligt det er at „passere Modradser og Moser i Stedet for banede Veie, at finde tartariske Sumper og arabiske Udørkener i oplyste Christne Folkes Grændser . . . . at se med Hiærtens Harm den nye indgrøftede Vei paa hundrede Steder igiennembrudt — her Rudera af en Broe og Stumper af et Rekværk, som en kaad Knægt har exerceret sig paa — hist Stubben af et haabefuldt Træ, som en Menneske-Ven plantede og en Cosak spolerede . . . . . Derimod ingen Busk[1]), intet skyggefuld Træe, ingen Piile hos disse Vandbække og Babels Floder, hvor den Reisende i Skyggen kan udpuste sin Harm, fortære sin Mundbid, slikke Støvet ned og drage sin Aande friere efter udstanden Travaillie“[2]).

Værst beskafne synes Vejene at have været i Nærheden af Købstæder og Herregaarde, naturligvis paa Grund af den megen Kørsel med tungtbelæssede Vogne. Vor Forfatter siger herom: „Lad nogen komme i regnagtig Veir sidst om Efteraaret til A. eller N. eller H., og hvad gielder, han veed ikke i Forstaden, enten han kiører eller seiler, og det er først i Stads-Porten han kan raabe Land og finde Bund“.[3])

Men heller ikke om Sommeren var Vejene ideelle. „Naar Veiene tørres, forvandles deres hele øverste Lag, som var æltet sammen til Dynd, til Støv. Vort Klimas uafbrudte Blæst bortjager dette Støv i uhyre

[1]) Træer langs Landevejene fandtes i 1795 endnu kun i Nærheden af København og et eller andet Lystslot.

[2]) Patriotiske Samlinger, 2. Bd. 1786, S. 102—03.

[3]) Anf. St., S. 105.

Skyer; al Jord, som bedækkede Chausseens brolagte Deel gaaer bort i Luften, dens Stene blottes, og man kan uden Overdrivelse paastaae at vore stærkeste Chausseer egentlig blæses bort.[1])

Naar Vejene var saadanne, forstaar man jo let, at Forbindelsen mellem Landsdelene og de enkelte Byer var saa som saa. Det var en meget blandet Fornøjelse at rejse. Ikke alene knækkede Vognhjul, men ogsaa brækkede Lemmer kunde man let risikere. Og langsomt gik det. Men trods alt lader det sig ikke nægte, at Rejselivet dengang var forbundet med adskilligt mere Romantik end nu. Paa de langsomme og besværlige Ture baade saa og oplevede man mere end nu. Man stiftede let Bekendtskaber, naar man rejste længe sammen; det kunde ligefrem ikke undgaas. I 1750 oprettedes den „agende Post" mellem Haderslev og Aalborg. Den afløste et længe følt Savn; men den forhastede sig ikke. Ved Reskr. af 5. Juli 1777 berettiges Postmestrene til at forskaffe dem, der rejser med den agende Post, Forfriskninger „i den korte Tid", de opholder sig ved Postkontorerne, „hvilket i Almindelighed ikke bliver over et Par Timer, uden maaske ved Belterne eller i andre særdeles trængende Omstændigheder."

For de Rejsendes Beværtning og Natteleje blev der meget tidligt sørget. Allerede 1260 skal Erik Glipping i Helsingborg have udstedt en Lov, hvorefter ingen maatte tiltvinge sig Herberg hos Klerker, regulære eller verdslige, men at Kroer af tilstrækkeligt Antal skulde indrettes, hvor det

[1]) Oeconomiske Annaler, 1805. I., S. 474.

fornødne kunde faas for Penge[1]). Disse ældgamle Herberger ved vi imidlertid intet om. Den gamle Finderup Lade, i hvilken Erik Glipping selv maatte lade Livet, udlægges jo af nogle som et offentligt Herberg. Dronning Margrethe skal have forordnet, at der for hver fjerde Mil paa Landevejene skulde opbygges en Kro. Da mange af disse Værtshuse imidlertid efterhaanden var sunkne ned til Kipper og Røverreder, indskrænkede Christian 4. det til, at de kun maatte ligge ved de store Alfarveje[2]).

Dette er formodentlig Oprindelsen til de „kgl. priviligerede" Kroer. Om disse gjaldt i ældre Tid det samme som om Landevejene, at de var yderst primitive. Der klagedes ofte over dem af de Rejsende, hvorfor Kancelliet i 1795 forordnede Anskaffelse af Vejbøger ved hver Skifte-Station, hvori de Rejsende kunde klage over Befordringsvæsenet og Gæstgiverne. Disse sidste skulde, ganske paa moderne Manér, have en Tavle med Taksten for Spise- og Drikkevarer opslaaet i Gæstestuen. Over Postpersonalet kunde man, om fornødent, klage til rette vedkommende; men ellers var den røde Kusk med Posthornet en saare mægtig Mand, som alle private Befordringer ærbødigt skulde vige tilside for. Og i Forordningen af 1804 om Befordringsvæsenet hedder det, at „de Reisende maae hverken paa Stationerne eller underveis begegne Postkarlene med Skieldsord, mindre med Hug eller Slag".

---

[1]) Suhm: Historie af Danmark, X., S. 403.

[2]) G. L. Baden: Afhandlinger i Fædrelandets Historie, I, S. 216.

Som Støtte for Undersøgelserne angaaende Vejenes Retning i ældre Tid har vi først og fremmest Videnskabernes Selskabs Kort, der for Aarhus Amts Vedkommende er udarbejdet 1787 og 89. Af senere Kort har jeg navnlig haft Nytte af Gliemanns Amtskort (1826) og Mansas Kort (1843—46). De haandtegnede Joh. Meier'ske Kort fra ca. 1650, som findes i det Kongelige Bibliotek, er derimod ikke tilstrækkeligt detaljerede til at være til synderlig Nytte for nærværende Formaal.

1. Den østjydske Hovedlandevej.

I alle historisk kendte Tider har de betydeligste Byer (paa ganske faa Undtagelser nær) ligget langs Østkysten, ikke alene af Jylland men ogsaa af Hertugdømmerne, navnlig Slesvig. Det er derfor naturligt at antage, at den store Vej fra det sydlige Udland op gennem Jylland i umindelige Tider har fulgt Ruten Altona—Rendsborg—Slesvig — Flensborg — Aabenraa —Haderslev—Kolding—Vejle—Horsens—Aarhus—Randers—Hobro—Aalborg. Til den stødte den store Landevej fra København over Sjælland og Fyn til Middelfart—Snoghøj og derfra til Vejle. Da det ordnede Postvæsen oprettedes af Christian IV. 1624 blev Postruterne for Nørre-Jyllands Vedkommende: 1. Kolding—Aalborg over Nørre Snede og Viborg, 2. Kolding—Randers over Vejle, Horsens, Skanderborg og Aarhus og 3. Kolding—Ribe over Foldingbro. Til at befare disse Ruter blev ansat 5 Postbude[1]). Mærkeligt nok næv-

[1]) Fr. Olsen: Det danske Postvæsen indtil 1711, S. 25.

nes ingen Postmester i Aarhus i det 17. Aarhundrede, skøndt baade Horsens og Randers da havde saadanne. Den første Postmester i Horsens var Marthin Luther, en Efterkommer af den berømte Reformator[1]). Først 1711 omtales Hans Bendixen som Postmester i Aarhus. Under Poul Klingenbergs Postbestyrelse midt i det 17. Aarhundrede afgik der fra Haderslev to agende jydske Poster en Gang om Ugen, den ene over Kolding, Vejle, Horsens, Aarhus, Randers og Viborg til Aalborg, den anden over Ribe og Varde til Ringkøbing. Disse ugentlige agende Poster forandredes 1694 til ridende Poster, som herefter afgik to Gange om Ugen[2]). Først 1750 indrettedes som nævnt atter den agende Post.

Postgangen synes ikke siden at have udviklet sig rivende før op mod vor Tid. Thi endnu hen imod Midten af forrige Aarhundrede var Postbefordringen fra Fredericia saaledes: Dagvogn mellem Horsens og Aarhus (direkte) 2 Gange om Ugen i begge Retninger (om Vinteren ophørte som Regel den ene Tur). Mellem Aarhus og Randers afgik Dagvognen ligeledes 2 Gange ugentlig i begge Retninger. Fra Fredericia til Aarhus (og omvendt) afgik endvidere en tredje Dagvogn én Gang om Ugen. Den kom til Aarhus om Aftenen og fortsatte næste Dags Morgen Turen til Randers og videre til Aalborg. Pakkeposten afgik én Gang ugentlig fra Kolding til Aalborg og omvendt, passerende Vejle, Horsens, Skanderborg, Aarhus, Randers og Hobro. Befordringshastigheden var akkurat en Mil i Timen[3]).

[1]) Anf. St., S. 87.

[2]) Anf. St., S. 157—58.

[3]) S. Bojesen: Reise- og Posthaandbog for 1838.

Ved Vintertid kunde det dog undertiden tage adskilligt længere Tid, som f. Eks. en Gang midt i 30'erne i forrige Aarhundrede, da Sydposten, som ankom d. 1. Februar om Aftenen, havde været 13 Timer undervejs fra Horsens til Skanderborg paa Grund af Sneen, der visse Steder laa 5 á 6 Alen højt.

Ellers faar den store Hovedlandevej fra Haderslev[1]) til Aalborg allerede i 1805 det Skudsmaal, at den er upaaklagelig, naar undtages enkelte Stykker, der tilsammen næppe udgør 5 Mil [2]). Det havde den imidlertid ikke altid været, hvilket vil fremgaa af det følgende:

Vejen fra Horsens til Skanderborg er vel nok en af de allermest bakkede her i Landet. Allerede uden for Horsens begynder det. Her skraaner Vejen stærkt ned til den Dal, hvorigennem den korte men vandrige Hansted Aa løber ud i Nordstrand. Efter at have passeret Broen over Aaen, deler Vejen sig, idet den mindre Landevej til Aarhus gaar fra tilhøjre. Nu farer man pr. Automobil over Broen paa nogle Sekunder, men der var Tider, da Aaen ikke lod sig sligt byde. Oprindeligt synes man at have kørt eller redet over Aaen, hvor det bedst kunde lade sig gøre; dog har man tidligt faaet en Bro over den. Men det synes at have været en Sukkenes Bro, der ideligt gav Anledning til Bekymring. I Aaret 1548 vedtog Vor Herreds Mænd at give til Vedligeholdelse af den nyanlagte Hansted Bro det første Aar 2 Skæpper Havre hver, siden 1 Skæppe [3]). Og i 1551, da Øm Kloster havde Bro-

[1]) Vejlængden regnedes i ældre Tid ud fra denne By.

[2]) Oeconomiske Annaler 1805, I, S. 482.

[3]) Pontoppidans danske Atlas, IV, S. 202.

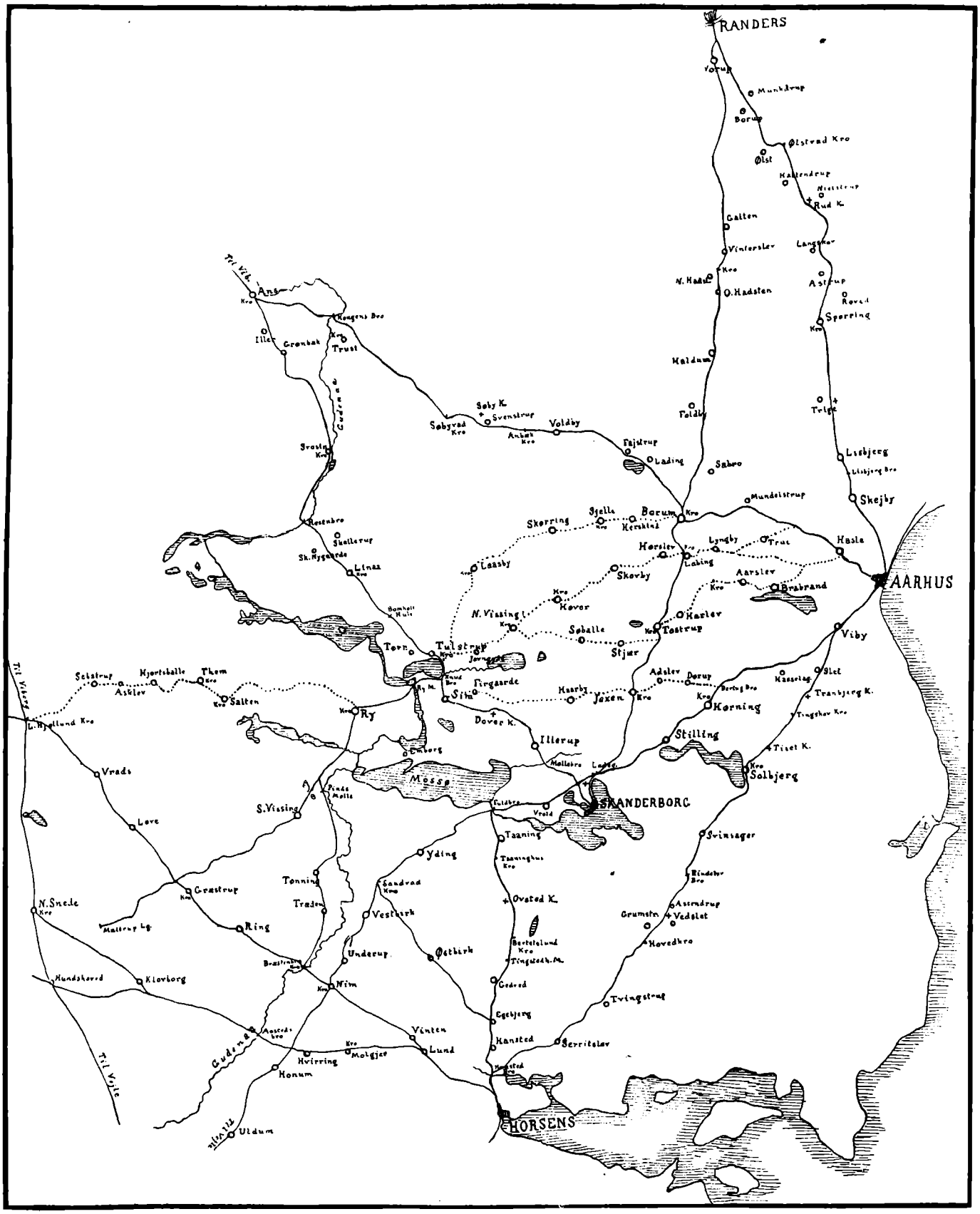

Landeveje i Aarhus Amt ved Aar 1789.

en i Forlening, fik Bønderne i Hads Herred Brev om, at hver af dem hvert tredje Aar skulde give 1 Skæppe Havre til Vedligeholdelse af Broen i Stedet for som hidtil 1 Penning aarlig, ligesom Bønderne i Vor Herred hver skulde give 1 Skæppe Havre aarlig i de to Aar i Stedet for 1 dansk Hvid aarlig, „da Broen i denne dyre Tid ikke kan holdes vedlige for den tidligere Afgift"[1]). Alligevel forslog det ikke. Ved Tøbrud eller i ondt Vejr maatte man undertiden vente to, tre eller flere Dage, før Hansted Aa var til at komme over[2]). 1566 fik Bønderne i Vor Herred Befaling til at møde med Heste og Vogne, Skovle og Spader ved Aaen ved Hansted, „da den er meget vanskelig at komme over, naar det fryser og der er stort Vandløb, og efter Holger Rosenkrantzes Anvisning hjælpe til med at gøre en Bro over Aaen"[3]).

Havde man nu lykkeligt passeret Broen, kom Vejen op ad Bakken forbi Hansted By. Den var i ældre Tider en Hulvej og kaldtes „Hansted Hule." Vejen har altsaa gaaet i Lavningen Vest for den nuværende. Herfra gik den videre, stadigt i samme Retning som den nuværende Vej, forbi Egebjerg og Gedved indtil Tingstedholm Vandmølle, hvor den nye Vej gaar i mere østlig Retning, hvorimod den gamle, der endnu vedligeholdes som Bivej, fortsætter Nord paa forbi Ovsted Kirke og Taaning til Fuldbro Mølle. Lidt Nord for Tingsted-

[1]) Kancelliets Brevbøger. Denne „Bro-Havre" paalægges atter Bønderne i Vor og Hads Herreder ved Reskript af 6. Juni 1663.

[2]) Tegnelser over alle Lande, 28. Juli 1562.

[3]) Kancelliets Brevbøger.

holm Mølle kom man til den første Kro, der hed B e r t e l s l u n d og endnu eksisterer som Bondegaard. Skønt den nuværende Gaard har et gammelt Præg, er det dog kun det nedenfor afbildede Stykke, der har udgjort den fordums Kro. Endnu findes den

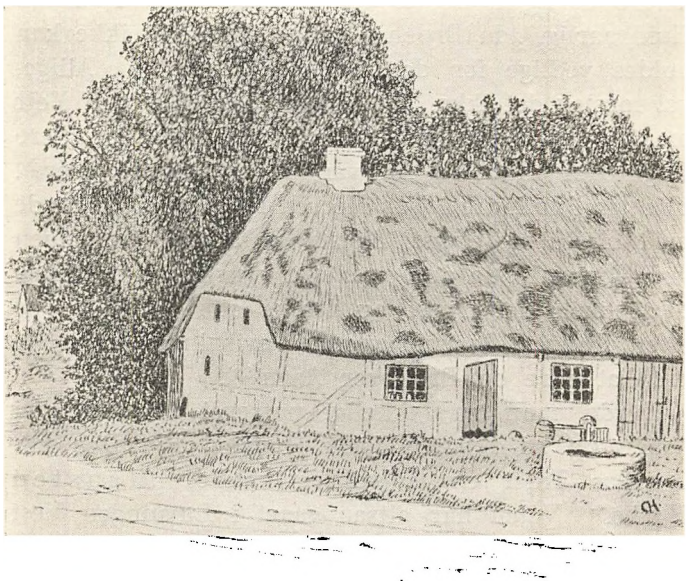

1. Bertelslund Kro.

formentlige gamle Krostue, hvortil Indgangen (Døren, som ses paa Tegningen) fører gennem et Bryggers eller gammelt Køkken, belagt med toppede Kampesten. Stuen er kun nogle faa Skridt i Længden og Bredden og har Bjælkeloft, der er saa lavt, at en høj Mand knebent kan staa oprejst. Stuens eneste lille lave Vindue har blyindfattede Ruder og er forsynet med Jærnstænger. Gulvet, der nu har

sørgelige Rester af Bræddebelægning, har vistnok oprindelig bestaaet af stampet Ler. Ved Siden af Krostuen og Køkkenet har der lige været Plads til nogle smaa Kamre til Kromanden og hans Familie. Har der overhovedet været et Gæsteværelse, maa det have været meget lille. Denne gamle Bygning, der maa betragtes som Type paa de ældste kendte jydske Kroer, er utvivlsomt opført en Gang i det 17de Aarhundrede. Ifølge Meddelelse af den nuværende Ejer af Bertelslund, har der til Kroen endvidere hørt en anden Længe af omtrent samme Størrelse som det nysnævnte Hus og beliggende parallet med det ved Vejen i en Afstand af Gaardspladsens Bredde. Maaske har den været Rejsestald. Desuden skal der tværs over Vejen have staaet en Gennemkørselsport.

Saadan som denne Kro er beskreven, vil den sikkert forekomme enhver saare primitiv. Og dog havde en Mand, der døde for en Del Aar siden som meget gammel, tjent sig en lille Formue der som Staldkarl. Det var her som ved alle Kroer de store Markedsdage, der gav Penge i Kassen. Paa saadanne Dage kunde Pladsen omkring Kroen være tæt opfyldt af Vogne. Der var mange Penge at tjene blot ved at holde ved Hestene, medens Ejermændene fik sig en Genstand. Ved slige Lejligheder kunde det Arbejde naturligvis ikke overkommes af en enkelt Mand; og Drengene fra de omliggende Bøndergaarde saa da gærne deres Snit til at tjene et Par Skilling ved at holde ved Hestene. Dog vor Krokarl vilde ikke lade sig Fortjenesten berøve paa den lumpne Maade. Han bandede og skældte, uden at det hjalp. „Men", fortalte han,

„saa tow A en laang Rawt aa gjænt dem u a Goren". Kunde han ikke selv overkomme Arbejdet, skulde dog ingen anden løbe af med Profitten.

Af Ejere af den gamle Kro har jeg ikke fundet andre end Ebbe Jensen, der havde den 1834. Da den nye Landevej over Nybro blev anlagt i 1840, blev Bertelslund Kro nedlagt, og en ny, kaldet Nygaard Kro, opført ved den nuværende Vej ikke langt fra Sydenden af Tebstrup Sø. Den kaldtes ogsaa undertiden Tebstrup Kro og var Brevsamlingssted før Jærnbanens Anlæg. Bygningen staar endnu og er et ganske stateligt Hus med stor Frontespice, langt anseligere end baade Bertelslund Kro og den nuværende Tebstrup Kro, der ved Nygaard Kros Nedlæggelse for godt en Snes Aar siden opførtes i Tebstrup By.

Fra Bertelslund fører den gamle Vej over et stærkt kuperet Terræn, kun godt 2000 Alen fra Ejers Bavnehøj. Det kan formentlig paaregne Interesse at høre, hvorledes en Rejsende, der forstod at bruge sine Øjne, udtaler sig om denne Vejstrækning. Det er Professor Chr. Molbech, der efter et kort Ophold i Horsens fortsætter Rejsen til Skanderborg. „Denne Vej", siger Professoren, „er meget interessant og rig paa skiønne og store Udsigter. Sandigt Jordsmon og maadelige Banker vedvare fra Horsens til Giedved. Her oplives Egnen; et afvexlende Landskab, med deilige adspredte Smaaskove i Dalene og paa Høiderne, begynder, og rækker til Ousted, halvanden Mil fra Horsens. Malerisk skiønt ligger Ousted Kirke paa en høi Banke, hvor den først ganske hæver sine hvide Mure over Skoven, men synker efterhaanden under denne, ind-

til kun Taarnspidsen tilsidst er synlig. Paa Toppen af den meget høie Banke ved Ousted aabner sig uformodet en meget vid og stor Udsigt over et rigt Landskab, der i flere Miiles Omkreds, med herlig Mangfoldighed af Skove, Søer, Banker og Dale, ligger udbredt for det undrende Øie. Mos-Sø og Skanderborg-Sø, begge omtrent i en Miils Afstand, blive her først synlige, den første mørk og i Baggrunden skygget ved store Skovstrækninger, den sidste mere klar og aaben i et lysere Landskab. Denne fortræffelige Udsigt modtager en bestandig Afvexling, eftersom man kommer dybere ned ad Bankerne; og endnu ved Taaninghuus Kro overskuede jeg med herlig Nydelse den vide Kreds, med den store urolige Mos-Sø til Venstre — over hvilken i fiernere Afstand hæve sig dunkelt de vidtstrakte Silkeborgske Skove — og til Høire den blidere Skanderborg Sø, med dens venlige Omegn, og en Mængde Kirker og Byer imellem Smaaskove, der ligger omspredte i Dalene"[1]).

Den af Molbech nævnte Taaninghus Kro laa lidt Syd for Taaning By. Stedet, der endnu eksisterer under Navnet „Frydensfred", blev udflyttet 1795 og ejedes da af en Mand ved Navn Mikkel Hansen, men om han havde Krohold vides ikke. Sandsynligt er det, at Kroprivilegiet først er erhvervet i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede af en Færgekarl fra Snoghøj ved Navn Lorentz, der (efter 1809) købte Gaarden. Folk i Taaning erin-

[1]) Chr. Molbech: Ungdomsvandringer i mit Fødeland, II 1815, S. 193—94.

drer Kroen under Navnet Taaninghule, saaledes kaldet, fordi Landevejen gennem Skoven ved Kroen nærmest var en Hulvej. Det officielle Navn var dog Taaninghus. Lorentz og hans Kone (der havde været Opvartningspige i Strib) medførte nogle Graner, der dengang var ukendte dér paa Egnen, og plantede dem ved Kroen, hvor et Par af dem endnu staar som nogle gamle, vejbidte Kæmper. Kroprivilegiet i Taaninghus er formodentlig ophørt ved den nye Landevejs Anlæg; i al Fald var det ophørt ca. 1840. Det nuværende Stuehus, der sikkert er fra Krotiden, er et lille snævert Bindingsværkshus.

En knap Fjerdingvej Nord for Taaning kommer man til den ældgamle Fuldbro Mølle (Bygningen er nu moderne), der allerede omtales paa Valdemar Atterdags Tid, og 1485 tilhørte Øm Kloster. Lige ved Møllen fører Landevejen over Taaning Aa, der forbinder Skanderborg Sø med Mossø. Ifølge Reskript af 6. Febr. 1822 fik Mølleren Bevilling til at maatte opkræve Bropenge af Broerne (der var to) ved Fuldbro Mølle, dog kun at gælde saalænge Vejen forbi Møllen vedblev at være Hoved- eller mindre Landevej.

Den gamle Vejs forunderlige Omvej om ad Fuldbro Mølle er et godt Bevis paa vore Forfædres Afhængighed af Naturforholdene. For at komme udenom Søen og de Enge, hvorigennem Taaning Aa løber, maatte man helt ned til Møllen. Selv det ubetydelige Stræde ved Nybro, hvor Landevejen nu gaar over, har man skyet. Brobygning var ikke vore Forfædres stærke Side, det saa vi bl. a. ved Hansted Bro. For nu at forkorte Vejen til Skander-

borg, blev Posten, før Skanderborg i 1800 blev Hovedpostkontor, ved ridende Bud bragt fra Horsens til Temnæs Odde, hvorfra den blev roet over til Skanderborg Dyrehave[1]).

Den gamle Vej gik gennem Vrold, langs Svanesø og Nord om Skanderup Kirke — altsaa udenom Skanderborg. For at komme dertil maatte man ad en Bivej fra Vrold gennem Dyrehaven. Denne Vej var imidlertid, medens Slottet var i sin Velmagt, forbeholdt de kongelige. Dengang maatte man altsaa helt Nord om Svanesø og saa følge Viborgvejen ind gennem Vesterport.

Som bekendt gav Slottet efterhaanden Anledning til Dannelsen af Byen Skanderborg, der fik sin Næring fra dette. Der blev derfor tidligt Brug for et Herberg for de mange Rejsende, der mellem Aar og Dag havde Ærinde til Slottet. 1567 fik Mads Jensen Livsbrev paa en Kro ved Skanderborg Slot. Da den i 1581 var bleven for lille, gav Kongen Befaling til at bygge en ny; og i Maj 1584 fik Christoffer Jensen Brev paa samme. Men da han „ikke kan holde den, som det sig bør", og selv ønskede at komme af med den, faar Hans Meyer (eller Meiger) i Oktober samme Aar Brev paa Kroen. 7. November fortryder Christoffer Jensen det og faar Lov til at beholde den; og „hvis Hans Meiger, tydske Caterinis Mand, der tidligere har haft Kroen, møder hos ham med det Brev, som Kongen har givet ham paa Kroen, skal han vise ham væk"[2]). Hvordan det siden er spændt

[1]) Se herom Aarhus Stifts Aarbøger 1908, S. 51.
[2]) Kancelliets Brevbøger.

af mellem de to Mænd, ved vi desværre ikke; men allerede 3 Aar efter, altsaa 1587, faar Tyskeren Urban Noll Forleningsbrev paa Kroen. Endvidere skulde samme Mand, „for den Tjeneste, hvormed han i lang Tid har tjent Kongen", aarlig have 50 gl. Daler af Skanderborg Slot (hvilken Sum det for Resten kneb med at faa). Urban Noll havde nu Kroen til 1593, hvorefter Knud Raali fik Forleningsbrev paa den [1]). 1620 udstedte Christian IV. Skøde paa samme Kro mod at den blev opbygt med Købstad-Bygning, hvori kunde herbergeres Kongens Hofsinder, og hvori der var Staldrum til 8 Heste med videre [2]).

Det er højst sandsynligt, at den gamle Slotskro har ligget paa Hjørnet af Adelgade og Louisenlund, hvor indtil for faa Aar siden den gamle „Eldrups Gaard" laa, der var Skanderborgs første Postgæstgiveri [3]).

Fra Skanderborg, eller altsaa rettere Skanderup Kirke, fortsættes Landevejen (Vejen, der nu gaar forbi Jærnbanestationen), til Aarhus i samme Retning som den nuværende Vej, kun at denne hist og her er noget reguleret. Dette skete i det væsentlige i 1834, da Vejarbejdet blev bortliciteret. Men

[1]) Kanc. Brevb. — Urban Noll døde i København, hvor hans og hans Hustrus Gravsten findes udvendig i Helligaandskirkens Mur med følgende Indskrift: Hir light begraben der erbar vnd wolgeacht Vrbann Noll kon Mai zv Dennemarck Furir gevesen starb Anno — — — Anno 1602 starb die tvgentsame Frav Nilcke Orban Nolls ehelicke Havsfrav den 9. Septembri der Selen Gott genedig si. (Herunder Mandens Bomærke).

[2]) K. Hansen: Skanderborg Bye og Slot, S. 40.

[3]) Se Aarh. St. Aarb. 1908, S. 52—53.

allerede i 1830 bekendtgør Politimesteren i Skanderborg, at Markederne, der hidtil havde været afholdt ved Ladegaardene, paa Grund af det nye Landevejsanlæg skal holdes udenfor Byens Nørreport[1]).

Den eneste Kro paa Strækningen Skanderborg—Aarhus var Hørning Kro, som jeg første Gang har set omtalt 1768. Den nuværende Kro er opført midt i forrige Aarhundrede. Her var Poststation og Brevsamlingssted indtil Banens Anlæg 1868. Efter Hørning kom man ligesom nu til Bering Bro, den eneste egentlige Bro mellem Skanderborg og Aarhus. I 1836 var den under Reparation, og medens dette stod paa, henviste Politimesteren Færdselen til Aaløbet ved Broens vestre Side[2]). Man maatte ganske simpelt køre igennem Aaen — et lille Eksempel paa de smaa Eventyr, de Rejsende endnu dengang kunde komme til at opleve. Hvad Resten af Vejen til Aarhus angaar, skal her kun bemærkes, at man tidligere (ifølge Videnskabernes Selskabs Kort fra 1787) mellem Hasselager og Viby passerede en nu forsvunden Skov, hvoraf der findes ubetydelige Levninger mellem Stautrup og Gaarden Ravnsbjerg.

Landevejen fra Aarhus til Randers gik i ældre Tid ingenlunde saa lige som Strækningen Skanderborg—Aarhus. Den begyndte ved Studsgades Port og fulgte i Begyndelsen den nuværende Vej. Dog gik den ikke udenom men igennem Skejby, hvilket ogsaa fremgaar af Gliemanns Amtskort fra 1826. Derefter kom den vældige Bakke ned til Lisbjerg Bro. Her blev der tidligere betalt Bro-

[1]) Aarhus Stiftstidende 1830, Nr. 42.

[2]) Anf. St. 1836, Nr. 146.

penge. I 1834 tilhørte Broen Ejeren af Graa Mølle, som til dens Vedligeholdelse havde Ret til at hæve en Skæppe Havre af hver Beboer i Hasle og Vesterlisbjerg Herreder, som holdt Hest og Vogn.

Fra Lisbjerg Bro gik det atter opad Bakke gennem Lisbjerg og derfra videre i samme Retning som den nye Vej til Spørring, hvor man ligesom nu traf paa den første Kro, der før Jernbaneanlægget var Poststation og Brevsamlingssted. Skøndt der hertil er et langt og (navnlig i ældre Tid) drøjt Stykke Vej, har der næppe nogensinde været Kro nærmere ved Aarhus. Ganske vist fik i 1596 Las Sørensen i Lisbjerg, „som bor paa Alfarvej og derfor besværes meget af vejfarende Folk, baade Kongens Folk og andre", Bevilling til indtil videre at maatte være fri for at svare Landgilde af den Gaard, han boede i[1]); men nogen Krobevilling var det dog ikke. Heller ikke blev en saadan givet til nogen af de Mænd, som (ifølge Aarhus Amtsraads Forhandlinger) flere Gange i forrige Aarhundrede søgte derom. Kroen i Spørring er derimod gammel. Den nævnes i 1755, men er naturligvis meget ældre. Spørring er fra gammel Tid fastslaaet som Middelpunktet og det gamle faste Bedested mellem Aarhus og Randers. I Præsteindberetningerne fra 1623 til Ole Worm skriver Stedets Sognepræst, Jens Bay, at Spørring „hafuer syt naffn aff bespørgelse. thi denn ligger paa kongelig allfar weye thill kiøbsteder fra oc thill. Enn part er i denn mening at vdi kong Frodiis thiidtt, der denn kongelig ring bleff kast

[1]) Kancelliets Brevbøger.

paa alfar weye oc strax dereffter optaget oc henstoldenn, skulle først vere spurt oc hørtt i Spørring [1]).

Herfra forandrede den gamle Vej sin Retning, idet den i Stedet for at passere Amtsgrænsen mellem Spørring og Ødum, fulgte den som Bivej endnu eksisterende Vej Øst om Astrup og Langskov, forbi Rud Kirke, Øst om Ølst By og mellem. Sønder Borup og Munkdrup ud til den nuværende Landevej. Ved Aaen Øst for Ølst laa Vejens andet og sidste Herberg. Ølstvad Kro, som jeg første Gang har set omtalt 1737. Ved den ny Vejs Anlæg blev den flyttet til sin nuværende Plads, et Par Tusinde Alen Syd for Ølst By.

2. Den direkte Horsens—Aarhus Vej.

Ihvorvel denne Vej altid har været regnet til de mindre Landeveje, har den dog været en ganske vigtig Færdselslinje. Ad den drog man i Reglen, naar man Syd fra skulde til Aarhus og ikke havde kongeligt Ærende til Skanderborg. I første Halvdel af forrige Aarhundrede var Forholdet saaledes, at Person- og Pakkeposten gik over Skanderborg, Dagvognen direkte fra Horsens til Aarhus.

Vejens Retning har fra gammel Tid været nogenlunde, som den nu er. Straks, naar man var kommen over Hansted Bro, drejede den fra tilhøjre og gik gennem Serritslev og Vest om Tvingstrup til Hovedkro, den første Station paa Vejen. Her oppe paa Højdedraget, som danner Vandskellet mellem Skanderborg Sø og Horsens Fjord, har der

[1]) Danske Samlinger, 2. R., 6. Bd., S. 152.

i gamle Dage strakt sig tætte Skove, der ligesom har gjort Skel mellem Befolkningen Syd og Nord for Aaen. Mag. P. K. Thorsen mener ogsaa at kunne paavise, at Grænsen mellem den østjydske og den vestjydske Dialekt har gaaet her. Ogsaa de mange Bynavne her omkring, der ender paa —rup eller —strup, viser, at Egnen først i en senere Tid er opdyrket og bebygget med „Torper". Det maa allerede i meget gammel Tid have været Skik at holde Rast her, thi Pontoppidan fortæller i sin „Danske Atlas", at der uden for Grumstrup By er et Stykke Eng, kaldet „Kong-Bied", hvor Kongerne i gamle Tider paa deres Rejser skal have haft Bedested. Den allerførste Begyndelse til et offentligt Herberg kan formodentlig spores i et aabent Brev af 6. September 1574, hvorved Kongen indtil videre eftergiver Jens Grøn i „Hofuidt", der bor paa Alfarvej mellem Horsens og Aarhus og besværes meget med at herberge Kongens Folk, ½ Pd. Smør af hans aarlige Landgilde[1]). Siden er den lille By Hoved forsvunden og har kun efterladt de tre Steder: Store og Lille Hovedgaard og Hovedkro. Sidstnævnte har vel været det lille Hus, som omtales i en Rentekammerskrivelse af 31. Marts 1703. Deri siges, at Forpagterne af Familie- og Folkeskatten havde forlangt Konsumption og Folkeskat af en afdanket Rytter, der beboede et lidet Hs. Majestæt tilhørende „Posthus" uden Avling eller nogen anden Næring, liggende i Hoved Skov, hvilket udi de forrige Kongers Tid altid har været frit mod at svare 1 Rdl. „for des Ringheds og Postens Opvartning Skyld"[2]).

[1]) Kancelliets Brevbøger.

[2]) Hübertz' Aktstykker, III, S. 11.

Fra hvilket Aar Kroprivilegiet daterer sig, ved jeg ikke, kun at Kroen eksisterede 1768. I 1800 ejedes den af Kristine sal. Tranes; og det har formodentlig været ved hendes Død, at P. Schandorff købte den og 1802 lod opføre den endnu eksisterende, smukke Bygning, af hvilken Professor Molbech i 1813

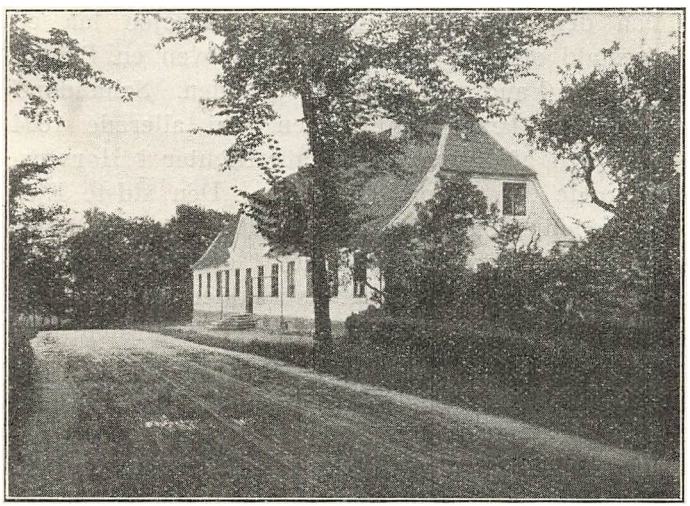

2. Hovedkro.

giver følgende Beskrivelse: „Hoved Kro, to Mile fra Horsens, ligger romantisk, skønt og eensomt, midt inde i en Skov. Den er nylig opbygget, og er det smukkeste Værtshus, jeg har truffet paa Landet i Jylland. Her havde man endog sørget for at more de Reisende ved en hel Samling af nye Kobberstykker, ophængt i den smukke, lyse Giæstestue; og jeg saa her blandt andet første Gang et ret

godt Portrait af Schill"[1]). Naar Molbech siger, at Kroen laa „midt inde i en Skov", da er det en stærk poetisk Overdrivelse. Den laa dengang som nu lige i Kanten af Skoven; men ved Sommertid, naar der er Løv paa Træerne, ser det ganske vist ud, som om den laa helt inde i Skoven, fordi den dækkes af en stor Have paa den anden Side.

Paa den modsatte Side af Landevejen laa en Rejsestald og nede ved Engen i Skoven en Brønd, det eneste Vand, der hørte til Gaarden. Schandorff har næppe længe haft Kroen, thi allerede 1804 ejedes den af Købmand Frantz Richter i Horsens, der havde den til op i Tyverne. Den sidste Ejer var Seidelin. Da Postruten midt i Fyrrerne blev lagt om ad Skanderborg, blev Gaarden solgt ved Auktion og købt af Slægthusbesidder Peder Herrschend til Herrschendsgave, efter hvem den blev døbt Peterslund. Han fik i 1845 Bevilling til at lægge Gaarden som Enkesæde under Slægthuset i Stedet for Lethenborg.

Fra Hovedkro gaar Vejen forbi Grumstrup, Vedslet Kirke, Assendrup og Gjesing Skov og derfra stærkt ned ad Bakke til den saakaldte Rindeley Bro, der ved sit Navn minder om den forsvundne Landsby Rindelev. (Den nærliggende Herregaard Sophienlund hed indtil c. 1774 Rindelevgaard). Herfra gaar det atter opad forbi Skoven Sparkærhoved (der i 1789 strakte sig helt ud til Landevejen), forbi Lethenborg og gennem Svinsager til Solbjerg. Fra Kithuset, der allerede eksisterede 1789, gik den gamle

[1]) Ungdomsvandringer, II, S. 235. — Schill var en tysk Friskarefører under Krigen mod Napoleon, † 1809.

Vej lidt vestligere oppe paa Marken og derefter ned midt i den nuværende Ny Solbjerg By, der først er opstaaet efter 1870'erne. Herfra gik Vejen atter nærmere Solbjerg Sø og ned gennem den gamle, nu omtrent udflyttede By Solbjerg, hvor Kroen dengang laa. Fra hvilken Tid denne daterer sig, ved jeg ikke, men den omtales i „Danske Atlas" 1768. Af ældre Ejere kender jeg ingen før C. F. Pløhn, der havde den 1815. Han var gift med Maria Jacobsen og havde 13 Børn, der alle døde unge. 1821 ejedes den af Block, 1828 og 33 af W. Hansen, senere af Wilhardt, hvis Søn J. C. Wilhardt overtog den 1856. Snart efter kom den til Hans Madsen, under hvem den gamle Kro blev nedlagt, hvorpaa han opførte den nuværende i Ny Solbjerg 1871.

Lige Nord for Gamle Solbjerg kan man endnu tæt ude ved Søbredden se Resterne af den Stendæmning, hvorover den gamle Landevej gik. Naar Søen ved Vintertid var i Oprør, gik det ofte ud over Dæmningen, og den trængte da til Reparation; i 1836 blev den saaledes bortliciteret til Omsætning.

Fra Søbredden skraanede den gamle Vej opover Bakken, hvor den faldt sammen med den nuværende indtil Tingskov Kro. Denne blev oprettet ca. 1840 af Mikkel Poulsen, der byggede den første Hovedbygning, en lav Bindingsværksbygning. Midt i 50'erne blev den nedbrudt og en ny opført af samme Mikkel Poulsen. Det er Stuehuset til den Gaard, der ligger ligeoverfor den nuværende Kro. Landevejen gik den Gang i en Bue bag om den forrige Kro, altsaa dér, hvor Gaardspladsen nu er. Senere købtes Tingskov Kro af Rasmus Østergaard, hvis Søn, Ole Østergaard, byggede en ny Kro, da

Landevejen blev reguleret først i 70'erne. Den stod indtil 1900, da den nuværende Bygning opførtes.

Fra Tingskov Kro gik den gamle Vej videre uden nævneværdige Forandringer dér, hvor den nu gaar.

3. Den gamle Skanderborg—Viborg Landevej.

Den Vej, som nu skal omtales, eksisterer ikke mere som Landevej, men har vistnok i Fortiden været en meget vigtig Færdselslinje. Den gik jo fra Østjyllands ældgamle Kongeslot til den ærværdige Stad Viborg, der i Middelalderen spillede saa stor en Rolle i Danmarks Historie. Hvor maa ikke denne Vej i hine Tider have været fuld af Naturskønhed og — dyster Romantik! Den gik jo gennem en af Østjyllands dejligste Egne mellem store Søer og Skove og siden over øde, ensomme Heder. Ad den har man aget i tunge Oksekærrer og siden i den gule kongelige Postvogn. Her er Kongerne kommen dragende i festligt Optog og ad denne Vej kom ifølge Folkevisen i 1286 de sammensvorne ridende efter Mordet i Finderup Lade:

„For rider unge Herr Marstig,
han var udi Hu saa trøst;
efter rider alle hans gode Hovmænd,
og dennem skinner Guld paa Bryst."

Ad denne gamle Alfarvej er de kommen, over Resenbro, gennem Bomholt Hule og ned langs Knud Søs Bredder, hvor Vejen endnu strækker sig, uddød og forladt.

Fra Skanderborg Vesterport gik den gamle Viborgvej i samme Retning som den nuværende Skanderborg—Ry Landevej, indtil hvor den skæres af Vejen til Aarhus. Her slog den gamle Vej en Bue op

langs Kanten af den Skov, der forhen laa overfor Jernbanestationen, hvorefter den omtrent ved Jernbaneoverkørslen atter faldt sammen med den nye Vej. Straks efter kommer vi til Illerup Møllebro. Det har rimeligvis været en vanskelig Passage, et Sted hvor selv en Konge maatte køre langsomt. Formodentlig af denne Grund valgte nogle Skanderborgere dette Sted til at overrække Christian d. 6te en Supplik, da han den 30. Maj 1740 kom her forbi paa Hjemvejen fra Allinggard[1]). Fra Illerup Møllebro fulgte den gamle Landevej den Bivej, der gaar op gennem den lille gammeldags Illerup By og videre forbi Vestergaard, Nord om Dover Kirke, derfra og over Ryvejen og ad Bivejen til Sim. Her drejede den Nord paa, atter over Ryvejen og nedad gennem Skoven til Knudsø og over Aaløbet, der forbinder denne Sø med Ravnsø. Denne Bro kaldes fra gammel Tid Knud-Bro, et Navn, der allerede forekommer 1470. Nu gik Vejen langs Søens østlige Bred og derefter opad Bakke til Tulstrup. Her laa den første Kro paa denne Vej. Dens Oprindelse fortaber sig i Tidernes Mørke, ialfald har jeg intet kunnet opspørge om dens Tilblivelse. Forhen laa den lidt mere mod Syd end nu paa det Sted, hvor Thomas Thomsens Gaard nu ligger. Vejen gik da lidt sydligere gennem Byen. Herfra gik den saa Nord om Tørring og forbi Ovdal til Skoven ved Bomholt. Det har vist været en fælt sandet Vej; gamle Folk i Tulstrup mindes endnu, at de flere Gange maatte ud og tage et Tag i Diligencen, naar den „sad fast."

---

[1]) Leegaards Manuskript (i Afskrift paa Statsbiblioteket).

Gennem Bomholt Skov snor Vejen sig frygtelig brat nedad, er dertil ujævn og stenet; i Regnskyl og ved Tøbrud bliver den udhulet af Smaabække. Naar Vejen har naaet Bunden af Dalen, gaar den over et Bækløb og saa atter opad. Dette Sted har det skummelt lydende Navn Bomholt Hule, og

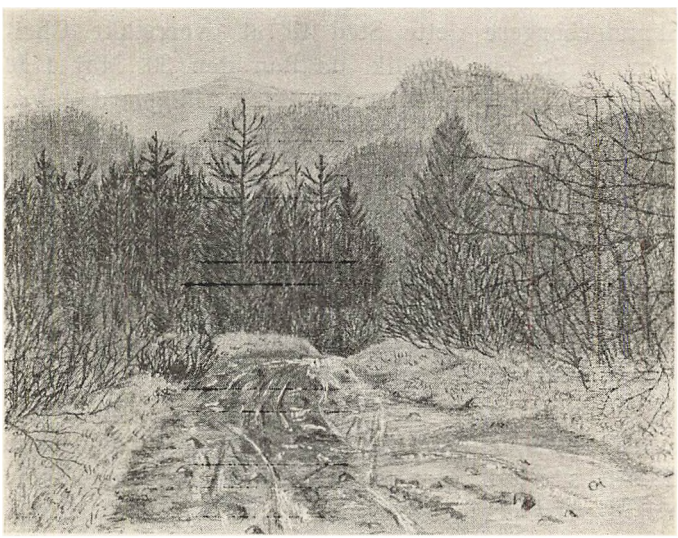

3. Bomholt Hule.
(December-Dis.)

det skulde være meget mærkeligt, om det ikke i gamle Dage har været et yndet Baghold for Stimænd.

Vejen fortsattes nu over et Stykke Hede til Linaa hvor den gik ned forbi den nuværende Kro og midt gennem Byen, hvor den gamle Kro laa. Denne har jeg første Gang set omtale 1784, da dens Ejer, Jens Rasmussen, døde. Siden ejedes den af Erich Møller,

forhen Smed i Skanderborg. Han døde 1806. I 1825 havde Søren Jacobsen Møller den. Kroen har ogsaa været ejet af en Fætter til St. St. Blicher: og her holdt Digteren ofte Rast paa sine Strejftog.

St. Hansdag 1834 kom Frederik 6. igennem Linaa paa Rejse fra Viborg. Paa det Sted, hvor han kørte ind i Byen, var der oprejst en Æresport. Her havde Byens Befolkning forsamlet sig med Sognepræsten, Hr. Bagger, i Spidsen. Han holdt en Tale til Majestæten, og hans lille Datter overrakte allerhøjstsamme et Digt, forfattet af hendes Fader.

Fra Linaa gik Vejen videre over Hedebakker midt imellem Skjellerup og Skjellerup Nygaarde og derefter ned gennem en smal, malerisk Lyngdal til Resenbro.

Dette Sted er et ældgammelt Overfartssted over Gudenaa for Rejsende, der kom Syd fra. Allerede meget tidlig er der bygget Bro over hér. I 1551 udsendtes Brev til alle, som skulde give Brokorn eller anden Rettighed til Resen Bros Vedligeholdelse, at de til Frantz Bille, Embedsmand paa Silkeborg, som paany skal opføre denne Bro, skal udrede Afgiften, indtil Broen bliver færdig[1]). Frantz Billes Bro synes dog ikke at have holdt længe, thi 1580 bestemmes det, at Jep Lauritzen i Resendal, Herredsfoged i Hinds Herred, herefter kun skal svare 12 gl. Dlr. i aarlig Afgift af Broen, som han har i Befaling, mod inden 3 Aar at bygge en ny Bro og derefter holde den i Stand, saalænge han har den. 1584 friloges han imidlertid for denne Afgift. Aaret i Forvejen blev det bestemt, at en af Jep

[1]) Kancelliets Brevbøger.

Lauritzens Sønner, hvilken af dem der maatte findes duelig dertil, maa efter Faderens Død faa Resenbro med tilliggende Brokorn mod at holde den i Stand[1]). Jep Lauritzen har dog endnu beholdt Broen en Del Aar, thi først 1592 fik Sønnen Lauritz Jepsen Forleningsbrev paa den[2]). I Slutningen af det 18de Aarhundrede nævnes Resenbro og Ljusbro[3]) som to Vagthuse i Linaa Sogn.

Ved Reskript af 15. Aug. 1806 fik Ejeren af Resenbro Bevilling paa at opkræve Bropenge af kørende og ridende i Lighed med, hvad der allerede var forundt Ejeren af Kongensbro. Taksten fastsattes saaledes (undtagen for de Personer, der erlagde Brokorn til Broen):

For en Vogn med 4 Heste	8	Skill.
„ „ beslagen Vogn	4	„
„ „ halvbeslagen Vogn	3	„
„ „ Trævogn	2	„
„ „ ridende Person	2	„
„ alle Slags Kreaturer, som have Klove	2	„

Udenfor Bomhuset skulde ophænges en sort Tavle, hvorpaa Taksten skulde staa malet med store hvide Bogstaver. Tilladelsen skulde ophøre, „naar Broen i sin Tid ved Landevejenes nye Anlæg maatte komme til at bygges for den almindelige Vejkasses Regning". I 1821 holdtes Auktion over Resendals Brohus, „der er vel bygget og indrettet", med tilliggende Jorder og Rettighed til at hæve Bropenge saavelsom det indbringende Aalefiskeri[4]). Midt i forrige Aar-

[1]) Anf. St.

[2]) Anf. St.

[3]) Lysbro, nu en Skovopsynsmands-Bolig mellem Silkeborg Langsø og Ørnsø.

[4]) Aarhuus Stiftstidende 1821, Nr. 44.

hundrede omtales Resenbro som et Ladested for Pramfarten paa Gudenaa. Formodentlig er der tidlig bleven holdt en Slags Smugkro her, men forholdsvis sent fik Stedet Kroprivilegium. Det maa være sket i Løbet af forrige Aarhundrede; i 1817 var her ialfald ingen Kro. Udvendig paa den nuværende Bygning, der er temmelig ny, er der indsat en Sandstensplade med Billede af en anskudt Hjort; den siges at stamme fra det gamle Silkeborg Slot.

Hermed er vi færdig med Vejen for Aarhus Amts Vedkommende. Den fortsættes nu (i vor Tid Tid som Bivej) paa den anden Side af Aaen gennem Svostrup og Grønbæk til Ans, hvor den forenede sig med Aarhus-Viborg-Vejen.

Den gamle Skanderborg-Viborg Vej var paa det nærmeste 9 Mil lang. Alligevel maa det med Datidens Vejforhold in mente kaldes meget respektabelt, naar den „liden Smaadreng", der skulde bringe Dronningen Meddelelsen om Kongens Død, efter at have redet fra Finderup Morgenen efter St. Ceciliæ Nat (22 Nov.) naaede Skanderborg inden Solnedgang:

„Lagde han Sadel paa hviden Ørs,
dertil forgyldene Mile:
end kom han til Skanderborg,
før Solen gik til Hvile.
Nu stander Landet i Vaade."

4. Aarhus—Viborg Landevej.

Den gamle Landevej fra Aarhus til Viborg kan betragtes som et godt Eksempel paa vore Forfædres Foragt for den lige Linje. Man tog det ikke saa nøje med nogle Snørkler og Sving paa Vejene i

hine gamle Tider; og Viborgvejen vred og snoede sig da ogsaa i alle tre Dimensioner de 9 Mil fra Kattegattet til Jyllands ældgamle Centralby — 9 mødige Mil over brede jydske Bakker, gennem Skov og over sorte Heder, især det sidste. Det første Stykke faldt sammen med den nuværende Chaussé, gik altsaa op gennem Hasle By og videre forbi Mundelstrup Station, hvorfra den fulgte den endnu værende Bivej til Borum, naar undtages, at den ikke havde det skarpe Knæk, som nu er fremkommen, hvor Bivejen forlader Chausséen. Gennem Borum By krogede den gamle Vej sig om ad den nordre Bygade nord forbi Kroen, hvor den støder til Skanderborg-Randers Landevej.

Der maa have været særlige Grunde for, at Viborgvejen fra Arilds Tid har gaaet gennem Borum. Man maa antage, at denne By tidligt har faaet Betydning som Knudepunkt i en eller anden Henseende. De talrige omliggende Kæmpehøje tyder jo ogsaa paa stærk Bebyggelse i Oldtiden. Det er derfor sandsynligt, at Kroholdet her er af meget gammel Oprindelse. Dette daterer sig vistnok fra 1587, da der udstedtes aabent Brev om, at Anders Pedersen i Borum, der var beskikket til Herredsfoged i Framlev Herred og som boede paa Alfarvej mellem Skanderborg og Dronningborg og derfor besøgtes meget af Kongens Folk, maatte være fri for Skyld, Ægt, Arbejde og anden Tynge af sin Gaard [1]).

Som Kro i moderne Forstand har jeg ikke set Stedet nævne før i 1798, da Helle Munk, salig Rabes, havde den i Fæste (den ejedes vistnok af Grev-

[1]) Kancelliets Brevbøger.

skabet Frijsenborg). Senere fik Christian Pallesen den; og han fulgtes af en lang Række Besiddere. Den sidste Ejerinde var Mad. Jacobsen, der døde 1910; og kort derefter (1911) blev den gamle Kro nedlagt. Den havde ogsaa længe levet paa Minderne. Der var en Gang, da der tjentes store Penge i Borum Kro ved de rejsende; og navnlig var der Travlhed omkring de Dage, da de store Hestemarkeder holdtes i Aarhus og Randers. Desuden var her jo Poststation og Bedested for den kongelige Diligence, der før den ny Landevejs Anlæg afgik fra Aarhus Mandag Morgen Kl. 6 og var i Viborg om Eftermiddagen Kl. 4½. Fra Viborg gik den Søndag Morgen ved samme Klokkeslet til Aarhus.

Fra Borum kan den gamle Landevej følges i hele sin Retning til henimod Lading. Det er den Vej, der er afsat paa de nuværende Kort som Bivej, men paa sine Steder ikke er andet end en Markvej, da man har pløjet den ind ved Siderne. Fra Borum gaar den — det første lille Stykke i sin oprindelige Bredde — op over det brede Bakkedrag, der krones af den sagnrige Borum Eshøj, hvor de store Oldtidsfund skete i 1871 og 75 og som i sin nuværende ramponerede Tilstand minder noget om en forvitret Fjældtop. Her oppe fra Bakkeryggen aabner der sig pludselig en storslaaet Udsigt ned over Lading By og Sø med Skovene i Baggrunden, medens Skivholme Kirke knejser paa sin Bakke længere tilvenstre. Paa Skraaningen ned mod Lading Sø danner Landevejen en Hulvej af den oprindelige, ret anselige Bredde med flere jævnsides løbende Spor, da man ikke har kunnet pløje den ind. Det er et Sted, hvor Vintersneen ligger tungt

og længe og Tøbruddet ved Foraarstid gør Hulvejen til en strid Elv med store Huller og Sten i Bunden. Den Vej har vistnok kunnet snakke med om brækkede Hjul, Postillon-Eder og andre af Rejselivets smaa Adspredelser i hine Tider.

Hvor den gamle Landevej støder til Bivejen Skivholme-Lading, fortsættes den et lille Stykke som en

4. Parti af Landevejen mellem Borum og Lading Sø.

halvt udslettet Markvej, forsvinder derpaa helt, men spores saa atter paa en kort Strækning tæt langs Bredden af den smukke skovkransede Sø. Gamle Folk fortæller et Sagn om, at denne i Oldtiden har været en Fjord og staaet i Forbindelse med Brabrand Sø. Fajstrup skal da oprindelig være Færgestrup, ved Lading var der et Ladested, og Skivholme skal have sit Navn af en Holm, hvor man plejede at reparere Skibene. Men vi maa tilbage til vor Lande-

vej. Denne gik nu syd om Fajstrup. Videnskabernes Selskabs Kort er just ikke pinligt nøjagtigt; thi paa det ligger Fajstrup et godt Stykke Nord for Vejen, medens denne i Virkeligheden gik umiddelbart langs den sydlige Kant af Byen. Herfra fulgte den saa en endnu eksisterende Mærkvej op til Skoven og gennem et lille Hjørne af denne, drejede saa ind i en Sænkning mellem nogle Lyngbakker (hvor en smal Markvej nu gaar) og op, hvor der nu ligger et Par Husmandshuse. Herfra skraanede den saa tværs over Marken (alle Spor er her udslettede) og stødte saa til den nuværende Vej omtrent paa det Sted, hvor Vejen til Frijsenborg drejer fra. Saa fortsatte den gennem et Hjørne af Skoven Voldbyholt. Nu er Skoven paa den nordre Side af Vejen borthugget paa nogle ubetydelige Levninger nær. Her i denne Skov blev Postvognen engang overfalden af Røvere, efter hvad der er bleven mig fortalt af en af de ældste Mænd i Lading. Fra dette Sted følges nu den gamle og den ny Vej gennem Voldby og Anbæk og forbi Søbyvad til Kongensbro. I Anbæk er der nu Kro, som forøvrigt snart skal nedlægges, da den ligger saa nær ved Hammel. Kroprivilegiet kan næppe heller være særlig gammelt; dog var den til før den ny Landevejs Anlæg og fik en Del Betydning, fordi Stedet var Markedsplads. Fra Anbæk gaar Vejen Syd om Svendstrup By, tværs over en smal Dal med lyngbegroede Sider, kaldet Købmandsvad, atter opad og saa brat ned gennem en nu stærkt forhugget Egelund til den romantisk beliggende Søbyvad Kro og Mølle. Her i Gjernaadalen, omgivet af høje, nu opdyrkede Lyngbakker, har der som allerede nævnt i Indled-

ningen, sikkert fra ældgamle Tider været et Vadested over Aaen i Nærheden af den længst forsvundne Landsby Søby. Her laa en Gaard og en Vandmølle, af hvilke den sidste allerede omtales 1499. Gaarden, nu kaldet Storegaard, blev i den sidste Halvdel af forrige Aarhundrede flyttet op paa Bakken mod Syd. Kroen er vistnok fra Midten af det 18de Aarhundrede og tilhører Grevskabet Frijsenborg. Af Fæstere i ældre Tid har jeg fundet Jens Jensen, som døde ca. 1799. Den Hans Jensen, som senere havde den og som døde senest 1827, var vistnok en Søn af ham. Søbyvad Kro var midt i forrige Aarhundrede Ekstrapoststation og Brevsamlingssted.

Herfra fortsættes Vejen til Amtsgrænsen ved Gudenaa uforandret i den nuværende Retning undtagen at den drejede Nord om Trust By i Stedet for som nu at gaa igennem den. Fuldmægtig R. Nielsen har i sin Bog „Fra det gamle Aarhus" givet en interessant Skildring af en Rejse fra Aarhus ad den gamle Landevej til Viborg. Han fortæller bl. a. meget drastisk om Opholdet i Trust Kro: Gæstestuen var et stort, lavloftet Rum, oplyst af et Par Tællelys, Møblementet af malet Træ, medtaget af mange Aars Slid; men Væggene oplivedes ved en Samling smaa Kobberstik, forestillende Scener fra Revolutionen. I Gæstekamrene var Gulvet brolagt med smaa runde Brosten. Der var saa koldt (det var Vintertid), at de kalkede Vægge gnistrede af Rimfrost. Under Dynernes Bjærge i Sengehalmen var der fuldt af Mus, som „løb over ens Mave eller Ansigt af lutter Nysgerrighed".

Mærkeligt er det imidlertid, at denne Kro ikke

laa ved Landevejen, men nede i Trust By. Man maatte altsaa et Stykke ud af sin Kurs for at besøge den. Hvor gammel den er, ved jeg ikke, men den ældste Mand i Trust kan huske den 75 Aar tilbage. For 5 Aar siden blev den solgt og anvendes nu til Brugsforening og Afholdsbeværtning. Krobevillingen blev overført til den nyoprettede Faarvang Kro.

Man forundres ved allerede igen at finde en Kro ved Kongensbro, ganske kort fra Trust ved Gudenaa. Her har vel oprindelig været et Færgested; hvornaar Broen er kommen, ved jeg ikke. Til denne oppebares 1830 ca. 70 Tdr. Byg aarlig og Bropenge efter lovlige Adkomster. Her har ikke fra gammel Tid været Kro; den er næppe ældre end fra ca. 1840 og i vor Tid atter nedlagt paa Grund af Trust Kros Nærhed.

Fra Kongensbro gik Vejen i samme Retning som nu over Ans til Viborg. Den nye Landevej skulde have været færdig 1852, men blev paa Grund af Kolera-Epidemien ikke fuldendt før 1853. Sabro Kro paa den nye Landevej blev anlagt 1855 af Peder Christensen.

5. Skanderborg—Randers Vejen.

Fra Stilling Station udgaar nu den direkte Vej til Randers, hvorimod den forhen drejede fra ved Skanderborg Ladegaarde. Ogsaa dengang henhørte den til de mindre Landeveje og stod i Betydning tilbage for de allerede skildrede Vejlinjer. Med Undtagelse af det allerede nævnte Stykke og en lille Strækning oppe ved Randers, afveg den gamle Vej ikke fra den nye. Den gik forhen som nu

gennem en meget bakket, smuk og afvekslende Egn.

Fra Ladegaardene gik Landevejen (endnu findes den som Bivej) ned ad Bakke gennem en lille Skov og forbi et endnu eksisterende Teglværk, derefter nær op til den saakaldte Borgmesterskov og opad Bakke til Jeksen. Den herværende Kro er ikke ældre end fra 1820'erne, da Rasmus Petersen fik Bevilling til at anlægge den, væsentlig paa Grund af den stærke Trafik, der var af Vogne med Træsko og andre Trævarer fra Ry til Aarhus og sydlige Omegn[1]). Herfra fører Vejen langs Kollens Skov (1787 var der endnu lidt Skov Vest for Vejen) og nedad i Aarhusdalen til Taastrup. Her var der en Tid Kro. Den gaar næppe langt tilbage i Tiden (ses ikke paa Mansas Kort fra 1846, men 1847 havde Bendix Sørensen den), og blev nedlagt omkring 1880. Længere Nord paa ved Labing laa ogsaa (indtil 1854) en Kro, hvorom mere under Afsnittet om Ry-Vejene. Herfra gaar det atter nedad til Borum Bro, hvor en af de gamle Grændsestene for Skanderborg Vildtbanedistrikt findes. Foroven staar Christian 6.'s Navnetræk med Krone over og derunder SD ANO 1743. Gennem en lille Egeskov kommer man op til Borum, hvis gamle Kro allerede er omtalt. Lidt forbi Sabro passeredes Ure Bro, hvor der i 1787 laa et Møllehus. I den nuværende Hadsten Stationsby laa tidligere Hadsten Kro og Mølle. Førstnævnte ejedes 1801 af Mogens Blach († senest 1825) og senere af Frands Blich-

[1]) I 1856 blev Vejen fra Jeksen til Bering Bro nedlagt som mindre Landevej, da dens Betydning ansaas for bortfalden ved Anlægget af den ny Silkeborg-Vej.

feldt. Natten mellem 23. og 24. Maj 1912 brændte den og blev derefter nedlagt. Det sidste Stykke af Vejen til Randers gik fra Amstrupgaard parallet med den nuværende Aarhus Landevej gennem Vorup og derfra ned til Strømmen.

6. Ry-Vejene.

Det kan ikke nægtes, at der hviler et Skær af det gaadefulde over Navnet Ry, der nu i det sidste Par Aar er bleven aktuelt i historisk interesserede Kredse her i Amtet. Ogsaa naar man studerer Egnens ældre Vejhistorie, spøger Navnet Ry. Det bliver maaske ikke saa let at faa fastslaaet, om denne By virkelig har været en Købstad eller ikke; men at den engang har været en betydelig By, derom er der ingen Tvivl.

Om man end ikke kan sige, at alle Veje førte til Ry, saa var det dog ikke saa faa, som stilede derhen. Og skønt det er meget længe siden, Ry spillede nogen større Rolle som Centrum for Samkvemmet, blev Vejene derhen dog længe ved at eksistere i Bevidstheden som en Grad fornemmere end de øvrige Biveje. Endnu midt i forrige Aarhundrede talte man om de 3 Ry-Veje fra Aarhus: den nordre, den mellemste og den søndre. Det er ikke let at angive deres nøjagtige Retning; én Ting er imidlertid sikkert, at de først naaede til Ry efter mange og sære Slyngninger. Det var Oplandsveje og ikke kongelige Postruter. Den nordre Ry-Vej, der passende kunde kaldes den nærmeste Omvej til Ry, har vistnok fulgt Viborg-Vejen til Borum og herfra gaaet gennem Herskind, Sjelle, Skjørring og Laasby (hvor der er Kro) til Tulstrup.

Vejen herfra Øst og Syd om Knudsø var det eneste Stykke, som var Chaussé. Den mellemste Ry-Vej synes oprindelig at have fulgt Viborg-Vejen til hvor Vejen drejer af til True og senere at have gaaet fra Hasle forbi Tousgaard til Lyngby og forbi Lyngbygaard til Labing Mølle. Her var der forhen 2 Broer over Aaen, hvorom et Reskript af 22. Maj 1807 bestemmer, at Anne Lassen[1]), Krigsraad Althalts Enke, af Lyngbygaard maa af dem, som passere de hende tilhørende 2 Broer (hvorfor 2?) ved „Lading" (skal være Labing) Mølle, tage følgende Bropenge:

For en Vogn med 4 Heste	8	Skill.
„ „ Post- eller Rejsevogn	4	„
„ „ Bonde- eller Arbejdsvogn	2	„
„ „ Hest eller et „Fæhoved" (!)	1	„

dog bør gaaende passere frit. Taksten paa en sort Tavle ligesom ved Resen Bro.

Ved Labing var der en Kro, hvis tidligere Skæbne jeg ikke kender; men af Amtsraadsforhandlingerne fremgaar det, at J. E. P. Hessellund maatte nedlægge Kroen i 1854. Fra Labing gik den mellemste Ry-Vej over Hørslev og Skovby til Høver. Her laa atter en Kro, som sikkert var af meget gammel Oprindelse. Den laa før Aarhus-Silkeborg Landevejens Anlæg inde i gamle Høver By, hvor Forsamlingshuset nu ligger. Omkring 1855 flyttede Niels Jacobsen Schwartz den ud til den nye Landevej. Her stod den dog ikke ret længe, thi i 1874 brændte den, og dens daværende Ejer, C. F. Willehard, opførte da den nuværende Bygning. Hans For-

[1]) Om hende se „Saml. til jydsk Hist. og Topogr.", 3. R., 6. Bd., S. 401.

bogstaver og Aarstallet 1874 staar udenpaa Façaden. Fra Høver gik Vejen videre over Nørre Vissing og Javngyde til Tulstrup.

Den søndre Ry-Vej gik op til Hasle og derfra forbi Tousgaard til Brabrand. Oppe ved førstnævnte By staar endnu en Vejvisersten af en meget gammel Type, hvorpaa noget utydeligt kan læses Ordet RYE VEYEN. Den er nu atter taget i Brug og forsynet med Kilometer-Angivelse, og derved bliver den vel forskaanet for at gaa til Grunde. Fra Brabrand gik Vejen videre til Aarslev, men i en Bue Syd om den nuværende Vej og langs Sydsiden af Aarslev Skov (findes endnu som Markvej). Herfra gik den videre Vest paa, kun lidt sydligere end den nye Vej indtil Aarslev Kro, der dengang laa dér, hvor der nu ligger en Bondegaard et Stykke inde paa Marken Syd for den nuværende Kro. Søren Christophersen fik 1854 Bevilling til at flytte Kroen til den nye Aarhus-Ringkøbing Landevej. Fra Aarslev Kro gik Ry-Vejen stejlt nedad til en Bro, der laa noget sydligere end Landevejsbroen ved Snaastrup Mølle og kaldtes Kannikemølle-Broen. Her maa altsaa engang i længst forsvundne Dage have ligget en Vandmølle, tilhørende Kannikerne i Aarhus. Broen er ialfald meget gammel. Søren Jensen i Storring lod kort før 1587 paa egen Bekostning lave en ny Bro over Kannikemølle Aa, hvor den vejfarende Mand undertiden ikke uden stor Fare kunde komme over[1]). I 1831 blev samme Bro underkastet en Hovedreparation. Vejen gik nu videre gennem Harlev og Taastrup og derfra

[1]) Kanc. Brevb.

enten over Stjær, Søballe, Nørre Vissing og Javngyde til Tulstrup eller over Jeksen, Haarby og Firgaarde til Ry Mølle. Indtil 1829 fandtes der en meget benyttet Sti, kaldet „Ry Sti", der førte fra Ledet mellem Aarhus og Aaby Marker over Aaby, Gjellerup og Brabrand Marker til Brabrand Forte. Den blev i det anførte Aar nedlagt og Passagen ad den forbudt [2]).

Hvilken af disse Ry-Veje, der har været anset for Hovedvejen, kan vel næppe afgøres med Sikkerhed, men det har sandsynligvis været den mellemste, thi i 1834 omtales Høver Kro som liggende ved „Landevejen mellem Aarhus, Ry og Ringkøbing".

Ry Kro, der ligger ved Byens fordums Torv, er meget gammel, selvom den ikke kan spores saa langt tilbage som den fordums Emborg Kro, som Jens Skriver fik Livsbrev paa 1561. Ry Kro brændte 1735 og atter 1832.

Man skulde gennem Ry, naar man fra Aarhus vilde til Vestkysten. Her gik nemlig en af de faa Veje, der førte tværs over Jylland Skønt den gjaldt for Landevej, har den sikkert været en af dem, hvorover den i Indledningen omtalte Forfatter udstøder dette Hjærtesuk: „Hellere maatte man reise over det norske Dovre-Fields Præcipicer, og over Galdrene under File-Field paa det lille bredbringede Dyr. Heller over Mont Cenis i Italien i en slyngende Senffe mellem Savoyardiske Porteurer, end igiennem mangen et Territorium i de platte Lande og giennem frygtelige Alheder, hvor Banen er som Slangens Vei paa Klippen, hvor man giennem La-

[1]) Aarhuus Stiftstidende 1829, Nr. 114.

byrinther og Kringel-Kroge, giennem Skarn og Hængedynd, over Kiær og Moser, paa Stub og Steen, blandt Bakker og Huulveie, med Ulyst og Tids Spilde, Tab paa Pungen, Fare for Lemmer, i Selskab med en ubehøvlet Foermand og hans afmægtige Kræe, uden Opvartning og Opmuntring, uden Miilemærker og Post Stationer, langsom og frygtsom maae se sin Veis Ende i Møde osv.[1]).

At drage tvers gennem Jylland maa i gamle Dage have været noget nær som en Rejse gennem det mørke Fastland. At det i al Fald i det 16de Aarh. har taget forbavsende lang Tid, ses bl. a. deraf, at Statholder Henrik Rantzau angiver Jyllands Bredde, hvormed han sikkert mener Vejen mellem Aarhus og Ringkøbing, til 6 Dagsrejser, hvilket giver 2 á 3 Mil om Dagen (!)[2]).

Iøvrigt gik denne vildsomme Hedevej over Salten og Gjelleruplund, Snejbjerg og Timring (senere Vorgod) til Brejning. Men at følge den i dens mange besynderlige Afkroge, falder udenfor denne Afhandlings Opgave.

I 1836 omtales en meget befaret Vej fra „Nordlandet" (ɔ: Landet Nord for Himmelbjærg-Søerne) over Ry til Vejle. Den gik over Tønning, Træden, Bræstenbro Kro (eller over Aastedbro), Uldum og Lindved. Bræstenbro Kro eksisterede allerede 1756; ved Aastedbro var der ligeledes Kro. Det var vigtige Overfartssteder over Gudenaa, der ikke altid var at spøge med. Sidst i December 1836 foreslaar en Indsender i Aarhus Stiftstidende, at da man

[1]) Patriotiske Saml., 2. Bd., 1786, S. 98—99.
[2]) Troels-Lund: Dagligt Liv. Ill. Udg. I, S. 199.

i denne Tid paa Grund af det meget Vand i Aaen ikke kan passere Aasted Bro uden Livsfare, at en Baadfører da anlægger et Færgeløb dér, indtil Skanderborg Amt kan faa Lejlighed til at decidere, hvad der i den Anledning bør foretages for den offentlige Sikkerhed.

7. Andre Veje.

For at undgaa for stor Vidtløftighed skal her endnu kun ganske kort nævnes de øvrige Veje af større Betydning. Der er da først den gamle Grenaa-Vej. I 1804 bekendtgør Byfogden i Aarhus, at den „gamle farlige Vej" langs Havets Bred under den stejle Skrænt er nedlagt, og at en ny er anlagt om ad „Riise Skov" og Vejlby. Fra Ris Skovs Klint gik den gamle Vej over Vejlby Fed til Egaa Bro. Broerne var et af de mange ømme Punkter ved Vejene i gamle Dage; og Egaa Bro har aabenbart hørt til dem. I 1821 var den saa brøstfældig, at Proprietær Schmidt paa Skæring Munkgaard i Avisen maatte advare Folk mod at køre og ride over den, endog ved højlys Dag. Vejens videre Forløb til Grenaa var meget forskelligt fra det nuværende; men da det falder i Randers Amt, kommer det os ikke ved hér.

En anden vigtig Rute var den gamle Vejle—Viborg Landevej, der i en Strækning af ca. 4 Mil falder gennem den vestlige Del af Aarhus Amt. Her ligger ved et gammelt Vejskæringspunkt Nørre Snede, hvis Kro er en af de allerældste i Amtet. I 1623 indberetter Præsten i Nørre Snede til Ole Worm, at der forhen i Nærheden af Alfarvejen havde været en hellig Kilde, hvorved var bygget

et Træ-Kapel (Bulhus), der stod der i nogle Aar, indtil den strængt protestantiske Christian 3. drog den Vej forbi, „oc der hand formercte, huad samme bulhuss betyde, befoell hand, att mand skulle nedbryde den, och hand gaff sielffuver en kruermand vdi Snede, som hede Christen Terkelsøn, samme capell och bulhus, oc stod den siden hos hans gaard i mange aar[1]). I Aaret 1578 omtales en Terckel Christensen, „der holder et almindeligt Herberg i Snee"[2]). Det har altsaa været en Søn af ovennævnte Christen Terchelsen. Da Vejen forhen var Postrute, var Nørre Snede Kro i forrige Aarhundrede Ekstrapost-Station ligesom Søbyvad. En anden Kro paa samme Rute var den fra St. St. Blichers Noveller kendte Klode Mølle længere Nord paa i Viborg Amt.

Vejle-Skanderborg Vejen over Uldum, Nim, Yding og Fuldbro er sikkert ældgammel. Hr. cand. mag. Jacob Alsted har i en særdeles interessant Afhandling, kaldet „Valdemars Vej", paavist, at det har været ad denne Vej, at Kong Valdemar med sit Følge red, efter at han havde faaet Budskabet om, at „Dronning Dagmar ligger i Ribe syg". Hr. Alsted har ved et omhyggeligt topografisk Studium paavist, at Vejen før i Tiden har været fortsat fra Uldum Nord om Jelling og over Foldingbro til Ribe[3]). Landevejen fra Vejle til Skanderborg blev imidlertid nyanlagt af Hans de Hofman og blev i Aarene 1756—57 færdig paa Strækningen

[1]) Danske Saml., 2. R., 6. B., S. 159—60.
[2]) Kanc. Brevb.
[3]) Vejle Amts Aarbøger 1912, II.

fra Uldum Aa over Honum, Nim og Underup til Naldal[1]).

Naar jeg endelig nævner en Vej fra Horsens over Lund og Aasted Bro til Nørre Snede og den gamle Horsens-Viborg Vej over Brændstenbro og Lille Hjøllund samt en Vej fra Ry over Søndervissing til Mattrup Ladegaard nær ved Nørre Snede, tror jeg at have medtaget alt, hvad der med lidt god Vilje kan gælde for Landeveje i ældre Tid. En ny „særdeles" Vej, som Frederik 2. lod anlægge fra Nygaard (Brusk Herred) til Jelling, for hurtigere at kunne rejse mellem Koldinghus og Skanderborg, synes at være helt forsvunden. Fra Jelling maa den dog være falden sammen med den gamle Ribe-Vej.

Landevejen fra Aarhus over Odder til Horsens blev først anlagt midt i forrige Aarhundrede. Før den Tid laa Hads Herred fredeligt udenfor Alfarvej. Ved Stensballe Sund var der ingen Bro, dér boede en Mand, som med en Baad færgede over til Horsens Mark. Alligevel var Odder længe forinden et Centrum for den frugtbare Egn. Her laa en velrenommeret Kro, som Kronprins Frederik beærede med sin Nærværelse d. 27. Juli 1802[2]).

For forskellige interessante Oplysninger benytter jeg Lejligheden til at takke Dhrr. Slægthusbesidder Herrschend til Herrschendsgave, Pastor C. A. Jensen i Storring, Gaardejer R. P. Randløv i Taaning og Uddeler Jens Skou i Trust.

---

[1]) Danske Atlas IV, S. 180.

[2]) Se Aarh. St. Aarb. 1908, S. 59.

Svend Fælding.

Sagn og sange, minder og meninger.

Samlede af
Cand. mag. Viggo J. von Holstein Rathlou.

Svend Fælding er Holger Danskes broder i mere end een forstand: ligesom Holger Danske er han kommen til verden, uden vi rigtig veed, hvem hans forældre var; ligesom han kæmper han drabeligt for Danmark mod landets fjender; og ligeså lidt som vi kender tiden for Holger Danskes bedrifter, aner vi, hvornår Svend Fælding red sin dannebrogede hest. — Men alligevel er der dog såmeget tilbage af ham, at han er næsten lige så interessant som Holger Danske; men han er ikke så almen kendt eller yndet, fordi ingen digter af Ingemanns rang har sunget om ham eller lagt ham sådanne ord i munden som sangene „I alle de Riger og Lande" eller „Jeg saae kun tilbage".

Første gang, jeg traf Svend Fældings navn, var i Thieles Folkesagn fra 1843, II, s. 228, som jeg senere skal komme tilbage til; derefter traf jeg ham i Barfods „Fortællinger af Fædrelandets Historie", 1867 3. udg. I, s. 393, hvor han omtales efter Erik Plovpenning; derpå fandt jeg ham i Grundtvigs „Danske Folkeviser i Udvalg" 1882, s. 160; og da jeg nu

begyndte at søge efter ham, fandt jeg ham omtalt i Hofmans Fundatser II, 336 og IV, 761; Pontoppidans Atlas IV, 251; Suhms Historie af Danmark IV, 752; Minerva 1818; i Svend Grundtvigs store folkeviseudgave 1853, I, 398; II, 654, III, 804, IV, 782; Jydske Samlinger II R. 3. Bd. 84; III R. 2. Bd. 218; Danske Samlinger I, 4, s. 173; Kai Bønnelycke „Fra Norsminde Fjord" 1908—09; og desuden findes han selvfølgeligt omtalt i de forskellige arbejder om vore folkeviser; jeg nævner kun nogle få: N. M. Petersen: „Bidrag til den danske Literaturs Historie" (2. udg.) I, s. 170; P. Hansen: „Ill. dansk Litteraturhistorie" 1886, I, s. 81; (2. udg. I, 95); Paludan: „Danmarks Literatur i Middelalderen", 1896, s. 210.

Naturligvis findes han omtalt mange andre Steder; men da er det som oftest uden betydning (f. ex. hos Vilh. Andersen i indledningen til „Jysk Digtning af St. St. Blicher" 1902, s. XVIII; optrykt i „Litteratur-Billeder 1903 (I) s. 117). — Som curiosum kan det nævnes, at Wadskiær i „Poetisk Skue-Plads &c" 1741 nævner ham s. 200 som „den gode Hr. Svend Felding", der „har en stærkere Kiæmpe-Rygg at exponere for Ulejligheder."

I det følgende skal der nu meddeles indholdet af de sagn og viser, som melder om Svend Fælding.

J. M. Thiele fortæller således i „Danmarks Folkesagn" 1843, II, s. 228:

I

Svend Fælling var en drabelig Kæmpe, barnefødt i Fælling i Hadsherred. I lang Tid tiente han paa Gaarden Aakiær, ved Aarhus, og saasom Veien var usikker formedelst Trolde og Underjordiske, hvilke have Fiendskab med alt Christenfolk, saa paatog han sig at være Brevdrager. Som han engang gik paa Veien, kom Trolden fra Jels-Høi, paa Holm Mark, til ham og begierede, at han skulde staae bi i en Kamp mod Biergtrolden fra Borum-Eshøi. Dertil erklærede Svend Fælling sig villig og meente sig dertil stærk og dygtig nok. Og for at forsøge hans Kræfter, rakte Trolden ham en vældig Jernstang, at han dermed skulde vise sin Styrke. Men han mægtede ikke at løfte den, ihvor stærk han end var. Trolden rakte ham da et Horn, sigende, at han skulde drikke deraf. Og da han havde drukket lidet, kunde han løfte Stangen, og, da han atter havde drukket, var det ham end lettere, men da han havde udtømt Hornet, mægtede han at svinge Stangen, og fik han da af Trolden at vide, at nu havde han tolv Mænds Styrke. Da lavede han sig til at gaae i Strid med den saakaldte „Biergmands Trold“,[1]) og blev det ham sagt, at han paa Veien skulde møde en rød og en sort Tyr, af hvilke han skulde angribe den sorte og af al Magt drive den fra den røde Tyr. Dette giorde han, som det var ham sagt, og erfoer han da, efterat Arbeidet var vel bestaaet, at den sorte Tyr var Trolden fra Borum-Eshøi, den røde derimod selve Trolden fra Jels Høi, af hvem han da til Tak og Belønning fik til

[1]) I Minerva 1818, 1: „Bermans Trold“.

fremdeles Brug de tolv Mænds Styrke, dog med den Betingelse, at om han nogensinde aabenbarede for Nogen, hvorlunde han havde faaet slige Kræfter, da skulde han til Straf ogsaa faae Madlyst for tolv.

Fra den Tid af gik der i det ganske Land stort Ry af Svend Fællings Styrke, eftersom han jevnligen viste den paa mangehaande Maader. Og fortælles det om ham, at, da han engang blev vred paa en Malkepige, kastede han hende saaledes, at hun kom til at sidde paa Gavlen af Huset. Da denne Mandhaftighed rygtedes for Herremanden paa Aakiær, lod han Svend Fælling kalde for sig, befalende, at han skulde fortælle, hvorlunde han havde erholdt slig overordentlig Styrke. Men, da Svend Fælling vel mindedes Troldens Advarsel, værgrede han sig saalænge, indtil Herren gav ham det Løfte, at han skulde faae at spise saa meget, som han vel begierede. Fra den Dag af aad og drak han for tolv Mand. Paa Aakiær vises endnu en Davregryde,som han hver Dag tømte, og den kaldes Svend Fællings Davregryde. Sammesteds skal der ogsaa være et mægtigt stort Slagsværd, hvilket han skal have eiet. Saa skal der ogsaa have været en gammel Bøg, med en stor Ring i, ved hvilken han pleiede at binde sin Hest.

II

Andre fortælle, at Svend Fælling tiente som Smaadreng paa Siellev-Skovgaard, Framlev Herred, og at det engang hændte sig, da han i Ærinde skulde ride til Ristrup, at det blev Aften, før han naaede Hiemmet igien. Som han da kom forbi den

Høi, Borum-Eshøj, blev han Ellepigerne vaer, hvilke uafladeligt dandsede rundt om Hesten. En af disse Ellepiger gik da hen til ham, rakte ham et prægtigt Drikkehorn og befalede ham at drikke. Svend tog vel imod Hornet, men saasom han havde liden Tro til hvad der var i, slog han det bagud over sig, saa at det faldt paa Hestens Bag og tog Haarene bort. Men han holdt Hornet fast i Haanden, gav Hesten af Sporen og reed skyndeligst derfra. Da fulgte Ellepigen efter, indtil han var kommen til Trigebrands Mølle, og reed han da der over rindende Vand, over hvilket Ellefolket ikke kan følge. Derfor bad Ellepigen indstændigt Svend Fælling, at han skulde give hende Hornet tilbage, lovende ham til Belønning tolv Mænds Styrke, og paa dette Tilsagn gav han hende Hornet og fik, hvad hun havde lovet ham. Men han kom derved heel ofte i Forlegenhed, efterdi han tillige havde faaet Madlyst for Tolv. Da han samme Dags Aften var kommet hiem, skulde Folkene just have deres Juleøl. Og efterdi de vilde have Svend lidt til Bedste, sendte de ham ned at hente Øllet, sigende: „Svend! gaa du og hent os vort Øl, saa drikke vi ikke mere i Julen!" Svend lang og gik, men kom tilbage med en Tønde i hver Haand og en under hver Arm.

Disse to sagn fortæller Thiele alså; det første har han fra „Dansk Minerva" 1818, I, det andet fra en meddelelse af pastor Morsing til Skivholme og Skovby til oldsagscommissionen, afgivet 11. November 1808, gengivet hos Abrahamsen I, s. 389.

Endnu føjer Thiele til, at ved byen Stenstrup findes en høj, Havbjærg, hvor Svend Fælding undertiden sad og vadskede fødder i Sønderstrand, som

er omtrent en halv fjerdingvej derfra; og at Holmstrup-Bønderne gav ham mad i bryggekedler, og at han blev begravet i Dalhøj mellem Loms og Holmstrup. — Thieles 2 første beretninger giver således hver sin årsag til kæmpens 12-mands styrke. Lidt anderledes fortælles der igen herom i Dgf. (Danmarks gamle Folkeviser, udg. ved Svend Grundtvig) I, s. 400. Her er det bjærgmanden fra Daugberg-Doss, der møder Svend undervejs og giver ham i en drik de mange kræfter; desuden giver han ham sin stok, dvs. en stor stålstang, som smedesvendene i Viborg ikke kan rokke, da Svend beder dem om at beslå den. På tilbagevejen giver han bjærgmanden stangen tilbage. Endvidere fortæller Grundtvig:

„Jule-Aften naaede Svend Landting. Der havde man for Skik, at Folkene den Aften fik saa meget godt Øl at drikke, som den stærkeste af Karlene paa een Gang kunde bære op fra Kælderen i Borgestuen. Svend bad, om han maatte gjøre det denne Gang. Karlene var vel ikke videre for at betroe denne Gjerning til slig en halvvoxen Knøs, men fandt sig dog deri, da han lovede for vist, at de ikke skulde komme til at fortryde det, og Husholdersken desuden borgede dem for, at de alligevel ikke skulde lide Tørst. Svend fulgte nu med hende ned i Kjælderen; han saa sig om mellem alle de mange Øltønder og spurgte da, hvormange han maatte tage. Hun svarede spottende: „Der ligger otte Halvtønder af det bedste gamle Øl, vi har; tag nu saa mange, som du kan". Svend bad da om et Toug, saa vilde han tage dem alle otte, sagde han. Husholdersken loe ad ham, men vilde dog

ikke lade ham faa noget Toug, og saa maatte han da lade sig nøje med, hvad han kunde haandtere; een Halvtønde tog han under hver Arm, og to andre tog han i Hænderne ved Spundshullerne, og saaledes kom han da op i Borgestuen med de fire Halvtønder. Folkene gjorde store Øjne over de Fandens Kunster, men gave sig dog i Lag med Øllet, og drukke af Hjærtens Grund tæt og længe, og sov derefter, saa da Ridderen Julemorgen skulde i Kirke, fandt han hverken Kudske eller Karle. Langt om længe fik han dem da jaget op og maatte nu lade sig nøje med Historien om de to Tønder Øl, hvor utrolig den end lød. Svend blev ved at være Dreng paa Landting, men blev stor og uvane, han bar sig ofte kejtet ad og brød Redskaberne itu, som han skulde arbejde med. Der blev da klaget til Herren, og han vilde da give ham en Revselse med egen Haand, men Svend greb en Sten, som endnu ligger der ved Borgporten, saa stor, at otte Karle knapt kunne flytte den, løftede den op over sit Hoved og bad Herren lade sig være, om han ikke vilde have den i Hovedet. Da blev Ridderen ganske stille, bad Svend lægge Stenen paa sit Sted igjen og følge sig op paa Gaarden, og nu gav han Trællen sin Frihed, gav ham Løbepas og en Tæreskilling."

I „Danske Samlinger" (1. R) 4. bd. s. 173 gengiver dr. O. Nielsen en meddelelse fra et håndskrift på universitetsbiblioteket i Kbhvn., skrevet af Kaspar Peter Rothe omtrent 1760 (Additamenta, nr. 141,4). Her hedder det, at Svend skulde gå fra Åkær til Århus efter fogdens helligdagsklædning, men en fjerdingvej fra gården, ved Guldhøjen, mødte han

en gammel mand, som førte ham ind i højen og spurgte, om han kunde løfte „en usigelig stor tung Stang Jærn". Det kunde han ikke; så fik han „en Liqueur at drikke, hvorpå Svend nogenlunde kunde lette Byrden, og da Manden 3 Gange havde givet ham af Liqueuren, tiltog hans Styrke således, at han kunde bære Jærnet som en Fjeder, hvorpå Manden igen lod ham gå". — Dette sagn er åbenbart ufuldstændigt, da der jo slet ikke er tale om, at han skal bruge de mange kræfter til noget. — Der fortælles vidre, at han kunde flytte køerne i båsene osv. — „Hans Sværd, som han ordinairement brugte, ser man den dag i dag er på Åkjær Gård; det er just 3 sælandske Alen langt, deraf occuperer Fæstet alene næsten, dog ej fuldt, en Alen." Videre fortælles om stalden, egen med jærnringen, og at hans „Øllebrødspotte skal findes på Sjelleskovgård ved Sæbygård og holder en Fjerdings Mål."

Naturligvis har Evald Tang Kristensen også sagn om Svend Fælding. Han fortæller (efter „Almisselem Hans Kristian Pedersen af Timring") flg. i „Jyske Folkesagn samlede af Folkemunde", Kbhvn. 1876 (Jyske Folkeminder, især fra Hammerum Herred, 3. Sml.) nr. 160:

„Svend Fælding gik paa en Vej, og der fandt han et Guldhorn, som en Ellekvinde havde tabt. Saa kom hun efter ham og bad ham om at fly hende det igjen. Men han vilde ikke. Ja, hun vilde da give ham tolv Mænds Kræfter, naar hun saa maatte faa det. Og paa den Betingelse fik hun sit Horn, men saa kunde han ogsaa spise for tolv, og hans Davregryde skal staa paa en Herregaard."

E. T. Kristensens følgende optegnelse (efter gårdejer J. P. Damgaard på Lergrav) i samme samling, nr. 161, fortæller om, at Svend fik „forfærdelig Styrke hos bjærgmanden i Dagbjærg Daas, og at han, da han fra Viborg kom tilbage til Landting, på juleaften hentede fire tønder øl op fra kælderen. — I samme samling, nr. 48, „Tolv Karles Styrke" fortælles om en dreng på heden, som af bjærgfolkene fik et „Stavkar med Mælk", og ved at spise en mundfuld med hver af de tolv sølvskeer, som lå derved, fik han tolv karles styrke. „Smlgn. hermed Sagnet om Svend Felding", skriver Kristensen; men ligheden er jo ikke så farlig stor ellers.

Sv. Grundtvig skriver i Dgf., I, 404, at Svend på Landting allevegne gjorde gale streger: „i en Præstegaard, hvor han tjente, bar han Koen fra Kalven, istedenfor omvendt; hos en Degn fulgte han bogstavelig sin Ordre og kastede en gammel Hest ud over Kirkegaardsmuren, saa den brak Halsen. Da saa ingen vilde have ham i Tjeneste, tyede han atter til Bjærgmanden, som sagde: „Ja, Styrke kunde jeg give dig, men Forstand til at bruge den maa den give, som er over os alle." Så råder han ham til at søge i kongens tjeneste og giver ham sin spadserestok. Dette sagn siger også, at Svend var født af en trælkvinde i Nørre Felding by og sogn (Ulborg herred, Ribe stift).

På en rejse, jeg 1906 foretog med Svend Fælding for øje, besøgte jeg Borum Eshøj, Jælshøj og Åkær. Foruden flere af disse her nævnte sagn hørte jeg også, at „der henne på marken" (vi var på landevejen fra Århus et lille stykke nord for Åkær) lå

Svend Fælding begravet i hjørnet, hvor 3 markskæl stødte sammen: „det brugte man dengang". Yderligere oplysning kunde den gamle bonde, jeg talte med, ikke give. „Det var i meget gamle dage." — Der var ingen dysse eller lign. på det sted, som blev betegnet. Senere så jeg på Åkær det berømte sværd; så den oplysning, der gives hos Trap (gl. udg.) V, s. 171, at det er på Nationalmusæet, passer ikke. Om sværdet skal jeg senere fortælle. — I Kaj Bønnelycke: „Fra Norsminde Fjord til Uldrup Bakker. En Hads Herreds Beskrivelse. Udg. af „Odder Dagblad" 1908—09", fortælles også en del af de ovennævnte sagn, og det tilføjes, at han som ridder boede på Spegelsborg eller Spejlborg. Samme-steds citeres de 2 kæmpeviser om ham og Vedels fortaler til disse.

Dette er, hvad jeg har kunnet opspore af sagn. Men inden forskerne får ordet, vil det være på sin plads at give de 2 viser, som handler om ham. De citeres her efter „Danmarks Folkeviser i Udvalg ved Svend Grundtvig" 1882, nr. 22 og 23.

1.

Svend Felding sidder paa Helsingborg,
han lover en Pilgrimsfærd;
han var sig baade mild og blid,
han gjorded sig med sit Sværd.
Men mig lyster at følge Svend Felding.

2.

Det var Hr. Svend Felding,
han vilde gange til Rom;
det maa vel alle danske love,
at han dér nogen Tid kom.

3.

Vandred han Hr. Svend Felding,
i Valland alt saa vide
gjæste han sig en stolt Jomfru
saa sildig en Aftenstide.

4.

Hun satte Svend Felding øverst til Bords
over andre Ridder i Skare;
og alt da spurde den skjønne Jomfru,
ihveden han kommen vare.

5.

„Jeg er mig en fattig Pilegrim,
er kommen af Danemark;
jeg vil mig til Rom at gange,
for Synden var mig saa stærk".

6.

Hun saa' alt paa hans Skjorte,
den var med røde Guld næst:
„Det er ingen fattig Pilegrim,
os haver i Aften gjæst.

7.

Det er ingen fattig Pilegrim,
os monne i Aften gjæste;
men I ere Kongen af Danemark,
thi ville I vide vort bedste."

8.

„Ikke er jeg Konge af Danemark,
og jeg rider ikke saa stærk:
jeg er mig en fattig Bondesøn,
er fød i Danemark.

9.

Hør I det, min stolte Jomfru!
I lader eder ikke fortykke:
der fødes mange Børn i Danemark,
hver med sin egen Lykke."

10.

„Jeg haver det alle mine Dage hørt,
de danske Mænd ere saa fromme:
jeg takker Gud Fader i Himmerig,
her maatte en af dem komme."

11.

Det da mælte den skjønne Jomfru,
saa saare hendes Øjne de runde:
„Her er en Trold vant paa vort Land,
han lader os gaa til Grunde.

12.

Her er en Trold vant paa vort Land,
han lægger mine Lande øde:
han vil ikke have anden Kost,
end Fruer og Jomfruer til Føde."

13.

„Havde jeg Hest, og havde jeg Harnisk,
der mig var vel til Maade:
da vilde jeg gjør'et for eders Skyld,
at bryde med Trolden en Stage."

14.

Saa ledte de frem de spanske Ørs,
de vare alle murehvide:
det første han lagde paa dem sin Haand,
de fulde til Jorden som Tige.

15.

„Der vilde jeg give til det røde Guld,
og vel et Hundred Mark:
at jeg havde nu en dansker Hest,
var fød i Danemark."

16.

Det da mælte den Møllermand,
han stod dér ved de Mure:
„Jeg haver saa god en dansker Hest,
ihvem hannem ride turde.

17.
Alt haver jeg en dannebroget Hest,
er fød i Sæbylund:
hvert Sinde han til Møllen gaar,
han bær vel femten Pund."

18.
„Hør du, gode Møller!
du lad mig Hesten se!
ere vi baade danske to,
vi stride mod Trolden led."

19.
Den Tid, der Hesten han kom frem,
han var, som Mølleren sagde:
højen Hov og breden Bringe,
Svend Felding den Sadel paa lagde.

20.
Han gjorded Hesten saa overfast,
og mest alt over det tykke:
det første Hesten rakte sig,
den Gjord gik al i Stykke.

21.
„Jeg førte ud af Danemark
vel femten gode Guldringe:
havde jeg nu en Sadelgjord,
da skulde de alle springe."

22.
Femten da vare de skjønne Jomfruer,
de væved af Silketraade,
før de kunne faa en Sadelgjord,
Svend Felding kunde være til Maade.

23.
Saa aarlig om den Morgen,
da var den Sadelgjord rede:
syv Alne lang og Kvarter tyk,
fem Spand udi sin Bredde.

24.
Svend Felding drog af sine Handske smaa,
hans Hænder vare murende-hvide:
og selv gjorded han sin gode Hest,
paa Svenden turde han ikke lide.

25.
Han gjorded Hesten saa overfast,
han strammed saa hart den Gjord:
Hesten sank for hannem i Knæ
og neder til den Jord.

26.
„Vidste jeg nu, min gode Hest!
at du havde Mandevid:
da skulde jeg dig en Prikke linde,
alt førend jeg sidder til dig."

27.
Der han havde Hesten en Prikke lindet,
da spilled den alt saa glad:
og det var da Svend Felding,
han satte sig paa hans Bag.

28.
Den første Red, de sammen rede,
de Hellede var baade stærke:
Svend Feldings Spær det brast i to,
hans Skjold drev langt i Marke.

29.
Svend Felding fandt paa saa godt et Raad,
og sig saa vel til Føje:
„Du mød mig i Morgen i Marken ud!
jeg skal dig bedre fornøje.

30.
Det var ikke mit Alvor i Dag,
jeg vilde min Hest ikkun prøve;
du kom her i Morgen paa samme Sted!
jeg skal dig mandelig møde.“

31.
De fulgte Svend Felding af Staden ud,
og baade Mand og Kvinde:
„Giv'et Gud Fader i Himmerig,
Svend Felding han maatte vinde!

32.
„I lægger nu bort det kronede Spær,
som man i Marken mon føre!
I tager mig hid en Skudemast!
jeg mægter den vel at røre.“

33.
Den anden Red, de sammen rede,
de Hellede var baade vrede:
Trolden hans Hals den sønder brast,
hans Hoved drev langt i Hede.

34.
Troldens Hals den brast i to,
hans Ryg i femten Stykke;
Svend Felding red til den skjønne Jomfru,
hun monne ham en Skaal til drikke.

35.
Ud da ginge de Riddere ni,
de løfte Svend Felding af Heste:
„Land og Rige staa eder til Rede,
om I ville den Lilje fæste.“

36.
„Min Fæstemø sidder i Danemark,
hun bær for mig stor Kvide:
for syv Tønder af det røde Guld
jeg vilde hende ikke svige.

37.
I lader nu bygge et muret Hus
alt med saa megen Fromme!
I lover mig, aldrig Herberg at spare
for Pilegrim, som her monne komme!

38.
I lader nu det Herberg bygge
her udenfor den Stad!
I sparer for danske Pilegrimme
hverken Øl eller Mad!

39.
Gjæster eder nogen dansk Pilegrim,
da sparer hverken Vin eller Brød!
de bede godt for Svend Feldings Sjæl,
naar han er for langen død!“

Men mig lyster at følge Svend Felding.

I den store udgave (Dgf. nr. 31) meddeler Grundtvig 3 opskrifter af visen: A (Karen Brahes foliohdskr. nr. 112), B (Magdalena Barnewitz's hdskr. nr. 168) og C (Vedels folkeviser 1591, nr. 24). — Den er ofte optrykt som flyveblad, og den er oversat på Tysk og Islandsk. Den findes også på Svensk (Arwidsson: „Svenska fornsånger" nr. 14 og I, s. 415) med forskellige mindre ændringer. — Nogle få bemærkninger skal gøres. V. 15. Her har C (v. 19): „Haffde ieg en Hest aff Jutland". — V. 30. Her har alle 3 opskrifter et vers, som Grundtvig har skudt ud som uægte. Der siges nemlig i

A (v. 27): „Saa thuog hannd thett wyde aufflad
loud y syn sperre-stage sette." —
B (v. 27): „Saa tog hand det allie,
hand lod dett for sig sette." —
C (v. 38): „Oc saa loed hand sin Brynie besla,
vor Herre loed hand i sette." —

At dette krigspuds, oven i købet syndige, ikke passer, viser Steenstrup tydeligt i „Vore Folkeviser" 1891, s. 180. — „det kommer paatværs og støder imod". — Han siger også, at visen er „yderst tiltalende for den danske Nationalfølelse. De Danskes Ry var alt naaet til det fremmede Land, inden Svend Felding kom der ned, men paa glimrende Maade godtgjør han, hvilken Kraft, der ligger i den danske Mands Arm, og hvilken Styrke der bor i den danske Hest." —

Den anden vise om Svend Fælding lyder således i „Folkeviser i Udv." (nr. 23):

1.
Der stunder ind til Danemark
saa mangen ædelig Mand,
og flere tyske Riddere,
end jeg nævne kan.
De stunde ind til Danmark.

2.
Det var Danerkonning,
han taler til Svende to:
„I beder hannem Hr. Svend Felding
i Stuen ind for mig gaa!

3.
Ind kom Hr. Svend Felding
og stedes han for Bord:
„Hvad vil I mig? Danerkonning!
hvi have I sendt mig Ord?“

4.
„Hør du, Hr. Svend Felding!
du est en Ridder med Ære:
du skalt dig til Tyskland ind,
at hente min Hjærtenskjære.“

5.
„Skal jeg ind til Tyskland
og hente eders Hjærtenskjære:
da vide I vel, Danerkonning!
jeg kan ikke ene fare.

6.
Hundred Ridder, vel jærnklædte,
og dem skulle I mig faa,
og I skulle lade vore Kjortler
med Maardskind underslaa.“

7.
Vunde de op deres Silkesejl
op i forgyldene Raa;
saa sejled de ind til Tyskland
mindre end Uger to.

8.
Saa kaste de deres Anker
opaa den hvide Sand;
og det var Hr. Svend Felding,
han tren der først paa Land.

9.
Midt udi den Borgegaard
dér axle de Skarlagenskind,
og saa gaa de i Højeloft
for Tysklands Konning ind.

10.
„Hil sidder I, Tysklands Konning,
over eders brede Bord!
Konningen udaf Danemark
han haver sendt eder Ord.

11
Konningen udaf Danemark
han sender eder Ord med Ære:
vi skulle føre eders Datter hjem,
hun er hans Hjærtenskjære.“

12.
„Lægger I neder eders Skarlagenskind,
og ganger I eder til Bord!
I bider her til i Morgen!
jeg vider eder Ansvarord.“

13.
Dér laa de i Maaneder,
og dér laa de i tre:
de kunde ikke Frøken Juttelille
for deres Øjen se.

14.
Børen blæser saa blidelig,
og Bølgen leger paa Sande;
de ædelig' Herrer af Danemark
de gange for Kongen at stande.

15.

„Børen blæser saa blidelig,
og Skiben tage til at skride:
min Herre! I vider os Ansvar-
ord!
vi kunne ikke længer bide."

16.

Det var Silke og Skarlagen,
der blev paa Jorden bredt:
og det var Frøken Juttelille,
hun blev i Sal indledt.

17.

Det mælte Hr. Svend Felding,
det første han Juttelille saa':
„Skam da faa de Hænder to,
og der din Øjen skulde to!

18.

Skam da faa de Hænder to,
og der din Øjen skulde to!
saa faa og den Tjenestekvinde,
der dig skulde Vandet faa!

19

„Hør du, Hr. Svend Felding!
du spotte mig ikke for Had!
jeg haver det for Sanden spurt,
du est et Slegfredbarn."

20.

„Og er jeg end et Slegfredbarn,
dog haver jeg Frænder bedst:
alt vil jeg slide rød Skarlagen
og ride min egen Hest."

21.

„Der er aldrig saa arg en Skalk,
haver han to røde Hose:
hvor han kommer i Tyskland
ind,
han kalder sig være en Rose."

22.

„Der er aldrig saa arg en Svik,
haver hun en sprunget Hue:
hvor hun kommer i Danemark,
hun lader sig kalde en Frue."

23.

Det var Silke og Skarlagen,
der blev paa Jorden bredt:
og det var Frøken Juttelille,
hun blev til Stranden ledt.

24.

Det var Hr. Svend Felding,
tog Juttelil i sin Arm:
satte han hende i Bunken ned,
det gjaldt i hver hendes Tarm.

25.

Saa vunde de op deres Silkesejl
op i forgyldene Raa;
saa sejled de hjem til Danemark
i mindre end Uger to.

26.

„Vi ville nu tage Frøken Jutte-
lille
og døbe hende ude for Stavn:
vi kalde hende Frøken Jutland,
det er et halvt fejre Navn."

27.

Det var Hr. Svend Felding,
han styred sin Snække til Land;
det var Kongen af Danemark,
han render sin Gangen paa
Sand.

28.

Det var Hr. Svend Felding,
han vifter op med sin Hat:
„Min Herre! I sprænger ikke
Ørs i Dag!
vi have ikke Fryden fat."

29.

Det var Frøken Juttelille,
det første hun Brudehus saa':
„Skam faa alle de Tømmermænd,
som her lagde Vind opaa!

30.

Skam faa alle dé Tømmermænd,
som her toge Øl og Mad!
baade først og sidst Svend Felding,
som her var Raadsmand ad!"

31.

„Stolperne ere alle af Eg,
og Tiljerne alle af Bøg;
det er et halv bedre Brudehus,
end du til var nogen Tid fød.

32.

Huset er bygt af Eg og Bøg,
de bedste i Danmarks Skove;
lidet est du værd, Frøken Juttelille!
hos Danerkongen et sove."

33.

„Fuld ussen maa jeg Kronen
udi Danmark bære,
skal jeg af et Slegfredbarn
saalunde svaret være."

34.

„Enddog jeg er et Slegfredbarn,
det vorder jeg ad at lide:
jeg saa' end aldrig nogen Moders Søn,
jeg turde jo fuldvel bide".

35.

Det mælte tyske Peder Kæmpe,
han var en Helled stærk:
Nu vil jeg dyste med dig i Dag
"om et Ørs og hundred Mark."

36.

„Ikke vil jeg dyste om Penninge
og ikke om Penninges Værde;
men jeg vil dyste med dig i Dag
for danske Jomfruers Ære."

37.

Den første Red, de sammen rede,
de Hellede var baade stærke:
isønder gik Svend Feldings Spær,
hans Skjold drev langt i Marke.

38.

Da lo hun Frøken Juttelille
under hendes Skarlagenskind:
„Slige ere alle mine Mænd,
jeg førte med mig i Danmark ind."

39.

Det var Hr. Svend Felding,
han render ad Brudehus:
„Herre! I laaner mig Ørs i Dag!
jeg er ad Dysten fus."

40.

„Da leder I nu ud Graaben,
er haglet som en Ørn!
I faar hannem Hr. Svend Felding!
jeg venter, han tager en Tørn.

41.

Leder hannem nu ud Graaben,
lægger hannem Guldsadel paa!
det er vel fulde otte Vinter,
siden han sidst Solen saa'."

42.

Den anden Red, de sammen rede,
de Hellede var baade vrede:
da knælede Peder Kæmpes Hest,
hans Hals drev langt i Hede.

43.
Da græd Frøken Juttelille
og Hænder sammen slog:
„Ussen jeg til Danmark kom
med stærke Hellede to!“

44.
Da lo han Danerkonning
op under Guldkronen røde:
„Slige ere alle mine Mænd,
som jeg giver Klæde og Føde.“

45.
Aarle om Morgen, det var Dag,
Fru Jutte kræver Morgengave:
„I giver mig Svend Feldings Hoved!
og andet vil jeg ikke have.“

46.
„Jeg haver Guld, og jeg haver Sølv,
og jeg haver Borg og Fæste;
du faar ikke én af mine gode Mænd,
som ride skal mine Heste.

47.
Jeg vil give dig Guld og Sølv
og dertil Borge saa bolde;
men selv vil jeg have mine Dannesvende,
som jeg skal Landet med holde.“

48.
Mælte det Hr. Svend Felding,
han stod paa Jorden alene:
„Knæler jeg for Jutte i Dag,
da briste baade mine Bene!“
De stunde ind til Danmark.

Visen er i Dgf. (nr. 32) gengivet i 4 opskrifter. A (Karen Brahe nr. 31) med omkvædet: „Førr y wor unge dronning ind til Danmark“. B (Svanings hdskr. II, bl. 56 og Vedel nr. 25) med omkvæd: „De stunder ind til Danmark“. C. (Anna Bassers hdskr. nr. 81) med omkvæd: „Fordi threder all Danmarckis herer saa herligh. — Desuden som tillæg Vedels nr. 25 alene. Ligesom den forrige er også denne oversat på Tysk og Islandsk. „Som en Mærkelighed kan tilføjes, at den nylig af en tydsk Digter er lagt til Grund for et eget Digt (Zedlitz: Altnord. Bilder. Stuttg. 1850).“ (Dgf., I, s. 411).

Bægge disse viser findes optrykte i mange forskellige folkevisesamlinger, som det her vil være overflødigt at nævne. Blot er der den mærkelighed, at den førstes omkvæd i opskrifterne A, B og C mgl., og i „Danske Kæmpe- og Folkeviser i Udvalg" Thorshavn 1903 har den (nr. 50) omkvædet: „Svend Fælding drager ud, Svend Fælding udrider." Arwidson I, nr. 14 (Sven Färling, har det omkvæd: „Men mig lyster följa Sven Färling." — I tillæget findes: „Sven Fotling" (og dronning Jutta), men „Slutet saknas", lige som ved nr. 14. — Den sidste vise har været meget yndet, og der er store afvigelser mellem de forskellige opskrifter. I A og B er der endel efterligninger af visen om Strange, der henter dronning Dagmar, også fra „Bederland"; i kampen mod Peder Tysker har denne en trold hos sig på hesten, som Svend også her overvinder ved at lade hostien sætte i sin lanse (A. v. 63): „sa lader hand wie Guds legom, y sitt spere-stage sette." — I C kaldes han ikke ved sit navn, men „iunker her Amor". Denne sidste begynder også med stærke mindelser fra Ebbe Skammelsøns-visen.

Et enkelt vers findes, som må have hørt til en hel anden vise. Sv. Grundtvig skriver (Dgf. I, s. 404):

„I Sønder-Felding (Hamrum Herred, Ribe Stift) har været en Vise om Svend Felding, hvoraf Beboerne nu kun mindes dette ene Vers:

Svend Felding han sidder i Felding-Mose
og raaber over til Christen Bjerre:
Hvad enten skal du gi' mig en Skjeppe Havre til min Hest
eller og en fire gode Kjærre (ɔ: Kjærve)."

(Han måtte da have kunnet råbe mindst en halv mil.) — Det samme vers har E. Tang Kristensen også med en lidt anden ordlyd. (Citeret efter Mads Holdt og flere, Påbøl). Danske Sagn. 3. Afd. Silkeborg 1895, s. 10. — I visen om Holger Danske og Didrik af Bern, rider Svend Fælding sin hest mellem Holgers kæmper gode.

Der er nu gjort rede for de sagn og viser, som vi har om Svend Fælding. Hvem har han været i virkeligheden. Er han en og samme mand, eller er forskellige kæmpers bedrifter knyttede til det ene navn? Er han historisk, eller har han aldrig levet?

Anders S. Vedel skriver som indledning til visen om Svend i Vælskland i sin udgave 1591 følgende:

„Om denne Suend Felding, huo oc hueden hand haffuer værit, ere atskillige Meninger. Visen siger, at hand haffuer boet paa Helsingborg, maa vel skee paa Seluffsborg. Thi det er alle mand vitterligt udi Arhuss Stigt, at hand haffuer været bosæt oc Barnfød udi den skøne Egn imellem Arhuss oc Hothersnes. Oc vises end nu hart ved Aakier udi Skoffuen hoss Athel veyen Spegels Huss, som mand kaldet det, oc kort tid forleden haffuer værit affbrøt, der som Suend Feldings Staald skulde værit, oc hand der skulde bundet sine Heste udi Ierne lencker, oc det saa dannet, at Vandet aff den Beck der hoss skulde løbet igennem Staalden. Men dette er vist oc fast, at Erlig oc Velbyrdig Mand salig Jørgen Rostrup paa Seluff Skoffgaard udi sin tid fant paa forneffnde Gaard

en muret Grunduaal oc nederdeel aff it Huss, som Suend Felding skulde boet paa. Oc sees der end nu paa denne Dag Vinduerne oc Dørre der paa. Oc er tilstæde en mectig stor Kaaber Gryde, som der blef funden udi Gru(n)den vnder den grøne Muld. Der fands oc samme tid it Harnisk oc it langt bret Suerd, som en tid lang hengde der i Borgstuen. Vdi Seluff Kirckebog findes indtegnet faare vdi Calendario, paa Latine screffuit, at den gamle Suend Felding er død paa S. Matthiæ Apostoli Dag, Hans Hustru Aase paa S. Michaelis, Deris Daatter Ingret paa S. Poffuels Omuendelsis Dag, oc hendis Søn paa neste Søndag efter Aske Onsdag. Men dette feiler her, at Aars Talet er icke her hoss antegnet, Saa mand icke kand vide til visse, paa huad tid enten Suend Felding den unge eller den gamle haffuer leffuet. Her fandes vel en temmelig lang Kampesteen liggendis strax inden Kircke Dørren met sex Verss Runebogstaffue paa, huilcken tilforn haffde ligget op imod Choret. Bogstaffuerne vaare meste parten ukiendelige oc en deel hendlidne. Haffuer uden tuil været denne Slectis Ligsteen, som videre skal omtalis en anden steed. Der findis end da en anden Vise om Suend Felding, som wi sette her nest effter, paa det mand kand see, at det uden tuil haffuer vært en Slect her vdi Riget. Oc er mueligt, den første haffuer vært en Slegfred aff Kongelig Stamme, som wi her effter i samme Vise skulle faa at høre."

I indledningen til den anden vise, om Svend og Jutte, skriver Vedel: „At denne Suend Felding skal

være den samme, som den formere Vise omtaler, synis icke troligt." Måske har han været af samme slægt. — Vedel har sikkert troet, at han (eller de to) har været historiske personer; men han har ikke kunnet skønne, hvor han skulde sætte ham (eller dem) hen. — Senere har P. F. Suhm i sin „Historie af Danmark" IV, 752 ment, at den „ældre" Svend Fælding måske var den samme som Svend Trundsen, der levede i det 11. årh. — en slutning, der, som Sv. Grundtvig siger, „er ganske greben ud af Luften." Den „senere" kæmpe måtte da have levet i Erik Plovpennings tid, da hans dronning hed Jutta (eller Judith, datter af Albrecht af Sachsen, gift til Danmark 1239). Det vilde da passe godt, siger pastor Fenger, at visen også kalder kongen „junker" af Danmark, idet Erik var kronet 1232, men først blev konge ved Valdemar Sejrs Død 1241. — I øvrigt var denne dronning Jutta ilde lidt; i Øm klosters historie (Langebeks Script. Rer. Dan. V, 235; oversat af Jørgen Olrik i dette årsskrift for 1912, s. 48—49) hedder det, at hun plyndrede fra klostret og lagde baghold for at opsnappe kornet fra dem. Men om nogen Svend Fælding i dette tidsrum melder ingen kendte historiske kilder noget.

I „Lexicon over Adelige Familier" 1787, I, s. 148 findes under det uddøde navn Felding: „Af dette Navn findes følgende to Vaabener:

1. Feldtet sølv, deri en opreist rød kronet Løve; paa Hielmen en halv Løve af samme Farve . . . En Tradition, som er bevaret i nogle gamle Slægtebøger, siger, at denne Familie nedstammer fra een af de danske Konger.

Svend Fældings Sværd og Vaaben

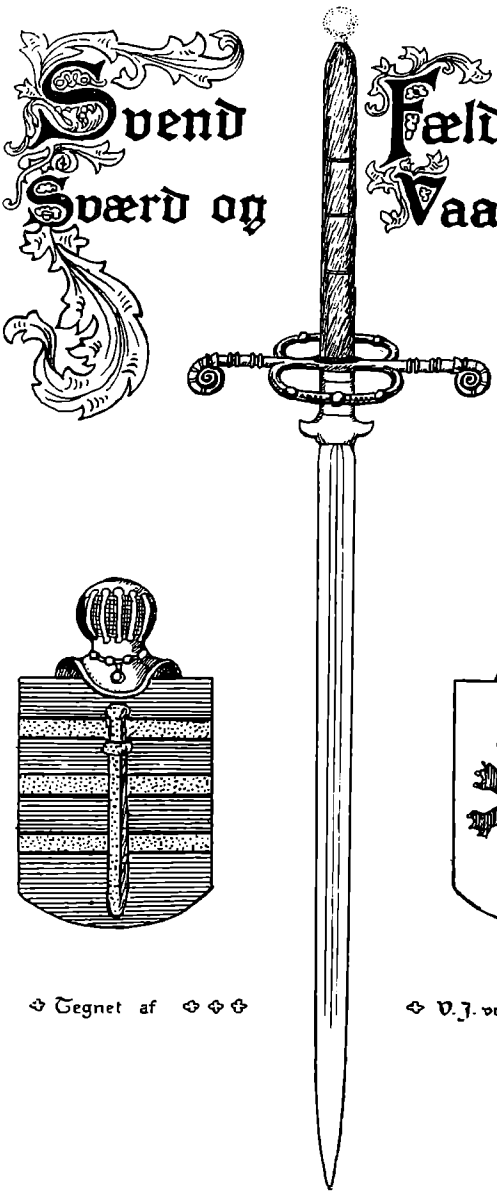

Tegnet af

V. J. von H. R. 1913

2. Feldtet blaat, deri en guld Pillegrimsstav, pælviis sat og overlagt af tre guld Bielker. . . . Dette Vaaben tillægges den berømte Hr. Svend Felding til Sielleskovgaard, hvorom i Kiempeviserne."

Om sager, hvortil hans navn er knyttet, skal Grundtvigs ord gengives (Dgf. I, 399): „Den af Vedel omtalte Runesteen i Sjelle Kirke ligger vel endnu paa det angivne Sted, men hvad man kan læse af dens Indskrift (Fraustain sati stain . . .) melder intet om Svend Felding. — Svend Feldings Stald endelig, som baade Vedel og Anna Krabbe satte ved Aakjær, den vises ogsaa andensteds. Hans Hofman siger (Fundat. IV, s. 761. D. Atl. IV, s. 474), at „paa Sebstrups Hede (Tem Sogn, Vrads Herred, Aarhus Stift, 5 Miil sydvest fra Sjelle) ej langt fra Landevejen sees Rudera af Svend Feldings Stald", og videre (Fundat. VI, s. 761. D. Atl. IV, s. 476), at „en Miil fra Byen (Nørre Snede i Vrads Herred) ligger Hampensø, hvor Svend Felding lod vande sin Hest Blak daglig"." Tæt ved dette sted findes et sted, som endnu kaldes „Blakstald". Dette navn findes også i Sønderjylland ved Rødding (Dgf. I, s. 399, note 2; og E. T. Kristensen: „Danske Sagn" 3. Afd. 1895, s. 9). Hofmans kilde er de præsteberetninger, der blev indsamlet 1657 til brug for Resens utrykte atlas. „Der staar med rene Ord (Univ. Bibl.s Afskr., Jylland, s. 186; kgl. Bibl's Afskr. VI. s. 602—604): Ad milliaris a pago ipso (Nørre-Snede) spatium, lacus occurrit Hampenso, in quo Sveno Feldingius, rhythmis veterum et proverbio adhuc celebris, suum adaqvasse eqvem fertur, sesqvi milliare inde stabulantem, in loco dicto adhuc Blach-

stald, ex caballo ipso Blach sic denominato". (Dgf. II, 654). — Det nævnte ordsprog kendes ikke.

I Dgf. III, 408 står flg.: „Med Hensyn til Svend Feldings Henførelse til Aakjær kan endnu bemærkes, at et over Kongens Damme i Aakjær Len Aar 1649 optaget Syn nævner „Svendfeldingsdamb, fattes spand og klædning paa begge sidder posten". (Efter Jydske Indberetninger i Geheimearkivet meddelt af stud. mag. O. Nielsen)."

I Pontoppidans Danske Atlas IV, 251 står: „Paa Gaarden (Aakier) findes Sven Feldings Kæmpe-Sverd, som formodentlig er det samme, der i Andreæ Velleji Tid forvaredes paa Sielevskovgaard, som han og skal have eiet. Han skal, efter det almindelige Rygte, være født i Falling, og opholdet sig strax uden for Aakier ved det rindende Vand, hvorover er en Broe, kaldet Sven Feldings Broe."

I sommeren 1906 var jeg på Åkær, hvor godsejer Neergaard elskværdigt viste mig sværdet, som jeg tegnede nøjagtigt af. Det mangler den øverste runde klods på fæstet; med den vilde det være 3 alen langt; nu var det derimod lidt under min egen højde. Det var en fornøjelig ting med bægge hænder at svinge denne mægtige klinge; der skal gode kræfter til, men man vilde kunne slå godt igennem en parade med det. — Som Svend Fældings gryde udlægges forskellige store kedler på gårdene dær i omegnen.

Med hensyn til hans forbindelse med Borum-Eshøj skal det bemærkes, at også dær på egnen fortælles sagnene om ham, og desuden er der allehånde sagn om den høj. I Evald Tang Kristen-

sens „Danske Sagn" 1. Afd. Bjærgfolk. (Aarhus 1892) s. 408 fortælles om en strid mellem en bjærgmand i Hasle høj og en i Borum-Eshøj. Kampens udfald nævnes ikke, ejheller Svend Fælding. — Højen er ellers ifølge samme værks 3. afd. s. 8 opstået ved, at „en god dansk Kjæmpe" rystede jorden ud af sine træsko. Det forrige sagn findes også her s. 25. — Man har fundet en broncealdergrav i højen, og om, hvad der er udgravet, melder Vilh. Boye i „Fund af Egekister fra Broncealderen i Danmark" 1894, s. 49.

Endnu en ting må nævnes, som bærer hans navn: Svend Fældings klokke, der 1634 sendtes fra Skanderborg til Randers. Hvilken forbindelse den har med ham, og hvorfra den har hans navn, vides ikke. Den omtales i „Samlinger til jydsk Top. og Hist." III R. 2. bd. s. 218, af V. A. Secher.

Det skønnes nu, at hans ry har strakt sig viden om. Det ældste vidnesbyrd om ham er i de ældste visehåndskrifter fra midten af 16. årh. I Floda kirke i Södermanland er hans kamp med trolden malet på hvælvingerne; om altertavlen i Borbjærg kirke, nordost for Holstebro, skriver Hofman og Pontoppidan (Fund. IV, 613; D. Atl. V, 761), at også dær er et billede af ham, risens hovede, jomfruerne, der væver sadelgjorden, og præsten, der giver ham aflad; og Grundtvig nævner i Dgf. I, 402, at han var også berømt oppe i Norge: i Pontoppidans „Collegium pastorale practicum" s. 140 fortælles, at tre præster, der søgte samme kald, skulde messe på prøve; de to første sang salmer, men den tredje sang: „Svend Fælding han sidder

paa Helsingborg", og ham valgte menigheden da enstemmigt. Det skulde være foregået i 17. årh.

Hvem er han da egentlig? Vi veed ikke noget bestemt historisk om ham endnu. Hans navn må da holde for, om vi kan tyde noget af det. Det er bleven tydet af de forskellige stednavne: Nørre Felding i Vestjylland og Falling ved Åkær; som „færdling", ham, der færdes mellem jættehøjene og i Bederland og Vælskland, hvorfor våben 2 for familien Felding har en pilgrimsstav; som „feling", dialektord: tosse, sigtende til sagnene om hans kejtede optræden; eller det er tydet som den, der engang kom til at trække hoven af en hest, der skulde skoes, så den blev brudt i Fællingstedet (kodeleddet). Herom se: Dgf. I, 402. Den sidste udtydning synes mig at smage af de almindelige, folkelige historiedannende navneforklaringer.

Et af de sindrigeste svar gav den skarpsindige, grundlærde og fantasifulde Sophus Bugge. Det står i Dgf. III s. 804 og skal meddeles in extenso:

Hvo har Svend Felding været? Herpaa har allerede P. E. Müller svaret i Almindelighed rigtig, at „han har været en gammel Fabelhelt", og dette tror jeg paa Forhaand nærmere at kunne forstaa saaledes: han er en ældgammel mythisk Helt, men de ægte gamle Sagn om ham ere næsten aldeles glemte eller forvanskede, og i senere Tid har Folket til hans Navn knyttet en ny Kreds af Sagn og gjort ham til „et Symbol for den danske Nationalfølelse." (Danm. gl. Folkev. I, S. 403. Noget forskellig herfra er Svend Grundtvigs Opfatning af ham som „en folkemythisk Personlighed, vistnok

dannet i forholdsvis senere Tider, men ganske i gammel Stil").

For at vinde videre Oplysning om ham vender jeg mig til hans Navn. Grundtvig forklarer anf. St. hans Tilnavn Felding som Færdling, d. e. Vandringsmanden, Pilegrimmen; men hverken den tidligst forekommende Form af Navnet: Føslink (paa Indskriften i Floda Kirke i Södermanland, Danm. gl. Folkev. II, S. 654) eller den i den ene svenske Viseoptegnelse brugte Form Fotling synes vel at lade sig forene hermed. Lydforholdene synes næsten med Nødvendighed at føre hen til en oprindelig Form Fetling. Heraf er da den danske Form Felding en Afændring, — ligesom det jydske Ord Fælding, hvoraf Sagnet udleder Navnet, er opstaaet af Fedling, Fetling; jfr. og lille = oldn. litle, Nælde = oldn. netla, Killing = oldn. ketlingr og m. fl. — I den Form, som den ene af de svenske Viseoptegnelser bruger: Fotling er den oprindelige Lyd tl vedligeholdt, ligesom i svensk kitla; medens den er gaaet over til sl i det paa den gamle Indskrift forekommende Føslink, hvilken Lydovergang ogsaa ellers er vel kjendt i svensk, f. Ex. nässla = oldn. netla, Dial ässla = oldn. ætla; den tredje svenske Form Färling anser jeg for en mindre rigtig Udtale eller Skrivemaade for Fälling. Endnu maa erindres, at Fornavnet i den gamle svenske Indskrift er Sonne. Ligheden mellem det her omhandlede Navn Sonne Fetling, Sven Fetling eller Svend Felding og det gamle Sinfjötli eller Sinfetli er saa stor, at jeg umulig kan tro, at den er tilfældig. Endestavelsen li er gaaet over

til ling ogsaa i en anden Sagnhelts Navn: Brand Vidferling, Didrikssagaens Herbrandr hinn vidförli. Det ene sammensatte Navn har spaltet sig i to, et Fornavn og et Tilnavn, ligesom i mange andre Tilfælde; og her kan det saameget mindre forundre os, som Sinfjötli i det oldengelske Digt om Beowulf kaldes blot Fitela. Bestyrkelse herfor finder jeg fremdeles i det oldtydske, hvor Sintarfizilo oftere forekommer. Grimm formoder (i Haupts Zeitschr. f. deut. alterth. I, S. 4 ff.) med fuld Føje, at tydske Oldkvad have besunget den Volsung, som vore Forfædre kaldte Sinfjötli, under dette Navn. Förstemann anfører i Altdeutsches Namenbuch sex Steder, hvor det forekommer, men paa fire af disse er det skrevet som to Ord: Sintar Fizilo.

Efter dette kan der vel næppe være Tvivl om, at Svend Felding er samme Navn som Sinfjötli; men er dette rigtigt, saa følger deraf næsten med Nødvendighed, at hin Helt i Folkeviserne og de nyere danske Sagn i Grunden er den samme som den gamle Volsungkæmpe. Thi at ogsaa Dansker og Svensker kvad om denne sidste, er aldeles utvivlsomt; men at eet og samme Folk skulde have kjendt to indbyrdes forskjellige Sagnhelte, der begge bare dette samme særegent dannede Navn, er højst usandsynligt.

Naar vi nu sammenligne det, som den nordiske Oldtids Kvad og Sagn fortælle om Sinfjotle, med Middelalderens Viser og Nutidens Sagn om Svend Felding, saa maa vi vistnok indrømme, at der ikke viser sig paagribelig Overensstemmelse i noget særegent karakteristisk Træk; men dette

kan dog, efter mit Skjøn, ikke gjendrive den her fremsatte Mening, at begge Sagnhelte i Grunden ere een og den samme. Som Svend Grundtvig bemærker, er der foruden Navnet og Kæmpekræfterne kun ringe Lighed mellem Folkesagnenes og Visernes Svend Felding; og imellem disse to Kilder indbyrdes ligger der dog et kortere Tidsrum end mellem Viserne og Oltidskvadene. Desuden have vi ikke Efterretninger om Sinfjotle fra Danmark eller Sverrig, hvor Viserne og Sagnene om Svend Felding hører hjemme, men kun fra norsk-islandske Kilder. Endelig kunne vi ikke tvivle paa, at man i Oldtiden har vidst at fortælle om Sinfjotle langt mere end det, som er os besvaret.

Det er ikke uden Betænkelighed, at jeg nu vil søge at paapege nogle Lighedspunkter i Fortællingen om de to Kæmper. Nr. 31, sikkerlig en Vise med ældgammelt Grundlag, hvortil senere flere nye Træk og Udsmykkelser have føjet sig, besynger Svend Feldings Dyst med og Sejr over et Trold. Ogsaa i det hos Thiele II, S. 228 meddelte Sagn, som for Resten ikke har noget med Visen at gjøre, finde vi Svend Felding i Kamp med et Trold. Nu fortælle vistnok ikke de os levnede norsk-islandske Oldsagn noget om Sinfjotles Kampe med Trolde; men i det oldengelske Digt om Beowulf, hvor Fitela og hans Morbroder (eám) Sigemunds Kampe og Heltegjerninger nævnes, hedder det (V. 883 f. Grein):

Hæfdon ealfela
eotena cynnes
sweordum gesæged.

(De havde fuldmange af Jotners Slægt med Sværde offret.) Disse Kampe med Jotnerne have sikkerlig været udførligere besungne i Kvad, som da efter al Rimelighed have været kjendte ikke hos Angler alene, men vel ogsaa hos Daner, Gauter, Svier og Nordmænd. Der kunde da være en Mulighed for, at den nævnte Vise om Svend Feldings Kamp med Troldet var en svag Efterklang af et af disse tabte Kvad. Hvad der her især vækker Betænkelighed hos mig, er det, at Fitela altid i Forening med Sigemund gaar til disse Kampe, mens derimod Svend Felding ene strider mod Troldet.

Baade Svend Felding og Sinfjotle komme ogsaa i ikke fjendtlig Berøring med Troldene: hin faar Styrke og gode Raad af Bjærgmanden i Daugberg-Doss, denne skal have været Gjedesvend hos Jotnen Gullner.

Endnu mindre tør jeg stole paa, at Nr. 32 om Svend Felding og Dronning Juttelil fra Bederland, vistnok ogsaa en Vise med ældgammelt Grundlag, men som „har modtaget et politisk Anstrøg fra en senere Tid", skulde have noget at gjøre med Fortællingen i Volsungasaga Kap. 10 og i Sinfjötlalok: at Sinfjotle dræbte en Broder til sin Stifmoder, Borghild af Braalund, fordi de begge bejlede til samme Mø, og at han derfor blev hadet og endelig forgivet af Dronningen.

Sigmund havde avlet Sinfjotle med sin egen Søster Signy, og Gudmund Granmars Søn skjælder Sinfjotle „Siggeirs Stifsøn". Man tør vel næppe finde et halvt udvisket Minde om denne Plet, som hvilte paa Kæmpens Byrd, i den danske Vise,

hvor Dronningen kalder Svend Felding „et Slegfredbarn".

Ligesom Sinfjotle har Svend Felding en hvas Tunge (jfr. Helgakv. Hund. I med Nr. 32); men dette, saavel som Styrke og Færden viden om i Landene, er altfor almindelige Træk til her at komme videre i Betragtning.

Hvor lidet fast alt dette er, føler jeg selv bedst; men det kan dog ikke bringe mig til at fravige den Overbevisning, hvortil Betragtningen af Navnene har ledet mig: at Sinfjotle og Svend Felding er een og samme Sagnhelt.

(S. Bugge.)

Nu er der gjort rede for sagnene og sangene, minderne og meningerne, og endnu tør vi ikke drage nogen slutning. Enhver kan se, hvor mange træk de forskellige sagn og sange har til fælles: stalstangen eller „spadserestokken", den drøje skæmt o. s. v. Måske var han ridderen, måske den stærke tosse, måske kongens søn, måske Sinfjötle — og vi veed ikke engang, hvem Sinfjötle selv var. Men liv er der i ham, og endnu i efteråret 1912 blev han gjort til hovedpersonen i et stort episk digt i gammel stil. Det vilde her næsten være urimeligt at fortie, at det var mig selv, der „lagde digtet". Men prøv engang at gå på vejene, som jeg selv har prøvet det, ved Åkær, Jælshøj og Borum-Eshøj og tænk på disse sagn. Hvad enten visen er bygget over det gæstehus, som Erik Ejegod grundlagde i Lucca 1098, hvorom Knytlingasagas cap. 74 fortæller, eller over Christian I's romerridt, man

vil dog skønne, at den Svend Fælding, der berettes om, var en svend efter folkets hjærte; hans kæmpekraft og hans løjer var lige kære æmner for sangerne og fortællerne. I folkets bevidsthed står han helstøbt og klar, selvom det i virkeligheden er det eneste sted, han egentlig findes. A. D. Jørgensen har så smukt skrevet om vore historiske folkeviser, at er end det „historiske" ikke i orden, så er jo dog overleveringen en kendsgærning. „Men er vi, der bevarer mindet og forædler det, eller det folk, som fastholder overleveringen, da slet intet værd, — og drejer det sig blot om at få at vide, hvad der udvortes ligger til grund for minderne?" (Hist. Afh. I, 356).

Overleveringerne om Svend Fælding er kendsgærninger, og dem vil jeg personlig godt nøjes med; og jeg bliver ikke lykkeligere, den dag det bevises, at han v a r Sinfjötle eller Svend Trundsen eller noget helt andet.

Jeg vil slutte med de ord, Barfod skriver om ham i „Fortællinger af Fædrelandets Historie", 3. udg. s. 395:

„Hvad enten han var en Hr. Ebbes Søn i Skaane, eller han var født paa Norringris-Hovgaard, hvor siden Niels Ebbesøn boede, eller i Falling ved Aarhus, eller i Nørre-Felding paa Heden, eller han maaske endog var en Strandfriser, lyst i Kuld og Kjøn her i Danmark; hvad enten hans rette Navn var Svend Feling (ɔ: Tossen) eller Svend Færling (ɔ: Farmanden, Vandringsmanden), eller det mulig endog skulde findes at være en Fordrejning af gamle Sinfjøtle i Volsungesage; hvad enten han var

en Slegfred af kongelig Stamme eller en Riddersmands Søn, eller trællefødt i Bondekaar; hvad enten han havde en rød kronet Løve i sit Vaaben eller en gylden Pilegrimsstav; hvad enten han boede paa Helsingborg eller paa Aakjær; hvad enten Styrken var ham i Kødet baaren, eller han hentede den i en Drik hos Bjergmanden i Davbjerg-Dos; hvad enten han gik som kampfærdig Pilegrim til Rom og undervejs vog Trolden, „som ikke vil have andet til Kost end Fruer og Jomfruer", eller han tjente som Hofmand i Kong Eriks Gaard, eller han red sin Graaben mellem Holger Danskes Kæmper; alt dette og meget mere maa de lærde ganske anderledes undersøge, end de hidtil have gjort, inden vi driste os til at sige noget vist og paalideligt derom. Det sandeste og vigtigste er da ogsaa dette, at Svend Felding er „en folkemytisk Personlighed, vist nok skabt i en forholdsvis senere Tid, men ganske i gammel Stil. Han er ligesom Holger Danske et Symbol paa den danske Folkefølelse: kæmper i Holgers Hær mod den tyske Kong Diderik, hævder det danske Navn i fremmede Lande og stækker fremmed Overmod i Danmark selv". (Citat fra Sv. Grundtvig. Dgf. I, 403).

Om Præsterne i Vellev i Houlbjerg Herred til O. Flensborg.

Ved
Frands Holm, Lærer, Klakring.

Vellev Sogn nævnes allerede under Biskop Skielm i Aarhus (1207—15). Han tillægger i et Gavebrev Tredjedelen af Tienden af en Del Landsbyer i Stiftet til Kannikernes Underhold, deriblandt Tienden af Vellev (Wælef) til Kanniken Hr. Palnes Præbende ved Domkirken.

Omtrent 100 Aar senere, i Aaret 1300, omtales Vellev Sogn igen i et latinsk Brev fra Biskop Johannes. I Brevet hedder det bl. a.: Skolegerningen (Officium scholasticum d: Uddannelsen af Præster ved Domkirken) har saa ringe Indtægter, at den ikke kan gi tilstrækkeligt Underhold til en Person, der kan virke til Nytte i nævnte Embede. Efter at Bispen har taget Kapitlet og andre erfarne Mænd paa Raad, henlægges Wælef Sogn, der hører under Aarhus Patronat, til nævnte Embede med Beboernes Samtykke, dog saaledes, at der skal indsættes en fast Vikar (Sognepræst) til at sørge for Sjæleplejen, ligeledes med Beboernes Samtykke. Som Godtgør skal der tillægges ham et tilstrækkeligt Salær af Sognets Indtægter efter Bispens og hans Efterfølgeres Skøn.

Om Bispens Bestemmelse er sket Fyldest vides ikke.

1327 nævnes i et Tingsvidne, der vedrører Forhold i Vellev Sogn, Nicholaus, Præst i Hvoslöf, Petrus, Præst i Gærnyngh, men ingen Præst i Vellev. 1351 nævnes Petrus, Præst i Grandtzlöf, Johannes, Præst i Thorhøy (Thorsø) og Petrus, Præst i Sael, men heller ikke her omtales nogen Præst i Vellev. Mon det skulde ha noget paa sig, hvad en senere Præst skriver, at Vellev forhen har været et Kapellani til Hvorslev?

I Aaret 1661 har Hr. Niels Jensen med Tilnavn Karmarch, der var Præst i Vellev fra 1647 til 1675, skrevet en Slags Indberetning om Præstekaldets Indtægter. Det meste er en tør skematisk Opregning af de Markstykker i Fællesjorden, der hørte til Embedet. Der er dog adskilligt deri, der er af Interesse, idet vi faar Oplysning om et jysk Præstekalds Tilstand lige efter Krigen med Sverrig, altsaa for 250 Aar siden.

Hr. Niels skriver, at hverken han selv eller hans salig Formand, der var Præst i dette enlige Sogn i 44 Aar, kan have spurgt eller fanget at vide, at der har været andre Præster i Vellev efter Reformationen, siden det blev skilt fra Hoslöff (Hvorslev), hvortil det forhen hade været et Kapellani — uden disse efterfølgende: 1, Hr. Bertel, 2, Hr. Peder, en Præstesøn fra Vendsyssel, født i Nærheden af Vrejlev Kloster, men „fortröede", at han hade ladet sig kalde til dette enlige Sogn, hvorfor han saa sig om efter Kald andre Steder. Derefter stod Kaldet ledigt en „hoobb" Aar, indtil Sognefolket saa godt som betlede sig en Mand til, der var Præst ved Kallöe Slot i en By ved Navn Rynne (Rønde), et Kapellani til Thorsager.[1]) Manden

[1]) Nu er Bregnet Annex til Thorsager, men Rønde ligger i Bregnet Sogn.

hed Rasmus Rasmussen. Da han kom til Vellev, fandt han Præstegaarden helt øde og nedfalden. Avlen hade en Mand i Sognet brugt, mens Kaldet stod ledigt, og megen Jord var i samme Tid „forvildet" fra Præstegaarden. Hr. Rasmus maatte sætte sig i Gæld for „et ganske Aars Sæd". Det Knæk forvandt han aldrig. Efter hans Død i 1607 „kunde hans Gods ikke slaa til uden den tredje Part af hans Gæld at betale."

I sin Præstehistorie nævner Wiberg ellers en Hr. Rasmus som den første Præst efter Reformationen, fra ca. 1509—1559. Derefter følger saa Hr. Bertel, der er død ca. 1599. Wiberg nævner ikke den Peder, der fortrød Kaldelsen, da han faktisk ikke blev Præst i Vellev.

Som Nr. 4 i Rækken kommer Peder Hansen med Tilnavn Randers. I fulde 25 Aar har han forstaaet at slaa sig igennem i „dette enlige Sogn," saa har han tabt Modet og klaget til Kongen. Ved kongelig „Benaadning" resolverede Christian den Fjerde som følger:

For det sidste schall presten till Wellöff i Hoffuelbierg herritt nyde kirckens tiende till Wellöff, naar den ledig vorder, for sig og sine effterkommere (Efterfølgere) uden fæste for dend seduanlig aarlig affgifft. Giffnett Hafniæ thend 18. Junij Anno 1632. [1])

Det vides ikke, naar Tienden er bleven ledig, men det har vel ikke varet ret længe, for Hr. Peder sad i Embedet endnu i 15 Aar og har vel siddet godt i det, siden han har kunnet la saa smuk og anselig en

[1]) Det var ikke noget helt enestaaende Tilfælde. Flere Præsteembeder blev forhøjede paa lignende Maade for deres Ringheds Skyld.

Ligsten rejse over sig, som den, der laa over hans Grav i Kirkens Kor fra 1652 til 1863.

Peder Hansen blev en prøvet Mand under sin lange Præstegærning i Vellev, som han betjente „lovlig og vel". I faa Ord fortæller de kolde Bogstaver paa hans Ligsten en hel Livstragedie. Han blev født i Randers 1575 og kaldet til Vellev 1607. Med sin Hustru Anne Jensdatter hade han 4 Børn, hvoraf en Søn døde i en Alder af 28 Aar som latinsk Skolemester i Falkenberg i Halland. Det ser ud til, at han har mistet sin Hustru og dernæst alle fire Børn i den voksne Alder. Selv er han bleven tilbage som „et skaldet Træ paa Heden," og han har da valgt de tungsindige Ord hos den grublende Forfatter af Jobs Bog til at sættes paa sin Ligsten: „Saaledes har jeg faaet Forfængeligheds Maaneder mig til Arvedel og elendige Nætter er bleven min Lod. Nat og Dag var jeg pint, og jeg blev mæt af Drövelse indtil Tusmörke."

Peder Hansen resignerede 1647 og blev boende i Præstegaarden hos sin „Svoger" og Eftermand Niels Jensen, som før er nævnt. Han døde 1651 og fandt sit Hvilested i Kirkens Kor.

Niels Jensen er født 1616. Sit Tilnavn Karmarch har han nok faaet efter sin Fødegaard, maaske Avlsgaarden Karmark under Skjerngaard i Skjern Sogn, Middelsom Herred.[1]) Det ser ikke ud til, at han har mærket stort til Forbedringen af Præstekaldet. I sin Indberetning blir han ved at slaa paa „dette ringe Kald" og dette „enlige" Sogn og

[1]) Da hans Eftermand Blichfeldt har en Søn, Niels, til Daaben 1679, nævnes blandt Fadderne Borgmester Jens Karmarch i Randers.

klager over de store Udgifter, der maa udredes baade i Fred og Fejde, lige saa store som to eller tre Sogne med Annex Præstegaard, hvert lige saa godt eller bedre end „dette enlige". Præsterne skulde nok nyde Kirkens Tiende for Kaldets Ringheds Skyld, uden Fæste, men de skulde yde Kirkeværgeren hendes aarlig Korn. Karmarch skriver videre, at han aldeles ingen Fortjeneste har haft af Forhøjelsen. Benaadningen blev først stadfæstet af salig og velbyrdig Mand Hendrik Tot til Boltinggaard, den Tid kgl. Majests. Lensmand paa Dronningborg.

Hvis Hr. Karmarch har været gift med en Søster til Formanden Peder Hansen, saa maa han senere være bleven gift igen. Som hans Hustru nævnes Kirstine Christensdatter Brasch, maaske en Datter af Præsten i Nabosognet Hvorslev Christen Jensen Brasch.

Niels Jensen blev Provst 1670 og døde 1675. Hans Enke var født 1642 og altsaa ved hans Død kun 33 Aar. Som Skik og Brug bød, ægtede hun Eftermanden i Embedet Hr. Blichfeldt. Kirkebogen melder saaledes om Begivenheden: 1676 d. 13. Septbr. drak Præsten i Vellev Henrik Frantsen Blichfeldt Bryllup med salig Niels Karmarchis Efterleverske Kirsten Brask.

Blichfeldt var af en vidtforgrenet Slægt af Købmænd og Præster, [1]) født i Vitten Præstegaard, Galten Herred, 1649. Blichfeldt er den første Præst i Vellev, der fører Kirkebog, et lille Kvartbind, ikke stort større end en stor Stilebog, indbunden i Pergament og prydet med et Titelblad, prentet af Præsten selv med

[1]) Se Aarhus Stifts Aarbog 1911, S. 57.

store snørklede Begyndelsesbogstaver: Heri findisz de Fødde, døde, Ækte-samlede oc Offentligen Absolverede Indførte ved dend dag och Thid naar de Menigheden forestilledisz och forefaldende forretninger bestilledisz.

Henrik Blichfeldt satte sit Navn et Minde i Sognet ved at oprette et Slags Legat paa 24 Rigsdaler til fattige Skolebørn, et Vidnesbyrd om, at han har interesseret sig for Skolen, og det paa en Tid, da det maa ha staaet smaat til med den Sag. Den lille Kapital er forsvunden, men Sognepræsten i Vellev afgir endnu stadig Renterne (2 Kr. aarlig).

Blichfeldt hade to Sønner og to Døtre. Sønnerne Frands Henriksen Bl. f. 1682, og Thomas H. Bl. f. 1686, ved vi ikke noget om. Den ene af Døtrene Dorothea Henriksdatter Bl. f. 1677 blev d. 28. Juli 1700, en Maaned før Faderens Død, gift med Præsten til Assens og Klakring i Bjerre Herred Jens Sørensen Filsted eller Assenius, der hade været Rektor i Skive 1683—84. Efter hans Død ægtede hun 1717 — igen ifølge Skik og Brug — Eftermanden i Embedet Villads Bendixen Kop af Udbyneder. Hun døde d. 20. Jan. 1747.

Aar 1698 slutter Blichfeldt af i Kirkebogen og hans Eftermand tar fat. Det er Hr. Peder Pedersen Aaboe f. 1666, uvist hvor. Den 8. Septbr. 1700 dør Hr. Blichfeldt, 51 Aar gl. En Maanedstid før hans Død har den ene af hans Døtre haft Bryllup, som før er nævnt, og en Maaned efter hans Død er der atter Bryllup i Præstegaarden, idet den anden af Døtrene Maren Henriksdatter Bl. blir viet til Sognepræsten i Vellev Hr. Peder Aaboe af Biskop Braem i Aarhus. Det er Datteren, der her til en Forandring

gaar i Moderens Sted. Blichfeldts Enke Kirsten Brask døde i Vellev 13. Febr. 1716, 74 Aar gl.

1701 fødes der Peder Aaboe en Søn, der meget naturligt blev opkaldt efter Bedstefaderen og fik Navnet Henrik Blichfeldt Pedersen Aaboe. Han blev Faderens Efterfølger som Præst i Vellev. Aaboe hade flere Børn, deriblandt Anna Elisabeth f. 1703. Hun blev d. 25. April 1731 gift med Sognepræsten i Laurbjerg, Galten Herred, Hr. Søren Assenius. Efter hans Død maa hun være flyttet hjem til sin Fødeby, for hun døde som Enke i Vellev 1766. En anden Datter, Christine Margrethe f. 1705, holdt d. 18. Juni 1738 — 5 Aar efter Faderens Død — Bryllup med Fuldmægtig paa Bidstrup, Peder Nielsen Møller. 1745 d. 5. Aug. ægtede en tredje Datter, Else Marie f. 1707, velærværdige Hr. Rasmus Blichfeldt til Vinkel og Rind. Han er sagtens af den samme Blichfeldt-Slægt som den foregaaende Vellev Præst.

Om Aaboe hedder det, at han blev helt blind, men gik dog, uden at nogen behøvede at lede ham, baade for Alteret og paa Prædikestolen, da han kunde de sædvanlige Kollekter, Epistler og Evangelier udenad (!) Da hans Syn har svigtet ham, er hans Hukommelse altsaa bleven skærpet i høj Grad. Desværre ved man ogsaa saa grumme lidt om ham. Hans Død omtales saaledes i Kirkebogen: 1733, d. 16. Septbr. begravet Sognepræsten til Wellöf Menighed Hr. Peder Pedersen Aaboe, efter at han paa 34te Aar havde været denne Menigheds trofaste, omhyggelige og exemplisz Sielesörger. Gud unde os som han i Embedet at handle saa retsindigt, under Kaarset at leve saa taalmodig, i Gudsfrygt saa bestandig, i vor Gud saa tröstig, i vor Sygdom saa sagtmodig, og i vor Död saa glad fri-

modig og salig, at vi maatte omsider samlis med ham i den ævige Hvile i Himlen!

Det er et stort Lov og et smukt Eftermæle, Hr. Aaboe faar; men det er jo ogsaa en „kærlig Haand, der har Runen ristet," nemlig hans Søn. Hans Enke døde i Vellev 4 Aar efter.

3 Aar før Faderens Død er hans Søn Henrik Bl. P. Aaboe, som før er nævnt, bleven kaldet eller ansat til Faderens Medhjælper i Kaldet. Han var født i Vellev Præstegaard 1701. Han forblev stadig ugift. I sine senere Leveaar fik han ligesom Faderen ogsaa sit Kors at bære. Han var nemlig „i 10 Aar næsten ganske kontrakt (sammenbøjet, forkrympet) — muligvis af Gigt — saaledes, at han hverken kunde gaa eller staa, og dog forrettede han for det meste selv Tjenesten, til hvilken Ende han lod sig bære i en dertil apteret (tildannet) Stol, der kunde snoes omkring, og sad saaledes og prædikede derudi for Alteret, hvormed han continuerede (vedblev) indtil ongefær ¼ Aar, før han døde i Aaret 1754.

De to Aaboer, Fader og Søn, er lysende Eksempler paa Pligttroskab og Udholdenhed i deres Gerning. De holder ud saa længe det er gørligt, den ene uden Syn, den anden som Krøbling.

Men Mindet om de omtalte Præster i Vellev, ogsaa mærkværdigt nok de to Aaboers mærkelige Skæbne er forlængst forsvunden blandt Beboerne. De hviler alle i Vellev Kirke eller Kirkegaard, men med Undtagelse af Peder Hansen findes der ikke noget synligt Minde om dem. Om den Sjælesørger, der følger paa den sidste Aaboe, Christian Lauritzen Meyer, hade min Bedstemor hørt sige. Meyer er født 1722, kommen til Vellev som Hjælpepræst 1750, altsaa 4

Aar, før den sidste Aaboe døde. Han var Student fra Viborg Latinskole med non (3dje Karakter), Student uden Hoved, som det hed. Men har han end ikke haft noget godt Hoved, saa har han dog haft Held til at faa et godt Kald i en Alder af kun 28 Aar. Han blev gift med Anna Bodil Lene Borre 1740.

Meyer har begyndt den næste Kirkebog i Vellev 1763. Han skrev en meget smuk og sirlig Haandskrift. I Modsæt til Formandens afblegede og utydelige Skrift har han anvendt Blæk af en ganske usædvanlig Holdbarhed. Skriften staar saa sort, skarp og tydelig, som var den skrevet i Gaar. Af Hr. Meyer findes i Kirkebogen følgende Begivenhed optegnet: 1765 d. 12. Septbr. blev en ung Mohr (ɔ: Morian, Neger) af hedensk Navn B a n n a, som Hs. Höy Grevelige Excellence H. Greve af Wedell Frijs havde overleveret Sognepræsten for Wellöw Menighed Christian Meyer til at oplæres i den Christelige Religion, examineret af Stiftets Biskop Hans Höyærværdighed H. Doct. Bildsöe, og derpaa d. 15. Septbr. Dom. 15 post Trin. annammet til den hellige Daab her i Wellöv Kirke, og i Daaben blev denne Mohr kaldet Christian Erhard.[1]) Fadderne var Hs. Höygrevelige Excellence H. Greve af Wedell Frijs tillige med Hendes Höygrevelige Naade Frue Grevinden, H. Justitz Raad de Lichtenberg, Hr. Jacob Rosborg og Kjereste (Hustru) paa Haraldslund, Jomfru Stolpenberg paa Frijsenborg og Velærværdige Hr. Hans Rosenquist, Sognepræst for Zeuthen (Søften) og Foelbye Menigheder. Talen som Sognepræsten Christian Meyer

[1]) Efter Greven Erhard Wedell Frijs, gift d. 4. Okt. 1743 med Christine Sophie Comtesse Frijs, Datter af Grev Christian Frijs, sidste Frijs paa Mandssiden d. 1763.

holdt ved Daaben, var over Ephes. 2,13. Denne Mohrs Alder sluttes at være 14 eller 15 Aar.

Meyer hade flere Børn, der døde som spæde. Et Par Døtre naaede den voksne Alder. Den ældste, Margrethe, f. 18. Oktbr. 1758, blev i Frijsenborg Kapel d. 13. Aug. 1790 viet til adjungeret og succederende Præst (Hjælpepræst med Haab om at følge ham i Embedet) Hr. Hans Nicolaj Lund. 1795 ægtede den anden Datter Christiane Sognepræsten i Vejerslev Hr. Hans Hasagger.

I 80'erne blir Meyers smukke og faste Haandskrift usikker og rystende, og endelig maa den gi Plads for Lunds. Hans Nicolai Lund var fra Grundfør Præstegaard, født i Søby 1759, Student fra Aarhus med Haud. 22. Decbr. 1797 døde Meyer, 74 Aar gl., den af alle Præsterne i Vellev, der holdt længst ud, nemlig 1754—97, men han var rigtignok ogsaa en af dem, der begyndte tidligst.

Hvorledes det stod til med det aandelige Liv i Sognet i Slutningen af Meyers Embedstid, ses af Biskoppens Notits i Kirkebogen: Denne Bog er mig forevist og af mig efterset ved Visitatsen i denne Menighed, hvori jeg fandt mig velfornöjet med Menighedens Tilstand og de Unges fremgang. Wellev Præstegaard d. 25. Septbr. 1790 — Janson.

Ved Slutningen af Aarhundredet forsvinder den staaende Rubrik over Publice absoluti, dem, der har maattet staa aabenbar Skrifte i Kirken for en og anden lastværdig Handling.

Om Hr. Lund (He-Loend kaldte min Bedstemor ham) er der fortalt i Aarbog for Aarhus St. 1911 S. 95. Han faar en stor Ros af Provsten Stockholm, der ved sin Visitats i 1813 fremhæver hans ypperlige Gerning

og gode hjertelige Prædiken. Han var en ivrig Kortspiller. Endnu samme Aften han døde, spillede han Kort. „Giv Kortene om, mens jeg lader mit Vand," sa han, men faldt om og var død med det samme. Hans Moder Maren Höxbro, Enke efter Sognepræsten i Grundfør, Hans Michael Lund, boede hos ham i Vellev og døde der 1810, 74 Aar gl. Lund døde 1821 og blev begravet ved den nordre Side af Kirken. 10 Aar efter døde hans Enke, hans „trofaste" Margrethe, som der staar paa deres ganske ordinære Gravstøtte, og hun blev jordet ved hans Side.

De fleste Præster i Vellev er kommen dertil i en ung Alder fra 26 til 38 Aars Alderen. Lunds Efterfølger derimod har først faaet Embedet i en Alder af 53 Aar. Det er Schack Carl Emil Fog, der før hade været Præst i Humble paa Langeland. Han var født i Dalby paa Fyn, Student fra Odense med 2. Karakter, gift 1801 med Johanne Amalie Hahne f. 1770, d. 1847, Datter af Stempelforvalter i Kiel Etatsraad Hahne. Fogs var nok fine Folk. De hade lært hinanden at kende paa Juellinge hos Baron Krag-Juel-Vind, der 1799 arvede Frijsenborg og føjede Frijs til de tre Navne, han hade i Forvejen. Fog var Huslærer og Jomfru Hahne Guvernante. Det var derfor naturligt, at Frijs, der var bleven Patron for Embedet, valgte Fog, da det blev ledigt. Da de ny Præstefolk kom til Vellev i 1822, gik der stort Ry af deres Rigdom. Sognefogden Søren Madsen, der var en fremtrædende Mand paa sin Tid, var til Stede og tog en Haand i med, da Præstens Flyttegods skulde skaffes ind. Blandt de mange Sager var der ogsaa en „jærnbunden" Kiste, som der blev sagt om, at den indeholdt 70,000 Rigsdaler. I hvert Fald var Kisten

meget tung, for Søren Madsen erklærede, at det var det største Löwt han hade taet.

Det med Pastor Fogs store Rigdom hade vist ikke noget paa sig, skønt han var velstaaende. Det forekommer mig, at det var ham, der skulde ha sagt, at det vilde ha været ham kært, hvis hans Sønner „vilde ta Skovl og Greb". Eller maaske var det rimeligere at tillægge Lund dén Udtalelse. Han hade nemlig flere Sønner, vi ikke véd noget om. Kendetegnende for Fogs Forkyndelse er en Udtalelse af samme Søren Madsen saalydende: „Vor forrige Præst fortalte os kun det vi vidste; men Fog fortæller os det, vi ikke véd." Paa sine gamle Dage blev Fog tungsindig og plagedes af Sorg for Udkommet. En Søn af ham blev Præst i Skjold i Bjerre Herred. Fog var den første Præst i Vellev, der holdt en egentlig Kapellan. Fra 1837 til hans Død i 1840 var Andresen, der senere blev Præst i Hammel, Kapellan i Vellev. Fog ligger begravet i det ny Præstegravsted forved Kirkedøren. Hans Mindestøtte er et simpelt Jernkors med Indskrift: S. C. E. Fog f. 1768, d. 1840.

Den sidste Præst i Vellev, der blev kaldet af Patronen Grev Frijs, er Fogs Eftermand Ole Flensborg. Han er født i Borum ved Aarhus 1806, hvor hans Fader Andreas Nikolaj Fl. var Præst. Ole var Student fra Aarhus med Laud. 1826 flyttede Faderen til Skivholme, ikke langt fra Borum. Den gamle Flensborg var en god Ven af Greven paa Frijsenborg, for Ole fik det gode og forholdsvis lette Vellev Kald, og hans to Brødre fik Naboembederne i Hvorslev og Njær. Da Flensborg fik at vide, at hans Broder Johan Arnt hade faaet Hvorslev Præstekald, blev han helt ellevild af Glæde, han stormede gennem

Værelserne i Præstegaarden, omfavnede og snurrede sin Hustru rundt, foer dernæst ud i Køkkenet og gav Pigerne 10 Rigsdaler. Da de to Sønner nu var saa vel forsørgede, skal Greven ha sagt: „Nu faar vi se, om vi kan finde et Hul til den tredje." Det var Thøger Flensborg. Han fik siden Haurun og Sall og saaledes blev de tre Flensborgere Nabopræster.

Ole Flensborg var en meget folkelig Landsbypræst, helt forskellig fra sine to Brødre. Han var jovial, munter og meget selskabelig, nedladende indtil Jævnhed. Naar han hilste paa sine Sognebørn enten det var i Kirken eller andre Steder, gav han dem altid Haanden, ikke for at Bønderne skulde kysse „vor Far" paa Haanden, en Skik som maaske næppe endnu var gaaet af Brug mange Steder. Nej han rakte dem Haanden til en hjertelig Hilsen og samtidig lyste hans Ansigt af Smil og straalede af Venlighed. Det var derfor ingen Under, at han næsten blev Vellevernes Afgud. Han sad godt i det, og der var ingen Kniberi i nogen Retning. Sognets Navn forklarede han paa sin Vis saaledes: Vellev, det er det samme som Levvel, naar der blev flyttet lidt om paa Stavelserne, og vi lever sandelig ogsaa vel her i Vellev. I hvilken Grad Flensborg følte sig hjemme i Vellev som en rigtig Lokalpatriot, fremgaar af en Udtalelse i en Høstprædiken, han holdt i Langaa Kirke (det har vel været under en Vakance): „Høsten her ovre i Langaa har jo været meget god, men s a a god som den i Vellev har den n a t u r l i g v i s ikke været." Mon Langaaerne har optaet de Ord i bedste Mening?

Flensborg vilde ogsaa gerne „leve vel"; han var ingen Foragter af et godt besat Bord. Engang der var Selskab, og de sad ved Bordet, udbrød han: „Men

Kone, her er jo ingen Ost." „Jo vist er der saa, lille Mand," svarede Præstekonen. „Aa, nu ser jeg det," udbrød Præsten, „jeg kunde jo ikke se for bare Øjne."

Ole Flensborg var gift med Johanne Sophie Bache, f. 1811, Datter af Toldkontrollør Bache i København. Skønt hun var af en fin københavnsk Familie, lignede hun dog sin Præstemand i Jævnhed og Fordringsløshed. Hun bidrog sit til, at de begge blev saa afholdte. Engang kom det paa Tale, hvorledes Præstefruen retteligst burde tituleres. Det var den almindelige Mening, at hun skulde være „Frue" og ikke „Madam". Folk sa vel nok „Præjstmadammen" paa den Tid. Fru Flensborg skal da ha ytret: „Jeg forlanger ikke, at Folk skal kalde mig Frue, naar jeg maa faa Madam, saa er jeg saamænd godt fornöjet."

Flensborgs Maade at prædike paa var ligefrem, bred og anskuelig, derfor ogsaa mere folkelig end mange maaske vil synes om: „Vi skal have Tillid til Gud saaledes som jeg havde Tillid til Pe Snedker i Koudal, der byggede min Lade. Jeg sagde: Du bygger nok Laden solidt Pe Snedker, jeg stoler paa dig, og Pe Snedker svarede: Hr. Pastor, det skal jeg love Dem ærligt og oprigtigt. Jeg stolede paa Pe Snedker, og Laden blev godt bygget."

Engang stod Flensborg paa Prædikestolen og talte om Djævelen, der søger at trænge ind i Menneskehjerterne. Gennem Vinduet fik han i det samme Øje paa Degnen, Mollerup, der kom og vilde ind (han maa vel ha været ude i et eller andet Ærinde). Men da Mollerup kom til Døren, var Nøglen drejet om, saa han ikke kunde lukke op. Han gir sig saa til

at dundre paa Døren, men Flensborg lar sig slet ikke forstyrre, han varierer sit Tema videre paa Situationen i Øjeblikket: „Hører I ikke, han vil ind, han staar udenfor og banker." Folk begyndte at se betænkelige ud, mon den Onde skinbarlig vil ind i Kirken; men Flensborg blev ved: „Hører I ikke, Mollerup vil ind, luk dog op for ham."

Da Flensborg viede en Datter af Peder Jensen i Holmriis, sa han som saa i sin Brudetale: „Der staar et Træ i Holmriis Skov; det udbreder sine Grene mod alle fire Verdenshjørner. Dets fire Grene er de fire Døtre. Alt har jeg viet de tre i de sidste tre Aar, nu i Aar, som er det fjerde, skal jeg vi den sidste. En er i Langaa, en i Aidt, en i Vellev, og nu er det din Tur Ane, der skal til Danstrup."

At det har staaet vel til i Vellev, at de har „levet vel" ogsaa i aandelig Henseende ses af Biskop Brammers Visitatser, der følger temmelig hurtigt paa hinanden. Første Gang 1847, dernæst 1852, 1858 og 1864. Bispen bruger stærke Udtryk til at skildre sin Glæde over de umiskendelige Fremskridt baade i Skolen og i Kirken. „Ved Præst og Skolelærer udbredes sand christelig Tro hos ældre og yngre, understøttede af et hæderligt „Menighedsraad".

Flensborg var en vældig Ryger. Hans Pibebræt bugnede under alle Slags Piber. En af Lærer Pedersens Hjælpelærere har fortalt, at da han engang var oppe i Præstegaarden, skulde han ha en Pibe at ryge paa. „Hvordan synes De om den," spurgte Præsten. „Udmærket", svarede Læreren, „det er en dejlig Pibe." „Det glæder mig," gentog Flensborg, „at De finder Behag i mine Piber, jeg vil forære Dem Piben."

Grev Frijs hade — som saa mange andre Steder rundt om paa Godset — lejet Jagten i Vellev, og det fulgte da af sig selv, at Præsten var med, naar Greven var paa Jagt der i Sognet. Engang under Jagten maa Præsten gaa lidt afsides i et naturligt Ærinde. I samme Øjeblik kommer der en Ræv forbi. Mikkel kan jo som bekendt ikke alene være snu, han kan ogsaa være fræk. Den snapper uden videre den Høne eller hvad det nu er for et Stykke Vildt, Præsten har skudt og som ligger ved Siden af Bøssen, uden at han kan hindre det. At Flensborg har ærgret sig, er forstaaeligt, og da Greven har faaet Historien at vide, har den aabenbart moret ham og hans Selskab vældigt. Til Minde om Begivenheden lod Greven siden Situationen male og forærede Præsten Maleriet: Mikkel Ræv med Vildtet i Munden; men Præstens Person er dog diskret udeladt.

Flensborg kunde godt med Børn, ja endog more sig over deres smaa Spilopper. En Mand fra Vellev har fortalt, at han engang som Barn var ude i Marken, og der hade han lavet sig en Indretning af en Piskesnor, som han trak i, og det skulde da forestille Kirkeklokken, som han ringede. I det samme kommer Præsten forbi og spørger Drengen om, hvad Kirkeklokken sa. „Den si'er: Ding, dang, slaa Præjsten faa Pand mæ hans Sölkand." Flensborg morede sig hjertelig over Drengens frimodige Svar.

En anden Gang, da nogle Drenge morede sig med at kaste med Sten efter Kirkeklokken, som den Gang hang ude paa Kirkegaarden, kom Flensborg forbi. I Stedet for at skænde og jage Drengene bort, som han jo kunde ha haft god Grund til, opmuntrede

han dem til at bli ved, idet han sa: „Lad mig saa se, hvem af jer, der er den dygtigste til at ramme."

Flensborg døde d. 22. Juli 1868. Endnu lever Mindet om ham blandt den ældre Slægt af Sognebeboerne. Hans Eftermand blev hans Svoger Theodor Bache. Da Bache stadig levede ugift, blev Fru Flensborg, der var en Søster til ham, ved at bo i Præstegaarden i hans Embedstid. Hun døde 1898.

Om de nedrevne Kirker i Hads Herred.

Af
Johs. Malling.

Det — i den katolske Tid — saa kirkerige Hads-Herred har, foruden de nu staaende 14 middelalderlige Kirker, yderligere haft 5, nemlig de — forlængst — nedrevne Kirkebygninger i Dyngby, Uld, Tvenstrup, Oldrup og Kysing. — Imidlertid er saa at sige alle Spor af dem forsvundne, kun den Plet Jord, hvorpaa de har været bygget og hvorfra den latinske Messe i Middelalderen har lydt, vises endnu. Men er end alle synlige Rester forsvundne, saa lever Mindet om de nedlagte 5 Sogne og deres Kirker dog endnu i Sagn og i gamle Tingsvidner og Skødebreve. — —

— Dyngby Kirke er vel nok den, om hvilken der vides mest, og adskillige Sagn knytter sig til den. Efter Traditionen skal den en Gang i Fortiden være nedbrændt og genopbygget, der hvor Bjerager Kirke nu ligger, og dette skal, ifølge et andet Sagn, være sket efter Reformationen.

— Den ældste mundtlige Beretning om Kirken i Dyngby er optegnet 1808 af Pastor Blicher i Randlev. (Tingsvidner o. a. — hvorom senere — gaar

langt længere tilbage.) I sin Indberetning[1]) til „Kommissionen for Oltidsmindernes Bevarelse" om historiske Mindesmærker i Hads Herred, omtaler han de 4 nedrevne Kirker (Tvenstrup stod den Gang endnu) og fortæller dér, hvad han har hørt af en — 1802 afdød — 88aarig Mand om Dyngby Kirke. Dette gaar i Korthed ud paa: „at Dyngby og Bjerager Sogne en Gang blev samlede til én Præst og Kirken i Dyngby Sogn — til hvilket Byerne Dyngby, Boulstrup og Hylken hørte — nedbrudt. Sognefolkene enedes om, at lægge Kirken i Rørth, man tog fat paa Byggearbejdet, men — —" — — — — — (her fortælles den ret almindelige Historie, bl. a. kendt fra Tvilum Klosters Tilblivelse, om hvorledes „de Underjordiske" hver Nat ødelagde, hvad der var opbygget i Dagens Løb. Derefter besluttede man at lade Forsynet raade og spændte i det Øjemed to Kvier for en Kærre, fast overbevist om, at hvor Kvierne fandtes næste Morgen, dér var det Himmelens Vilje, at Kirken skulde ligge. —)

— Kvierne fandtes, hvor Bjerager Kirke nu ligger, dér byggede man den; og Bjerager, som tidligere skulde have hørt under Randlev Sogn, kommer herefter til at udgøre et eget Sogn, hvorunder det nedlagte Dyngby Sogn henlægges. —

— Saa vidt Sagnet, som fortælles den Dag i Dag der paa Egnen, med den Tilføjelse, som forresten ogsaa hævdes i Traps „Danmark", at Bjerager Kirke er opført efter Reformationen. —

Naturligvis ligger der noget til Grund for Sag-

[1]) Nationalmuseets 2den Afdelings Arkiv.

net, men det er misvisende med Hensyn til Tidsbestemmelser. Først dette, at Tiden for Bjerager Kirkes Opførelse sættes til efter Reformationen, er fejlagtigt, thi Bjerager Kirke er langt ældre, den er en gammel — oprindelig — romansk Kirke, stammende fra Middelalderen og i en sen Periode ombygget. Og at Bjerager — før i Tiden — skulde have hørt under Randlev Sogn, passer lige saa lidt, thi allerede Aar 1489 omtales Bjerager som eget Sogn: „— — — ridder Pouell Laxmann hans „skødebreff paa een Gaard i Hartszherrit i Ber„ager Sogen."[1]) — — — Og — et andet Sted — omtales Bjerager Kirke ogsaa før Reformationen, nemlig Aar 1528, da „Anders Knutzen af Rørth ahnam„mer til et wenligt ock kierligt lon ock leye aff „herr Offue Bilde, bisckop til Aarhus, nogen kircke „iord, liggendes till Bierreager kircke paa Rørth „marck — — —."[2])

Dermed maa Paastanden om at Bjerager Kirke skal være bygget efter 1537, som Kirke for et nyt Sogn, være gendrevet.

Ser vi hen til Dyngby Kirke, der — iflg. Sagnet — skal være flyttet til Bjerager, saa viser det sig ogsaa her, at Sagn og Virkelighed ikke stemmer ganske overens, thi paa en Tid hvor Bjerager beviselig var Kirkesogn med egen Kirke — 1524 — staar Dyngby Kirke endnu.[3]) og de to Kirkers Opførelsestid er altsaa hinanden uafhængig. —

Første Gang Dyngby nævnes er i Aaret 1203, da

[1]) Ældste danske Arkivregistratur. II. S. 350. — P. 3.

[2]) Ældste danske Arkivregistratur. II. S. 123. — B. 57.

[3]) Ældste danske Arkivregistratur. II. S. 149 og Trap „Danmark." V. S. 160.

Biskop Peder Vagnsen i sit Testamente skænker hvad han ejer i Dyngby — sammen med Mængder af Gods andet Steds i Landet — til Aarhus Domkapitel[1]). — Dyngby omtales ret ofte senere, saaledes Aar 1423,[2]) 1437 (ang. „et Pergamentstingsvidne paa Gaarde i Dyngby sogen — — —".)[3]). — 1438[4]) (i Sognet boede da Væbneren Las Pallizen, som 1424 overtog alt Væbneren „Jessy Oluffsens Gods i Hads Herred" — —)[5]) og endelig Aar 1468 eller 78: „— — — — Mester Henning Dauitsen, „canick udj. Aars hans schiøde—breff paa en gaard „i Døngbye sogen — — —)"[6]). — —

Ser vi nu hen til Sagnene, efter at have fastslaaet, at Dyngby saa vel som Bjerager i den katolske Tid har været selvstændige Kirkesogne, og søger at bringe dem i Samklang med de historiske Fakta, da naaes der til følgende Slutninger.

Sagnet om Bjerager Kirkes Beliggenhed maa være uafhængig af Dyngby Kirke. Man havde oprindelig tænkt at lægge den første i Rørth, hvor Bjerager Sognepræst boede,[7]) og Stedet, hvor man var begyndt Arbejdet, mener Folk at kunne paavise endnu (?), men da Bunden var sumpet, skred Grunden, og der opstaar Sagnet om „de Underjordiske", og man griber da til den Udvej, at lade Himmelen raade, spænder Kvierne for Kærren o. s. v. Dette

---

[1]) Aarhusiensis Liber (Script. Rer. Dan). — Tome VI. P. 404.
[2]) Aarhusiensis Liber (Script. Rer. Dan). — Tome VI. P. 404.
[3]) Ældste danske Arkivregistratur. II. S. 146. B. 290.
[4]) Trap „Danmark". V. S. 160.
[5]) Ældste danske Arkivregistratur. II. S. 117. — B. 6.
[6]) Ældste danske Arkivregistratur. II. S. 118. — 12 b.
[7]) Nationalmuseets 2. Afdelings Arkiv.

Sagn lever i Folkemunde Middelalderen igennem, og vi naar saa op til Reformationen, der bringer en Del Ændringer af Sognegrænserne med sig. Man havde for mange Kirker, og for faa Præster og Penge, derfor maatte Sognene gøres større og de overflødige Kirker nedlægges. — — — „Landsogne „skulde lade sig nøje med een Præst, hvis de han- „nem føde kunde. Kan de ikke det gøre, skal et „eller to af de nærmeste Sogne lægges dertil"[1], hedder det i Kirkeordinantsen af 1537.

Og hermed er Signalet givet til at rive Kirker ned. De tre smaa Sogne: Dyngby, Bjerager og Randlev lægges under een Præst — Sognepræsten i Randlev — og da tre Kirker var for meget at holde vedlige, sløjfes Dyngby Sogn, det indlemmes i Bjerager, som atter bliver Annex til Randlev, og Dyngby Kirke nedrives. — Den Mulighed, at den ved Nedbrydningen var meget medtaget efter en Ildebrand, som Sagnet melder, er jo ikke udelukket.

Tilbage staar kun dette, at Traditionen fastholder, at Dyngby Kirke i sin Tid blev flyttet til Bjerager, og skøndt det er historisk urigtigt, saa kan der maaske dog være nogen Sandhed deri. —

Uden at angive nogen Tid fortæller Pastor Blichers Hjemmelsmand, at Sognefolkene i Dyngby og Bjerager enedes om at flytte førstnævnte Kirke til Bjerager, efter at Sognene var samlet under én Præst. Pastor Blicher selv mener, at det er sket omkring Aar 1400, hvilket, som paavist, ikke passer; men derimod turde der være nogen Grund til at betragte følgende Slutning som ret sandsynlig: nem-

[1]) Rørdam: Danske Kirkelove. B. I. S. 98.

lig, at Sognefolkene, efter at Dyngby var indlemmet i Bjerager Sogn, enedes om Kirkens Nedrivning og — paa en Maade — Flytning til Bjerager, idet Materialerne — Sten o. a. — fra den nedbrudte Kirke er blevet benyttet til at udvide Bjerager Kirke med, der nu blev for lille, da den skulde rumme Beboerne fra to Sogne.

Denne Ombygning af Bjerager Kirke kan have været ret omfattende, saa den halvvejs betragtedes som en ny Kirke, da den blev færdig. — At Kirken var ombygget efter Reformationen blev i Aarenes Løb — i Folkebevidstheden — til, at den var b y g g e t efter Reformationen; og at Materialerne til Ombygningen var hentet fra den nedbrudte Dyngby Kirke, blev til sidst til, at Kirken var f l y t t e t til Bjerager fra Dyngby. Dette kædes atter sammen med Sagnet om Bjerager Kirkes Opførelsestid (Historien om Kvierne) og ad denne Vej, ved Forglemmelse og — ubevidst — Forvanskning af historiske Fakta — er Traditionen sikkert opstaaet.

Om de andre 4 Kirker er mindre at meddele. — — Af K y s s i n g Kirke staar endnu en Rest, fredet af Staten. Kirken skal, ifølge gammel Tradition, være blevet nedskudt af Svenskerne 1658. Kysing har — til Reformationen — udgjort et eget Sogn, som imidlertid kun har bestaaet af Kysing Mark og Norsminde.

Ligesom Dyngby nævnes Kysing i Bisp Peder Vagnsens Testamente. Han ejede Kysing Mark og skænkede den til Domkapitlet Aar 1209. — Senere — uvist naar, men før 1292[1]) — har Domkapitlet

[1]) Aarhusiensis Liber (Script. Rer. Dan.) Tom. VI. Pag. 398.

erhvervet Norsminde, som den Gang var en — efter Tidens Forhold — ikke helt ubetydelig Havn[1]) og sandsynligvis paa Foranledning af Domkapitlet, da dette ejede hele Kysing Sogn, er Kysing Kirke bygget, vel nok hovedsagelig af Hensyn til de mange Søfarende, der gæstede Havnen, og dette er sket før 1303. Thi i en Redegørelse af 1303 over Aarhus Domkapittets Ejendomme omtales Kysing Kirke. I Afsnittet der om „Norsminnæ", hvor der gøres Rede for, hvad Fæstebønderne er pligtige at yde, tilføjes: — — — — „Hertil skal bringes i Erindring, „at der i Kysing Kirke er et Kors, og naar det føres „omkring for at samle Offer, har Bordet — (Dom-„kapitlet) — Ret til en Trediedel, dog kun ved St. „Hans Festen. —" — — — (Memorandum quod in ecclesia Kysingh est crux — — — e. c. — —)[2])

Som liggende paa Domkapitlets Territorium, var det ret rimeligt, at Bispestolen valgte Kysing Kirke — sammen med Hundslund, der 1284 var annekteret af Kapitlet,[3]) til at være det Sted, hvor der blev aflagt Regnskab over Kapitlets og vel ogsaa Kronens Indtægter i Hads Herred, indtil der bliver beskikket en fast Lensmand. Dette maa vel være sket omkring Aar 1430, thi et Brev fra dette Aar meddeler, at: — — — „Presteren i Hatz-Herit „hørde Regenschab i Hundtzlund kircke och i Kys-„cing kircke indtil her Marquar Scherno fik det. —[4])

Aar 1524 svares der Landehjælp af Kysing Kirke,[5])

[1]) Aarhusiensis Liber (Script. Rer. Dan.) Tom. VI. Pag. 411.
[2]) Aarhusiensis Liber (Script. Rer. Dan.) Tom. VI. Pag. 430.
[3]) Aarhusiensis Liber (Script. Rer. Dan.) Tom. VI. Pag. 411.
[4]) Ældste danske Arkivregistratur II. B. S. 124. B. 59.
[5]) Trap „Danmark". V.

hvis Præst boede i Kysing, men med Reformationen er dens Saga ude. En Del af Sognet — Lille Nor — lægges under Malling Sogn og Resten under Saxild. — Efter Traditionen blev Kirken dog staaende til den, som anført, 1658 blev skudt ned under Svenskerkrigen.

Om Kirkerne i Uld, Tvenstrup og Oldrup vides kun lidet. — Alle har de været Sognekirker, og af disse er Uld nedlagt straks efter 1537, medens Oldrup — vist nok — stod til omkring 1670 og Tvenstrup til 1820. —

Uld Sogn omtales i et Lovhævd — af 1490 — paa: — — — „tre Gaarde i Uld Sogn, som er en „Gaard i Fillerup, en i Undrup og en i Mosholt — — —". [1]) Og Uld Kirke i et Tingsvidne af 1506 angaaende: — — „et Gærde paa Astruplund Mark „och till Wld Kincke. — — —". [2]) Og endelig Aar 1524 angaaende et Sogneskel. [3])

Præsten i Uld Sogn boede i Fillerup — man viser endnu hvor Præstegaarden laa. — Kirken var af hugget Granit, hvilke Sten efter Traditionen er blevne brugt til Hovedbygningen paa Faurrgaard — og Kirkepladsen vil i Fremtiden blive fredet. —

Efter Reformationen gik det her som i Dyngby. Uld Sogn lægges under Odder, Uld Sognekirke nedrives og Tvenstrup bliver Annex til Odder. — Kirken i Tvenstrup synes at have været den yngste i Herredet, idet den har været bygget af Mursten; men allerede 1674 var den dømt til Nedbrydning,

---

[1]) Ældste danske Arkivregistratur I. B. S. 124—69.
[2]) Ældste danske Arkivregistratur I. B. S. 118.
[3]) Ældste danske Arkivregistratur II. B. S. 149—325.

idet Kirkeejeren, Admiral Jens Rodsten, havde indhentet Kongens Tilladelse dertil mod at udvide Odder Kirke[1]). Men da Beboerne i Tvenstrup bad om Lov til at beholde Kirken, blev den staaende, mod at de selv holdt den vedlige, til den — 1820 — maatte nedbrydes paa Grund af Brøstfældighed. — Indtil 1674 var Tvenstrup eget Sogn, og Præsterne blev kaldet til Odder og Tvenstrup, men efter dette Aar lød Kaldsbrevet kun paa Odder, selv om Præsten var pligtig at prædike i begge Kirker. Tvenstrup betragtedes som Filialkirke til Odder fra 1674 og til den blev nedbrudt i Foraaret 1820 (i Ugen efter Konfirmationssøndag, om man tør tro Traditionen). —

Den 5te af de nedbrudte Kirker var Oldrup Sognekirke. Den laa paa Sødrup Mark, og til Sognet — Oversognet som det benævnedes — hørte Byerne Hadrup, Sødrup og Oldrup. Kirkens Fundamenter undersøgtes for en Del Aar tilbage — da der endnu fandtes Rester af dem — og Opmaalingen viste, at Kirken havde haft en Længde af 32 Alen og en Bredde af 11 Alen,[2]) altsaa en Kirke af Gennemsnitsstørrelse.

Kirken findes slet ikke nævnt i den katolske Tid, først efter Reformationen omtales Sognet en enkelt Gang, da som Annex til Hundslund. Det er i en Skrivelse fra Kongen til Lensmanden paa Skanderborg Slot, Claus Glambæk, hvori Kongen — den 9de December 1580 — giver Tilladelse til at Sognepræsten i Hundslund, Hr. Rasmus Johansen, — —

[1]) Kirkehistoriske Samlinger 4 R. I. B. S. 686.
[2]) Nationalmuseets 2den Afdelings Arkiv.

„der i sit Annex, Oldrup Sogn, har en „Præste-„gaard, hvoraf han aarligt svarer Gæsteri, indtil „videre selv maa beholde det Pund Korn, han hid-„til har svaret aarligt til Aarhusgaard.“[1]) — Da Oldrup paa den Tid benævnes som Annex til Hundslund, maa det betragtes som givet, at Kirken har staaet og blevet brugt som i den katolske Tid. — Den sidste Gang Oldrup nævnes som Sogn er 1660, da Præsten Faber blev kaldet til Præst for begge Sogne.[2]) I hans Tid maa Kirken være blevet nedlagt, thi efter den Tid er Præsten kun „Sognepræst til Hundslund Sogn.“ —

---

[1]) Kancelliets Brevbøger 7. B. S. 131.

[2]) Vibergs Præstehistorie.

Et hidtil utrykt Digt af Rektor Blache.

Meddelt af
Evald Tang Kristensen.

Rektor i Aarhus Hans Henrik Blache, der sikkert endnu kan mindes af en Del Aarhus-Borgere, da han først døde 1871, var en frugtbar Lejlighedsdigter, der som bekjendt lod en Del af sine Rimerier trykke i en Bog, han kaldte Arosia, d. v. s. Aarhus-Digte. Men det var kun et Udvalg. De Digte, der „faldt vel stærkt i det burlesk-komiske", er ikke taget med, og de er vel for Størstedelen gaaede al Kjødets Gang. Et af disse sidste Digte, som altsaa ikke forhen har været trykt, vil jeg her meddele, da det nok fortjener Trykning, fordi det ej alene giver en Prøve af Blaches Digtning i den Retning, men ogsaa fordi det opruller et Billede af den Tids Selskabsliv paa Landet i Aarhus—Randers-Egnen. At den besungne Præst, J. Z. Hyphoff, ikke aad sig ihjel paa den besungne Tid, men først døde 1826, bør føjes til som oplysende Bemærkning, men forøvrigt kan det maaske nok antages, at Manden har spist godt ved samme Lejlighed og endog har været meget utilpas derefter. Dog de nærmere Omstændigheder ved samme ser jeg mig ikke i Stand til at oplyse noget om. Det kunde alligevel være meget interessant at faa noget mere at vide om samme Gilde, og det er ogsaa en af Grundene til, at jeg lader Digtet offentliggjøre. Kunde nemlig en eller anden Læser give Oplysninger i saa Henseende, beder jeg om, at han vil meddele dette.

Endnu tilføjer jeg, hvad der jo ellers ikke er ubekjendt, at Blache var født 1787, blev Adjunkt i Aarhus 1813, Overlærer sammesteds 1824, Konrektor 1833 og saa Rektor ved Aarhus Latinskole fra 1838 til 1861, altsaa i en ret betydelig Aarrække. 1853 blev han udnævnt til Professor, og 1855 har W. Marstrand malet hans Portræt. Han var gift med Elise Marie Kold.

Digtet, jeg meddeler, ser saaledes ud:

Sørgetanker

ved det bedrøvelige Rygte

om

JACOB ZACHARIAS HYPHOFF

hans begrædelige Ihjelædelse ved et Bispegilde
i Houlberg Herred i Juni Maaned, Aaret 1819.

O, Lyngaa Karle, Piger, Køer og Faar,
o, Lyngaa Mænd, o, Lyngaa Dannekvinder!
jert Sogn har faaet et grusomt Ulivssaar,
hvis Skramme først i Evigheden svinder.
O, stemmer op et Hyl, saa højt I kan,
i Stenens Sider Sørgeruner rister,
thi han er død, jer fromme Præstemand,
ja, han er død, ak, Skjæbne du est bister,
usalig den, som prima causa[1]) var
at slig en Herrens Mand gik rent til Spilde,
usalig var den So, som Grisen bar,
der stegtes til det sidste Bispegilde;
usalig var den Kokketøs, som stak
bemeldte Gris, saa den fik ondt og døde;
usalige Salat, Spinat, Tobak,
Karudser, Jordbær, Andesteg og Fløde,
Grønærter, oplagt Mælk og Randers Lax,
med alt hvad mer den Dannemand fortærte,
da bag hans Stol stod Parcen[2]) med sin Sax
og snød kun alt for dybt ham Livets Kjærte;
ak, ofte nød sexdobbelt Vin og Mad

[1]) o: første Aarsag.

[2]) Parcen: den Skæbnens Gudinde, der overklipper Livstraaden.

den salig Mand — blev stærk og stor derefter,
her som en Gris laa Døden paa hans Fad,
og tre Bouteiller oversteg hans Kræfter.
O, Lyngaa Mænd, — o, ser jer smukt i Spejl,
og ta'er ej mer til jer, end I kan bære,
selv Stræbsomhed kan blive til en Fejl,
„i Midten gaar man bedst", er Visdoms Lære.
Nu er der Sorg i Danmarks ganske Land,
et cimbrisk Hyl igjennem Luften hviner,
og om en føje Tid fra Strand til Strand
skal Himlen hylles ind i Sorggardiner,
Stiftsprovstens gule Hus skal skifte Ham
og males sort fra Taget indtil Grunden,
ja, Provsten selv af Blæk en vældig Dram
skal drikke sig og farves sort om Munden.
Ras Astrup sætter op et Sørgefjæs
og sværger, han i fjorten lange Dage
vil Kjærlighed, Madeira og Klør-Es
samt al Marzettas Salighed forsage.
Paa Sødringholm Stiftsprovstens fromme Bro'r
kan ej Naturen holde mer i Tømme,
han raaber Ak og Ve, og Randers Fjord
opsvulmer af hans salte Taarestrømme.
Hr. B . . . . . holde vil en Parentats
ti Aar i Rad og efter Noder kvæde
et Litani, der ret skal gjøre Stads
og bringe Strømadammen til at græde,
og jeg, som er af Sorg fordærvet plat,
naar dette Drapa jeg faar bragt til Ende,
jeg Harpen ta'r med begge Næver fat
og sønderknuser den i Gadens Rende.

———

Følgende biografiske Oplysninger ser jeg mig i Stand til at lade følge med:

Hr. Jacob Zacharias Hyphoff var i Følge Wibergs Præstehistorie født 1774 og var fra 1801 til 1809 Sognepræst i Ølsted, Hatting Herred, derfra blev han forflyttet til Lyngaa og Skjød i Hovlbjerg Herred. Han skildres som en Mand af Aand og Kundskaber og med en ædel Karakter, samt som en indsigtsfuld Landmand. Første Gang var han gift med Vilhelmine Marie Scavenius, der døde 1817, og anden Gang 1818, altsaa kort før det beskrevne Bispegilde, med Elisabeth Nicoline Beyer, der døde i Aarhus 1846. Hendes Fader var Kjøbmand Hans Nicolaj Beyer og Moder Marie Christine Qvistgaard. Hr. Hyphoff døde som før sagt 1826 den 15. September, var altsaa ikke nogen gammel Mand.

Den i Digtet omtalte Stiftsprovst, som boede i det gule Hus, der skulde males sort, og som skulde drikke sig en vældig Blækdram for at blive sort om Munden, var Ole Anchersen Secher, der var født 1774 og døde 1820. Han blev altsaa heller ikke nogen gammel Mand. Fra 1798 til sin Død var han Sognepræst for Søften-Folby, blev først Herredsprovst, saa 1812 Amtsprovst og 1816 tillige Stiftsprovst. Nu tog han stadig Bolig i Aarhus. 1817 blev han Ridder af Dbrg. 1799 giftede han sig med Maren Budtz Secher fra Hjortshøjlund, der døde 1852 i Aarhus. Rasmus Sørensen omtaler ham i sin Bog: „Mit Levnetsløb". Han taler om Sammenkomsterne hos Stiftsprovst Secher, „naar hans Venner blandt Præsterne paa Landet, saasom Hyphoff i Lyngaa, Møller i Astrup og mange flere, samt ikke at forglemme: Adjunkt Blache, foruden nogle af hans mange Brødre og af hans talrige jydske Herremandsslægt fra Landet, var hos ham, ved hvilke Sammenkomster det ofte gik lystigt til, og gik da især ud paa den muntreste og vittigste Haven-til-Bedste af hverandre indbyrdes for Løjer".

Stiftsprovstens „fromme Broder" var Markus Peter Secher, født 1781 og død 1831. Han var Overkrigskommissær, fra 1803—08 Ejer af Kjærbygaard og fra 1807—1831 af Sødringholm, hvor han boede.

Ras Astrup var Hr. Rasmus Gjeding Müller. Han kaldte sig selv Sorte-Ras paa Grund af sit sorte Haar,

og Præsten i Fruering kaldte han af en lignende Grund Røde-Ras. Disse Navne gik da over i Folkemunde, og jeg har hørt Folk bruge dem. Han var født paa Marselisborg 1774, var fra 1803—09 Præst i Øster- og Vester-Alling og fra 1809—45 i Astrup, Tulstrup og Hvilsted. 1845 døde han. Blev 1816 gift med Karen Lassen fra Favrskov Mølle, der var født 1796. F. Barfod skriver om ham: „Skal have været en velbegavet Særling, som med Orden og Dygtighed kunde passe sine Forretninger, men da atter, aldeles utøjlet, i flere Dage slog Gjækken løs i Aarhus. Imidlertid stod han stedse i et venskabeligt Forhold til sin Nabo, den værdige Rasmus Møller i Fruering, hvem han plejede at kalde Røde-Ras".

Saa nævnes Hr. B., der skal holde Parentats over Hyphoff. Det er Hr. Eggert Christopher Brügg[e]mann, der fra 1816 til 1830 var Kapellan ved Domkirken i Aarhus og derfra blev forflyttet til Skjelby og Gjeddesby paa Falster som Sognepræst. Han var født 1783 og døde 1835. Var gift med Birgitte Beck, der døde 1868.

Hr. Torkil Baumgarten har velvilligst meddelt følgende Oplysninger:

Strømadammen er utvivlsomt Strøkonen i Domkirken. Hun fik nogle faa Mark aarlig for at strø Sand paa Gravstenene i Domkirken og paa de tre store Højtider tillige at pynte lidt op med grønt. Hendes Løn var bestemt ved de paagældende Legater for Gravstedernes Bevaring.

Lorenzo Marzetta, en Italiener, der 1797 tog Borgerskab som Galanterihandler i Aarhus. Han var Vært i Kronprindsens Klub og senere i Selskabet „Polyhymnia" (jvfr. S. 150).

Manuskriptet til dette Digt fandtes iblandt Justitsraad Anchersens Papirer. Han var i sin Tid Sagfører i Vejle og en stor Selskabsbroder, der sikkert paa en eller anden Maade har staaet i Forbindelse med de i Digtet omhandlede Personer. Blandt Papirerne fandtes ogsaa Laterna-Magica-Visen fra Viborg, som Arkivar G. Saxild har givet Oplysninger om i „Viborg Stiftstidende". Den er i en noget lignende Smag.

Kronprindsens Klub.

Kulturhistoriske Interiører fra det 18. Aarhundredes Aarhus.

Ved

Torkil Baumgarten.

En Fremmed, som i det 18. Aarhundrede gæstede Aarhus, fandt her en smudsig, gammel By med skæve, forover ludende Huse og slet brolagte Gader, hvor Køerne vraltede til og fra Bymarken under den opmuntrende Lyd af Hyrdens Horn. Der var mange gamle Huse i Aarhus, gammelt Bindingsværk med fremspringende Etager og udskaarne Bjælkehoveder. De smaa Ruder i Vinduerne var blyindfattede, og udenfor den udskaarne Egetræsdør var der altid en lille Stentrappe med to eller tre Trin. Paa Gaardsiden førte alle Dørene i Husets øverste Etager ud til Svalegangen, der var en baade nyttig og behagelig Indretning. I Portbjælkerne var der udskaaret Skriftsteder eller Fyndord paa Latin og Dansk, Salomons Ordsprog og Davids Salmer i Forbindelse med smaa Rebus'er, som naar en Fisk skulde betyde, at Bygherrens Navn var Fisker, eller en Hammer og Tang, at han var Smed. Gadebelysningen foraarsagede kun faa Udgifter. „Byens Løgter", d. v. s. to Tranlamper paa Raadhuset,

blev 1759 anskaffet for 17 Rdl. 3 Mk. og 8 Sk. og repræsenterede den kommunale Oplysning. Det var først 1811, at man fik flere Lygter i Gaderne, og i 1819 leverede Blikkenslager Dændler 40 Gadelygter for 400 Rdl.

Nede ved Aaen, Byens Livsnerve, var der Haver, hvor Buskene hældede sig ud over Vandet, og nærmest Mindet Huse, hvis Mure rakte ned i Aaen og hvis underlige skumle Porte kunde fortælle en hel Del Smuglerhistorier og om Losning og Ladning af Skibe, som i de gode Tider bragte Varer fra Norge og Holland og sejlede helt ind i Aaen, Byens eneste Havn.

Den ridende Post fra Kjøbenhavn ankom hver Tirsdag og Fredag Formiddag og bortgik de samme Dage om Eftermiddagen. Den kørende Post kom hver fjortende Dag om Fredagen og bortgik om Søndagen. Overfarten til Sjælland, den navnkundige Forbindelse med Kallundborg, besørgedes af otte Smakker paa begge Sider. De sejlede til én Kasse, og Kassereren, der boede i Kallundborg, oppebar Fragterne fra og til Aarhus. Skibs- og Smakparter i Færgeløbet mellem Aarhus og Kallundborg var gode Papirer endnu i 1792.

Aarhus By var dengang ligesom Landets andre Købstæder en lille Verden for sig selv med smaalige Forhold, mange primitive Sæder og Skikke og en i de fleste Henseender indskrænket Synskreds. I Ravnekrogen levede hver Familie i sin egen Hule, hvorfra den kun ved ganske enkelte Lejligheder krøb ud til Æde- og Drikkegilder om Vinteren.

Det borgerlige Samfund var inddelt i skarpt adskilte Lejre. Provst og Magistrat udmeldte 6 Mænd,

hvoraf Byens samtlige Indvaanere skulde vælge 3, som skulde inddele Indvaanerne i 3 Klasser: 1) Formuende til at betale for sig selv og andre, 2) Formuende til at betale for sig selv alene og 3) Uformuende eller fattige. Til Overklassen hørte altid de kongelige Embedsmænd og Officererne. Stiftets højeste Øvrighed, bestaaende af Stiftsbefalingsmanden og Biskoppen, og Byens Øvrighed, Magistrat og Byfoged, forvaltede de dem betroede Embeder, helst uden Indblanding og Kritik af Byens øvrige Borgere. Naar Revisionsmænd forsøgte anden Revision end Talrevision paa Kæmnerregnskabet, kaldte Magistraten dem „stormodige og indbildske."

En Særstilling indtog de priviligerede, og af dem var der i Aarhus som andre Steder en lang Række. I hine Tider var der en Stræben efter Monopoler og Privilegier. Læger, Apothekere, Barberere, Jordemødre, Farvere, Boghandlere, Bogbindere, Bogtrykkere, Møllere, Gæstgivere, Musikantere og Kokke o. s. fr. var værnet af Statsmagten ved et Privilegium, som med klingende Mønt maatte fornyes ved hvert Tronskifte. Paa den Maade holdtes al Konkurrence ude, og naar en Person eller en Forretning engang havde opnaaet et Privilegium, saa gjaldt det om at bevare Monopolet for sig selv — og Efterkommere:

„Udi den hellige Trefoldigheds Navn er d. 23. Januar 1757 oprettet, indgaaet og sluttet denne Contract saaledes som følger: Da jeg Anna Elisabeth Rygaard med min gode Vilje og velberaad Hu, har for Alderdoms Skyld op- og over-

ladt til min kiære Søn, Gregorius Boufein, dette her paa Stedet efter min sallig Mands Død, mig tilladt til min Næring og Levebrød udi Chirurgien heller Lægekunsten vel erfarne Karle at lade beopagtes, hvorimod bemelte min Søn, er og bliver pligtig aarlig mig at betale 50 Dlr., siger halvtresindstyve Rixdaler Curant, og derlil ald min bortskyldig Gield med 30 Rdl. at betale; men skulle jeg vorde tilsinds at være hos bemelte min Søn, at nyde med ham forsvarlig Kost og Underholdning, da bliver han imidlertid for obenmelte 50 Rdlr. forskonet mig at betale, og at denne Contract . . . . . haver jeg bedet min Lauværge edle Sr. Mogens Blach med mig at underskrive."

G. Boufeinn. A. E. Rygaard, sl. Boufeins.
M. Blach.

For sin væsentligste Del bestod „Selskabet" i Aarhus af Slægter, hvis Oprindelse kan findes i de omliggende Landsbyer. Naar en Bondekarl havde gjort sin Lykke og var bleven velstaaende Købstadborger, kunde han omsider opnaa at se sine Børn og Børnebørn optaget i de fornemme Kredse, uden at han derfor selv behøvede at skifte Sind eller Sædvaner. Havde han Penge nok, saa kunde han og hans madame endda tillade sig en hel Del. Derfor ser vi ogsaa, at enkelte Slægter stødvis er bleven fornyede fra den nære eller fjærnere Omegn. Slægtnavne som: Laasbye, Assendrup, Hasle, Gjern, Malling, Thestrup, Gylling, Stilling, Langballe, Mørk, Schandorph, Haarbye, Gallhen, Buchtrup, Hielmager, Haarup, Rohde, Agerup, Wegerslev, Herskind, Giedding, Funder, Fausing, Kjellerup, Krys-

sing, Bendstrup og mange flere giver sikker Besked om Stamfaderens Fødested. Men der krævedes mange Aars Ophold i Byen eller solide pekuniære Forhold for at udviske Forskellen mellem „indfødte" og „ikke indfødte". Officererne bragte de velklingende Navne til Byen, altid i Forbindelse med et betydningsfuldt von, enten Militærpersonen var af Adel eller ikke. Den lærde Stand skaffede sig klangfulde Navne ved Latinisering af det jævnt borgerlige Tilnavn. Paa den Maade kunde let opstaa løjerlige Tilnavne, som naar en Officer kaldte sig von Dorschæus.

De „nöie lierede Familier" samledes til Søndagsselskaber, der ofte mere var Pligt og Byrde end Fornøjelse. Gæsterne indfandt sig sildigt om Aftenen for gensidig at forkorte Pinen og tyede straks til de beredte Spilleborde. Officererne spillede en stor Rolle i Selskabslivet, her trængte de Købmandsstanden tilbage og vakte stundom Misundelse. Saa sent som i 1815 viser sig de militæres Overlegenhed:

„Hvem mene de Herrer Officerer med deres: Saadanne Personer, som deres Selskab ikke vilde udsætte sig for at træffe sammen med?

Af honnette Personer er her dog ikke saa faae i vor By, og for at være passende til deres Selskab kunde her vel endog findes nogle flere end de, som vare indbudne.[1])."

Det var i Aarhus ikke som i Aalborg, hvor Købmandsstanden absolut indtog den første Plads, eller

[1]) Aarhuus Stiftstidende 1815, Nr. 70 ($^{10}/_{9}$).

som i Odense, hvor Adelen og det borgerlige Aristokrati altid var Topfigurer.

Henimod Aarhundredets Slutning opkom der en stigende Tendens til udsøgt Høflighed og affabelt Væsen i Omgangslivet. Tonen i den borgerlige Selskabelighed laa gerne et Trin over det sociale Niveau. Damernes Titler var nu „Frue" og „Frøken", naar der var Tale om Officerers eller Rangspersoners Hustruer og Døtre, derimod „Madame" og „Jomfru", naar det var Borgerfolks. Kom en Købmand eller Urtekræmmer „i Rangen", f. Eks. ved at blive Kaptajn ved Borgerskabet, blev Konen „Frue"; men denne Fruetitel var langt fra saa fin som den anden. Samtidig tiltog en Higen efter at overgaa hinanden i Pragt og Levemaade, selv om den økonomiske Evne daarlig slog til.

Byens priviligerede Gæstgivergaard laa paa Torvet (Lille Torv) mellem Vestergade og Tangen. 1752 var Gaarden ombygget af Niels Lauridsen Rømer († $^{12}/_{1}$ 1769, 69 Aar) og havde kostet ham over 6000 Rdlr. at istandsætte og møblere. Han havde købt den af Kommerceraad Schou, der var bleven Ejer 1742; han havde bygget den efter Køb af Claus Frees Hornemanns Gaard og nogle tilstødende Boder. Den bestod af 44 Fag. 2 Loft højt Hus til Gaden og 14 Fag Halvtag med Kælder og Lofte; der var 29 Gæstekamre og 35 komplette Senge, foruden Værtens daglige Værelser, Billardstue og Skænkestuerne. En Bygning i Gaarden var indrettet til Vognremiser, Staldrum etc. Samme Aar, den 16. Januar, bevilgede Kongen Niels Lauridsen Rømer og Hustru, at de maatte holde Gæstgiveri i Aarhus, dog at det skulde være

andre uforment efterdags som forhen at logere Rejsende og 1751 $^{15}/_{1}$ bevilgedes det Rømer, at hans Privilegium maatte hæfte paa den af ham ny opførte Gaard, men uden Præjudice for de fire Vinhandlere, der var i Aarhus, nemlig: Postmester Weigner, Mads Galthen, Jens Olesen Skødstrup og Peder Kaarsberg, som hidtil stadig havde holdt Gæstgiveri for Fremmede. Men Knud Nielsen Beck og Jokum Christopher Bernt Hummelfører, hvilken sidste 1749 havde købt Vagtmester Johan Hasselmanns Herberg paa Broberg, holdt ogsaa Gæstgiveri, og disse to blev Rømers farligste Konkurrenter. Bernt holdt ikke alene en Mand, Johan Svendsen, til at bringe sig Gæster fra Smakkerne og gav Øl og Brændevin derfor, men lod ogsaa sine Karle følge Vogne med Rejsende paa op til sit Hus; desuden drev han anden borgerlig Næring, som ifølge Forordn. af $^{5}/_{3}$ 1695 ikke maatte forenes med Gæstgiveri. For Raadstueretten stævnede Römer nu baade Beck og Bernt. Beck afstod den af ham af Magistraten givne Gæstgiverfrihed, hvorimod Bernt ikke vilde bøje sig for Rømers Privilegium. Han oplyste, at „siden han kom i Ægteskab, har han tilforhandlet sig denne store af 39 Fag, to Loft højt Hus og 17 Fag et Loft høj bestaaende Gaard paa Broberg, som mange Aar forhen var Gæstgivergaard, og siden forbedret den, bl. a. med Staldrum til 30 Heste". Hans Handel bestod blot i, at han førte noget Humle, hvilken Handel han dog gærne vilde nedlægge; men Gæstgiveriet agtede han at vedligeholde, da han af Magistraten, længe førend Niels Rømer blev forundt kgl. Privilegium, var

beskikket til at holde Værtshus og Gæstgiveri og havde derpaa taget Borgerskab (nemlig 1/ 1749). Sagen var vanskelig. I Gehejme-Conseillet resolveres $^{6}/_{11}$ 1755, at Niels Rømers Ansøgning om, at Hummelfører Bernt maatte forbydes at logere fremmede Rejsende m. v., forbliver ved de forhen ergangne kgl. Resolutioner. Men Bernt mente, at naar han ikke nyder den Frihed, Gæstgiveri ved Forordn. $^{5}/_{3}$ 1695 er forundt, har hans Kgl. Maj. ikke ophævet den af ham forhvervede Borger- eller Herberger Ret, som han var i Besiddelse af før Reskriptet af $^{15}/_{1}$ 1751 udgik, ligesom det ikke heller er ham befalet som Knud Nielsen Beck at tilbagelevere sin Gæstgiveri-Frihed. Og Rømer formente, at Herberger-Ret var Bernt ganske formeent paa Fundament af Reskriptets Ord, at han, Weigner, Galthen, Skødstrup og Kaarsberg skulde være alene berettigede til at herbergere.

Dom: Jokum Christopher Bernt bør saalænge, indtil det bliver ham forment, herbergere fremmede Rejsende, men hvis han vil vedblive at bruge borgerlig Næring, bør han ej nyde den Frihed, som Herbergerere allernaadigst er forundt. Processens Bekostning ophæves.

Taxten i Niels Rømers Hotel var 1753 følgende:

For en Stue, vel møbleret med fornødent Lys at gaa til Sengs ved, betales for et Døgn: 1 Mk., 1 Mk. 8 Sk. og 2 Mk.

For et Kammer, som det er møbleret: 8 Sk., 12 Sk., 1 Mk., 1 Mk. 8 Sk. NB. Brænde betales aparte.

For en Seng til Tjener eller Kusk: 2 Sk.

For et ordinaire Maaltid Mad, vel tillavet af tvende Retter: 10—12 Sk., af tre Retter ved et samlet Bord: 1 Mk., for en eller tvende Personer à 1 Mk. 8 Sk.

For en Portion Caffe, hvor tvende eller flere Personer

drikke: 12 Sk.; men naar man paa visse Tider skal tillave Caffe for 2 Personer pro persona: 1 Mk., og for til en Person alene at anrette Caffe: 1 Mk. 8 Sk.

For en Portion The, enten grøn The eller Thedebue: 6 Mk. 8 Sk.

For 1 Potte Franskvin 1 Mk., 1 Pot gl. Franskvin 1 Mk. 8 Sk., 1 Pot Rødvin 1 Mk. 8 Sk.—1 Mk. 12 Sk., 1 Pot Rhinskvin 3 Mk., 1 Glas fransk Brændevin 2 Sk., 1 Glas fransk Pommerans 2 Sk., 1 Glas dansk Aquavite 2 Sk, 1 Glas fransk Aquavite, Carminativ og slige Sorter Aquaviter 4 Sk.

For 1 Pot Øl 2 Sk., 1 Pot Øl, som er gammel eller brygget til gammelt Øl 4 Sk.

For 1 Pot Miød 8 Sk.

Niels Rømer døde den 12. Januar 1769, 69 Aar gammel. Han var fire Gange gift og efterlod sig Børn af alle Ægteskaber. Derefter kom Aarhuus priviligerede Gæstgivergaard i Melchior Frederik Leschly's Eje. Han var født i Næstved 1739 og døde i Aarhus 1790. Han var baade Prokurator og Gæstgiver, men fallerede 1777. Gæstgivergaarden med Bygninger, Indbo og Privilegium blev stillet til Auktion og solgtes den 4. Marts 1779.

Byens offentlige Liv var henvist til at udfolde sig paa Gæstgivergaardene og paa Værts- og Vinhuse. Offentlige Fornøjelser var udover Markedsgøgl, Dans og lignende faa eller ingen, og der var ingen Samlingspunkter, der kunde lyse lidt op i Borgernes Tilværelse. Derfor holdt den fra Fædrene nedarvede Skik, at gaa paa Værtshus, sig længe, og man drak og spillede Kort, oftest Hasardspil, uagtet det officielt var forbudt. Det kunde tit gaa alvorligt til paa disse Steder, hvor Gæsterne trods Kongens Forbud ofte mødte væbnede. Byfogeden hav-

de et evigt Vrøvl med Værtshusene og Smugkroerne, af hvilke nogle endog havde Skøger til Huse.

I Kjøbenhavn havde det fra Middelalderen stammende „Danske Kompagni", der endnu bestaar som det kongelige danske Skydeselskab, erhvervet sig et Ry, der ellers nok kunde friste Købstæderne til Dannelse af lignende Selskaber. Odense lod sig tidlig smitte af Eksemplet fra Hovedstaden og dertil overførtes Papegøje-Skydningen allerede i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede. I Aalborg bestod det 1431 stiftede „Guds Legems Lav" eller „Papegøjegildet"; men det var først den 19. Juli 1834, at der i Aarhus oprettedes en meget svag Efterligning af disse Lav, der samlede sine Medlemmer en eller flere Gange om Sommeren for at skyde til Papegøjen og om Vinteren afholdt selskabelige Sammenkomster.

Da Oplysningens Tid kom, var det ganske naturligt, at Opmærksomheden blev henvendt paa at forædle det selskabelige Samliv og bringe mere ind i og ud af det end blot og bart Fylderi og Kroskraal. I Kjøbenhavn stiftedes det norske Selskab 1772, og tre Aar senere danske Litteraturselskab, som igen blev Moder til Drejers Klub, hvilket Selskab fik Betydning for den politiske og litterære Udvikling i Danmark gennem omtrent en Menneskealder. Planen for disse Selskaber var dels at oprette et lille Samfund, som kunde tjene Manden til Sindsopmuntring efter hans Forretninger, og hvor hans Sjæl kunde samle nye Kræfter til de Pligter, som han skylder sine Medborgere, dels at finde Virkefelter paa litterære Omraader.

Det er første Gang, at Ordet „Klub" anvendes i dansk Sprog paa saadanne Sammenslutninger. Begejstringen for alt, hvad der var engelsk, skyldtes ikke alene den levende Handelsforbindelse med England, men ogsaa Stemningen for den nylig forstødte og ulykkelige Dronning Caroline Mathilde, hvis sørgelige Skæbne begyndte at vække Folkets Medlidenhed.

Drejers Klubs første Dage skildres som dens Guldalder. „Manden skal hædres ikke efter sin Rang, men eftersom han gavner det almindelige, efter hans Forstands- og Hjertes Egenskaber. Klubben skulde have faa, men sande Højtider, mandig Glæde skal være deres Hovedøjemed, ikke Retternes Mængde, Velgørenhed skal adle dem, Digte- og Tonekunstens Værker opmuntre og forskønne dem."

Ude i Verden voksede nye Tanker og nye Ideer frem; og de naaede ogsaa til disse Kredse. Snart var Drejers Klub ikke længer et Tilflugtssted for dem, der kun søgte Hvile for Dagens Slid i den sene Aften. Den genlød af Sange og dristige Taler den hele Dag. Bladene spredte deres sparsomme Nyt, og Livet tog kraftigere Former. Inden mange Aars Forløb var Klubben Arnestedet for Samtidens aandelige Liv, for Frihedstanker og Reformideer, der gjorde dette Tidsafsnit til et af de mærkeligste i Danmarks indre Historie.[1])

Snart skød i Kjøbenhavn flere Klubber i Vejret; de var alle Aflæggere eller Efterlignere af Drejers Klub, 1778 stiftedes harmoniske Selskab og kort Tid efter Enigheds-Selskabet, det venskabelige og det danske Selskab og det

[1]) Knud Bokkenheuser, Drejers Klub, Kbh. 1903.

uroligste af dem alle Kronprindsens Klub, hvorfra Peter Andreas Heibergs Viser spredtes ud.

Kvinden havde hidtil holdt sig hjemme. Det var ikke stemmende med Sædelighedens Krav, at Damer viste sig paa offentlige Steder, end ikke i Følge med deres Mænd. Men nu fandt man, at det var ubilligt, at Hustruen, Søsteren og Bruden sad ene hjemme, medens man selv morede sig i Klubben. Saa tog man Damerne med til Klubbens Assembléer, Koncerter og Baller. I en af sine Sange lader Baggesen Samfundet passere Revue og siger:

„Skønt Eva forførte vor Fader,
skønt mangen i Ægteskabs Rus
slaar Panden til Skamme — saa lader
en Kone dog kønt i sit Hus;
saa er der og noget desuden —
og ingen af os er af Staal:
Vi kan jer ej være foruden,
og derfor, I Koner, jer Skaal!

Man skulde vel næppe formode,
at nogen var saadan en Trold
at ønske den herlige Mode
at kysse, var Pokker i Vold. —
Kun Mandfolk at kysse er vandet;
desuden af Tode forbudt;
og derfor, om nu ikke for andet,
saa leve hver elskelig Glut!"

Men der var nogle, der var imod, at Kvinden toges med i Klubberne, og Pram[1]) foreslaar, at der maa laves — en ny Klub for Damer, Rahbek tager Kvinderne i Forsvar[2]), og Emnet diskuteres[3]).

[1]) Om Selskabelighed, i Minerva 1791, IV 355, 1796, I 304.
[2]) Tilskueren 1791.
[3]) Nyeste Skilderi 1803 (Oktober) ff.

Et Sted siges det, at det var fremmede fra Provinsen, der først sammentraadte i Klubber i Kjøbenhavn, og maaske er det selskabelige Gennembrud sket tidligere ude i Købstæderne end i Hovedstaden. I alt Fald var der 1772 her i Aarhus stiftet et eksklusivt Selskab, hvis Medlemmer var Byens bedste Borgere. Dette Selskab afholdt sine Sammenkomster paa Raadhussalen og var yderst patriotisk. Senere fik Selskabet Navnet Kronprindsens Klub og blev omsider forenet med det samtidig bestaaende dramatiske Selskab og fik saa Navnet: Polyhymnia.

Den enevældige Konge stod i Danmark altid som Repræsentant for Samfundet, og naar den gode Borger hyldede sin Konge, var det lige saa meget hans pligtmæssige Tribut til Borgerdyd som til Agtelse for sig selv. Men man havde svært ved at skelne Personen fra Systemet og drev det hyppig til en alt for varm og næsegrus Dyrkelse af selve Christians Person, som ingen i Virkeligheden kunde nære nogen sand Sympati for. Kongens Fødselsdag, den 29. Januar, fejredes overalt i Danmark og Norge som en national Festdag med Fællesspisning, Sange og patriotiske Taler, Illuminationer og Kanonsalut. Senere hen afkøledes denne Kongebegejstring noget, og Kronprinsen blev Nationens Afgud; til ham knyttedes de store Forhaabninger til Fremtiden, som hans kongelige Fader i saa høj en Grad havde skuffet, og Kronprinsens Fødselsdag, den 28. Januar blev Nationens største Festdag.

Saaledes ogsaa i Aarhus.

Den 29. Januar 1773 var der særlig Anledning til at glæde sig. Landsfaderen havde fjernet de tunge

og mørke Skyer, der alt for længe havde svævet over Rigerne og fordunklet Kongehusets Glands. Glæden her i Aarhus var almindelig, og fra sent om Eftermiddagen var Gaderne illuminerede. Særlig var Apotheker Selmers Gaard pragtfuldt oplyst. Her vistes i et Stykke i Belysning den danske „Mønt Ebenezeren". Et andet Stykke viste Kongens Navn i Cifre, derunder Regalierne, samlede af én Haand, hvorunder stod:

„Nordens Ziir og Smykke,
Ingen Haand skal trykke".

I Midten saas Kongens Brystbillede udi en Sky og derover hans Symbol:

„Gloria ex amore Patriæ",

endvidere alle Regalierne med en Kongekrone over og Overskriften:

„324 Aar
Urokket endnu staaer".

Det sidste Stykke var et Øje, som forestillede Guds Forsyn over det kongelige Hus og vort kære Danmark, med Omskrift:

„Thi Herrens Øjne ere over de retfærdige, og hans Øren til deres Bøn; men Herrens Ansigt er over dem, som gøre ondt". (1. Peterbrev III, 12).

Købmand Schous Gaard, lige over for Selmers, var illumineret ved Pyramider, hver med 5 Lamper og midt paa: et Skib for fulde Sejl.

„Selskabet" fejrede Festdagen ved et prægtigt Bal paa Raadstuen. Stiftamtmanden, Baron Peder Rosenørn, var indbudt ligesom Baron og Baronesse Gersdorff. Først beværtedes med et anseligt Aftensmaaltid i Apotheker Selmers Gaard, og

derefter samledes man atter paa Raadstuen, hvor Stiftamtmanden og Baronessen aabnede Ballet, som Selskabet fuldførte til Morgenstunden.

Major Schack glemte ikke mindst at fornøje den militære Stand og erindrede Kongens og Landets Velgaaende [1]).

Saadan var Skikken her i Aarhus paa Aarets store Festdag, og den holdt sig i mere end en Menneskealder. Dagen før Festen blev sirlige Indbydelser stilet og sendt til Notabiliteterne, som anmodedes om at deltage i den kiære Fest, og ligesaa højtideligt indløb hjærtelige Svar- og Takskrivelser fra disse.

I 1783 indfandt Eliten, d. v. s. Byens verdslige og gejstlige Øvrighed tillige med de i Nærheden af Byen boende Stands- og Rangspersoner, Garnisonens Officerer, de i Byen boende kongelige Betjente og fornemste Indvaanere sig efter Rektor, Mag. Thure Krarups Indbydelse paa Skolen, Kl. 11½ Fm. Ved Stiftamtmanden, Friherre Chr. Frederik Güldencrones Ankomst, begyndte en af Skolens berømte Kantor H. E. Grosmann komponeret Instrumental og Vokalmusik, hvortil Teksten ligesaa af Konrektoren var komponeret og blev omdelt iblandt de Tilstedeværende [2]). Rektoren holdt derefter en sirlig og fyndig dansk Tale, indrettet til Skolens Bibliotheks Indvielse, hvortil Kongelig Majestæt havde lagt den første Grundvold. Efter

[1]) de Kiøbenhavnske Tidender 1773, Nr. 12.

[2]) En af Grosmanns store Kompositioner findes i Statsbibliotekets Manuskriptsamling, dens Titel er: Choral, Der Tod Jesu; im Oratorium zur Fastenzeit in der Musikalischen Gesellschaft aufgeführt in Aarhus 1780.

Talen igen Musik, og Højtideligheden endtes Kl. 2 Eftm., da alle de nærværende Rangs- og Standspersoner, efter forud sket Indbydelse, tillige med de Herrer Stabsofficerer og kongelige Betjente, saavel som de fornemste af Byens Indvaanere og Gejstlige, mødte hos Stiftamtmanden, hvor de ved et prægtigt Taffel blev beværtede. Under Kanonernes Løsning og Paukers og Trompeters Velklang udbragtes Skaaler for Kongen og Kongehuset. Derefter beværtedes igen med Aftensmaaltid, og Klokken 11 tog man Afsked.[1])

Fra Begyndelsen af Halvfemserne har Selskabet, som nu naturligvis kaldes Klubben, sine Lokaler hos Mathias Ræmisch og har Akkord med ham om Prisen for Spise- og Drikkevarer; til ham betales ogsaa den aarlige Husleje, inklusive Lys og Brænde. Klubben og Klublivet spiller en betydelig Rolle i Aarhus, i det mindste for den mandlige Del af Befolkningen. Man har nu Foden under eget Bord og kan tillade sig at afholde store Selskaber, omend Pladsen ved særlige Lejligheder er indskrænket.

Saaledes ved den store Fest paa Kongens Fødselsdag 1793. Klubbens Entreprenører, Købmand Jens Bech og Prokurator Ingerslev havde i Forvejen bedt sig beæret med Stiftamtmandens, Biskoppens og Oberstens Nærværelse. Paa Grund af Pladsens Indskrænkning kunde ikke flere end 116 Personer deltage, som ved breden Bord istemte fælles Ønsker for Landsfaderens Held. Efter Bordet holdt de yngre Medlemmer Munterheden vedlige indtil Dag-

[1]) de Kiøbenhavnske Tidender $^{1783}/_{84}$.

gry. Byen var illumineret med Lygter, særlig var der Anledning til at omtale Illuminationerne paa Klubben og paa Raadhuset, hvor Apotheker Lystager havde anbragt nette kulørte Lamper og Transparens. Under Flagenes Vajen løsnedes 27 Kanoner, Raketter gik i Vejret, Skibene i Havnen var oplyste, Trompeter, Pauker og Sange hævede Sjælenes højtidelige Stemning.

Det var ikke alene den Poesi og de Viser, som naaede hertil fra „den store Bolle" i Drejers Klub, men tillige hjemmegjorte Viser og Sange, der lød i de lavloftede Stuer i Klubben hos Mathias Ræmisch. Til Melodier som: Mener Du, at den har Lykken fat, Fyld Glasset Ven, Kom Brødre lad os drikke, Sov min bedste Pige, Fryd Dig ved Livet, Du Plet af Jord, Lad Herman v. Bremere kives, Min Søn, om Du vil i Verden frem, saa buk, Vi elske dig alle, livsalige Fred, Vi Sømænd gør ej mange Ord, Dersom du vil fri og let, Naar jeg drikker, Amphion og til mange andre af vore Oldeforældres Sange kunde der altid findes nye Tekster, og det gjaldt netop om at bringe Afveksling for at bevare Spøgen og Interessen; thi Bollen havde ingen Bund, og Halsen maatte være tør af Syngen og Tobaksrøg, for at den kunde skylles.

„Naar muntre Gud sig hikkende
Med fulde Rømerk nærmer,
Vi synge ham, og drikkende
Os ind i Himlen sværmer,
Troefaste lange Punschedrag,
Saa vexelviis et Favnetag
Og Kys i Kys — o skiønne Dag
Sig Himlen saa at nærme.

Alt heede Røg i Virvler slaaer
Høit over Bollens Bredde,
Og Glasset utaalmodig staaer
Ved Glædens Brønd tilrede;
Træd hid i Kredsen Ven hos Ven,
Kom, øs og drik og øs igien:
Seent tørre denne Kilde hen
Som vælder Spøg og Glæde".
Terkel Mørch.

En Nar er den som ikke
Med Bachi Gave fyldes vil,
Naar han den ind kan drikke
Og høre Sang dertil.

Terkel Mørch, f. 1766 i Kjøbenhavn, kom i Maj 1799 til Aarhus og var her sysselsat med litterært Arbejde for Niels Lund, som ikke alene udgav Avisen, men en Mængde Viser og Selskabssange og Maanedsskriftet Jydernes Ven. Mørchs Klubviser var meget yndede, og han havde en ny til hver Fest. Det var baade Drikkesange, Selskabssange, Balsange, Vuggeviser, Romancer og Hymner til Venskabets og Kærlighedens Pris, han fik trykt hos Niels Lund, og formodentlig har han selv været en velset Gæst i Klubben, i alt Fald forstaar han i sine Viser at træffe Stemningen.

Drikke Sang. (3 Vers).

Mel.: Vort Fødeland var altid rigt.

Du slemme medicinske Mand,
Som uophørlig skriger:
Bort Druesaft, drik klaren Vand,
Og skye de smukke Piger.
O, havde vi dig mellem os,
Du skulde din Moral til Trods
Snart lee, og drikke Drueblod
I kielne Pigers Arme.

Bøn om een Time. (5 Vers).

Hvor er hun nu, fortæl det stille Lund,
Hvor er hun nu, som mig med Sorger qvalte
Fra den Tid hendes fromme Engle Mund
Forskiønned mig hvad Hagedorn[1]) fortalte.

O kom tilbage du min bedste Tid,
Thi ak du svandt saa brat som Lynets Glimmer.
O kom tilbage med din Salighed.
Om kun med een af dine søde Timer.

Sang i et Venne-Selskab. (7 Vers).

Mel.: Kom Brødre lad os drikke.

Naturen gaaer til Hvile,
Dens Pragt døer hen,
Kun Phøbi Afskeds-Smile
Opholder den;
Den Lund, hvorfra vi vandret,
Er sørgelig forandret.
De sagte, milde Kiølninger
Til Eols kolde Rædseler
Omskiftet er.

Af Dagens Pligter trætte
I Broderarm,
Betynget Bryst vi lette
Fra Alskens Harm;
Men dobbelt sød, Veninder!
En sparet Time svinder
I disse glade Kredse hen,
Naar I med os fortroeligen
Vil dele den.

Nu ingen Broder dølge
Sit Hiertes Fryd,
Høit Glassets Toner følge
Med Sangens Lyd.
Skaal hver som gierne freder
Vort kiere Selskabs Hæder!
Skaal Møe og Kone, Elsker, Mand!
Skaal hver som glædes vil og kan!
Skaal Fødeland.

[1]) Friedrich v. Hagedorn, tysk Digter (f. 1708, d. 1754).

Mørch blev senere Postmester i Frederiksborg og fik Titel af Krigscancelli Sekretær, da han 1817 tog sin Afsked. Han døde i Fredericia 1841.

En anden om end ikke betydelig saa dog i sin Tid anset Aarhus Poet var Peter Severin Rohde. Han var født i Aarhus 1773 og Søn af Borgmester Niels R. og Hustru Anne Trane; blev Student 1791 og juridisk Kandidat 1795; han var derefter Prokurist hos Ove Høegh Guldberg, indtil han 1809 blev udnævnt til Herredsfoged i Han Herrederne og døde 1810.

I den Tid han var i Aarhus, var han en fejret Dilettantskuespiller i dramatisk Selskab, men han var ogsaa Medlem af Kronprindsens Klub. Hans Viser er vemodige, og den Livsglæde, der i saa rigt Maal er til Stede hos Terkel Mørch, findes ikke hos Rohde.

Til Dorine. (4 Vers.)

Mel: En Glut, bruunøjet, bruun af Haar . . .

O Pige, Du, som lærte mig
At kiende Elskovs Glæde,
Til Dig min Sang skal hæve sig,
Om Dig jeg nu vil qvæde.
I denne grønne, tause Lund
Du vandrede saa mangen Stund
Og ofte fik et Blund.

Vise. (4 Vers).

Opliv Dit Bryst!
Mens Vaaren kroner Dine Fjed.
Deel skyldfri Lyst!
Og rødmes ei derved.
For sildig mangen En befandt,
:|: At Roserne kun blomstrede — og svandt. :|:

Selskabs-Sang (4 Vers).

Mel.: Langt mer' end Guld . . .

Sødt toner Glædens Harmonie,
Hvor Venskabs Alter flammer,
Og ved dets hulde Tryllerie
Neddysses Klodens Jammer,
:|: O! Held os, naar ved Venskabs Baand
Vi trygt kan vandre Haand i Haand. :|:

Naar Du i Veemods mørke Nat
Seer Haabets Fakkel svinde;
Naar Pigens Blik Dig har forladt,
Hun kiedes ved Dit Minde;
:|: I Venne-Kiæde tøm Dit Glas,
Og alt skal være Dig til Pas. :|:

Held Brødre os! i dette Lag
Saa mangen Nød vi glemte,
Naar vi paa svunden møisom Dag
En munter Sang istemte;
:|: Thi synger: Venskab er vort Maal,
Hver Vens og hver Venindes Skaal! :|:

P. S. Rohde.

Men der var mange af Klubbens Medlemmer, som dyrkede Poesiens skønne Kunst. L. H. Bøgh og Frederik Høegh Guldberg skrev Romancer, Viser og Smaasange, og Chr. Vest Hertel stemte sin Harpe til Kongehusets Pris.

Et Slags musikalsk Akademi havde der allerede været i Aarhus. Hertel fortæller, at Grev Frederik Danneskiold Samsøe (f. 1703, † 1770) til Marselisborg var en overordentlig Elsker af Vocal- og Instrumentalmusik. Da Greven flyttede til Aarhus 1767, medførte han sin præg'ige Hofstat, der kunde anses for et musikalsk Akademi. Alle hans Dommestikker var udsøgte Musici, endog hans Sekre-

tærer og Livdoktor; hans Kabinetsprædikant alene undtagen. Greven forskrev de bedste udenlandske Musikalier, især italienske. Disse afsang Latinskolens Cantor, Henrik Ernst Grosmann, og den unge Hertel blev medtaget for at accompagnere ved Sangen. Foruden de ugentlige Concerter og udsøgte Operastykker, som Greven gav i sin Gaard paa Vestergade, og hvortil Byens Honoratiores vare indbudte hver Gang, gav han desuden fra Fastens Begyndelse til dens Ende hver Onsdag Faste-Concerter, ved hvilke Pergolesi: Stabat mater dolorosa og flere ligesaa gode, udvalgte Sangstykker blev præsterede. [1])

I Klubben kom Musiklivet ogsaa til at faa Betydning. Organist Ebeling holdt ikke alene Koncerter paa Raadhuset, hvortil Adgang betaltes med 1 Rdl., men ogsaa i det dramatiske Selskab og i Klubben. Stadsmusikant Frederik Fischer, der havde været Pauker ved det slesvigske Kavalleriregiment, fik Bestalling her 1780 og musicerede i Klubben og holdt tillige offentlige Baller paa Raadhuset, hvortil der kunde faas Adgang for 1 Rdl. 2 Mk. Af det følgende vil det ses, at Klubben selv raadede over skattede musikalske Kræfter.

Det er derfor ikke underligt, at Klubben og det dramatiske Selskab efterhaanden kom til at spille en meget stor Rolle i Aarhus, og endnu før Aarhundredets Slutning kunde blive en selvejende Institution. Kronprindsens Klub blev Byens Kælebarn, som man var stolt af at dvæle hos.

Statsmagten og Øvrigheden kunde indse, at Klub-

[1]) Hertel I, 3., S. 76.

berne havde en gavnlig Indflydelse ved at forædle den Kippe- og Corps de garde Tone, der var „i Gang før", og Udviklingen af Klublivet hindredes ikke ved Forbud, der kunde hæmme den. At Klubberne i Kjøbenhavn fra 1780 til Politiet skulde anmelde, hvor de var indrettede, og at Formændene skulde være af en agtet Alder, et sat Væsen og bekendt god Opførsel, var ikke andet end rimeligt. Naar alle Slags Hasardspil, saa vel som alt, hvad Dyd, Lov og Anstændighed har sat et Brændemærke paa, skulde afskyes, og Selskabet skulde ende Kl. 11 om Aftenen, var dette netop i Klubbernes egen Aand. De daglige Adspredelser bestod i Skak og Brætspil, Gnav og L'hombre, og ved en Bolle sang man Viser og røg Tobak, Cigarer kendtes endnu ikke. Medens de politiske og litterære Bølger i Hovedstadens Klubber undertiden kunde gaa højt, har man i Aarhus utvivlsomt holdt sig til at debattere lokale Emner eller i det højeste politiseret en Smule.

Før 1796, da Selskabet den 28. Januar paa Kronprins Frederiks 28-aarige Fødselsdag reorganiserede sig under Navn af „Kronprindsens Klub", har det næppe haft andre Love, end de, som Skik og Brug efterhaanden havde formet sig til. Men nu kom der skrevne Bestemmelser og Vedtægter, som blev trykt hos Niels Lund (Aarhus 1800). Aanden i disse Love er ganske som i Drejers Klubs Love af 1780, der utvivlsomt har tjent til Forlæg. De ere umaadelig vidtløftige og indeholder 16 Kapitler og 128 Paragraffer, trykt paa 86 Sider i Oktav. Første Kapitel handler om Medlemmernes almindelige

Pligter og Rettigheder og indledes i den første Paragraf med følgende Ord:

„Da intet Selskab kan bestaae eller være almindelig behageligt, hvor ikke Sædelighed, Orden og en vis utvungen venskabelig Omgang er den herskende Tone; saa er det ethvert Medlems Pligt at vaage over, at der i Selskabet blot optages saadanne Folk, om hvis Retskaffenhed og sædelige Opførsel man kan være betrygget.

De følgende Paragraffer siger, at Antallet paa Selskabets kontribuerende Medlemmer ingenlunde maa overstige 100, Kassereren, Sekretæren og Korrespondancedirektøren undtagen. Deraf er de 85 indenbyes og 15 udenbyes. Kontingentet for indenbyes Medlemmer er foreløbig 7 Rdl. 1 Mk; desuden 1 Mk. dansk til Markøren aarlig og til Klubbens Bibliothek 2 Mk. 4 Sk. Kvartalet, foruden Indtrædelsespenge. Selskabets Værelser ere aabnede fra Kl. 10 Fm. til Kl. 11 Aften, og fra Kl. 11 om Aftenen maa ingen Konversation i Værelserne finde Sted under 8 Sk. Mulkt til Ekstrakassen, dog ikke paa Selskabets Højtidsdage samt Søndagene ved Baller og Assembléer. Ethvert fornærmende og upassende Udtryk om Selskabets Voteringer og andre Foretagender, som ere skete efter dets offentlige Beslutning forbydes under Mulkt indtil 5 Rdl. eller Udelukkelse. Kredit hos Værten bør ikke forlanges, endnu mindre paastaaes. Alle Hasardspil er forbudt, Spil i det hele taget om Søn- og Helligdage før Kl. 4 Eftm. maa ikke finde Sted. Uden Tilladelse af Ejeren maa ingen benytte sig af en andens Tobakspibe, og ethvert Medlem skal skrive sit Navn paa den Pibe, han har i Skabet, og naar

han lader sig give en Flaske med Øl, Viin etc., skal Markøren hænge om Halsen paa Flasken et Skilt med Nr., for at Fejltagelse derved kan forebygges. Hunde maa ikke medtages i Selskabets Værelser eller Have.

Optagelse i Selskabet sker ved Ballotering. Unge Mennesker, som ikke have faaet nogen bestemt og for Selskabet passende Stilling i Staten, maa, skøndt de ere konfirmerede, ingenlunde indføres.

Direktionen skal bestaa af 6 Direktører, 3 militære og 3 civile, som vælges af Selskabets kontribuerende Medlemmer. Sekretæren vælges og maa være til Stede ved alle Møder, han fører Direktions Korrespondance og Inventarie Protokollerne og skriver og besvarer alle Breve o. s. v. Kassereren vælges, men maa intet udbetale, medmindre han er forsynet med Udgiftsordren dertil og straks kan modtage Kvittering derfor; er Udgiftsordren ikke højere end 3 Rdl., da er én Direktørs Underskrift nok, men overstiger den 3 Rdl., maa den i det mindste være underskrevet af 2 militære og 2 civile Direktører og stilet i den hele Direktions Navn.

Paa Billardet maa ikke spilles flere Partier ad Gangen end: Simple, 3 Partier en deux og 6 Partier en quatre, 3 Partier enkelt eller dobbelt quaromble eller caroline, 4 Partier à se perdre og 3 Partier à la ronde.

Balinspektøren forelægger i Begyndelsen af Oktober Maaned Selskabet paa en Generalforsamling et af Direktionen paategnet Udkast til en Balplan, der skal indeholde følgende: 1) Indbydelse at subskribere for alle Baller den hele Vinter igennem til Lys og Musik, som ved Vinterens Ende reparteres

paa enhver Subskribent, 2) Hvor ofte og til hvad Tid Ballerne skal holdes. 3) Hvor meget Musiken koster efter højeste Akkord med Stadsmusikanteren og 4) At der beværtes med Smørrebrød, Kage og alle Slags Drikkevarer efter Værtens akkorderede Priser.

Selskabets Assembléer inddeles i Sommer og Vinter-Assembléer, som holdes hver Søndag om Sommeren fra Kl. 4 Eftm. og om Vinteren hver anden Søndag fra Kl. 5. Sommer-Assembléerne begynder den første Søndag i Maj og vedvarer til sidste Søndag i September. I disse Maaneder er der Musik hver Søndag Aften i Haven fra Kl. 6 til 9 Slet i de tre første Maaneder og fra Kl. 5 til 8 i de to sidste. I Henseende til Levemaaden maa enhver være utvungen; og det staar enhver frit for, enten han vil spise Smørrebrød for sig selv, eller beværtes med Mængden. Theevand kan de, som forlanger det, faa baade portionsvis og i Maskine med Tilbehør baade Sommer og Vinter.

Vinter-Assembléerne begynder den første Søndag i November og vedvarer til den sidste i Marts. Disse Assembléer holdes i den nederste Etages Værelser og begynder mellem Kl. 5 og 6 om Aftenen. De, som ønsker en Ret varm Mad, maa lade sig tegne Lørdagen forud; og Kl. 7 en halv maa Værten være færdig med Anretningen. I Dansesalen maa ved denne Lejlighed ej røges Tobak, da de Spillende, som vil have denne Frihed, kan formere sine Partier i Havestuen. Hver anden Søndag holdes Bal fra November til Marts. Ingen Chapeau maa medbringe flere end to Damer. Reglerne, som skal iagttages ved Dansen blive følgende: 1) Naar Selskabet er stort nok, danses bestandig i to Kvadril-

ler, der afveksle hver 3die Dans deres Plads, og den første Kvadrille begynder paa den Side i Salen, hvor Vinduerne ere, 2) Enhver Chapeau, som maa have Billet, trækker hos Balinspektøren et Nummer, der viser, i hvilken Kvadrille han skal danse. Det udtrukne Nummer befæstes saaledes paa Klæderne, at det tydelig kan ses af enhver, 3) Numrene i Kvadrillerne afveksle indbyrdes, saaledes, at de laveste Numre første Gang staar øverst, 4) Ballet aabnes med 3 Menuetter, og før Spisningen danses mellem hver 3die Engelskdans 3 Menuetter. Den første Dans efter Bordet skal bestandig være en Engelsk, 5) De Chapeauer, som vil opføre i første Kvadrille, tegner deres Navne paa den dertil henlagte Tavle. Naar Kvadrillerne ere ulige, æqvaliseres de af Balinspektøren, og indtil det er sket, tier Musiken.

Ballerne begynder præcis Kl. 6 Slet om Aftenen, og Selskabet samler sig mellem 5 og 6. Intet Bal maa vedvare længere end til Kl. 2 om Natten, undtagen paa Selskabets Stiftelsesdag. Ved Ballerne maa ikke røges Tobak i underste Etage. Havestuen benyttes af Spillepartierne. Hvad ellers Orden og Anstændighed angaar, da bliver Lovene her, som ved alle andre Lejligheder, anvendelige.

Haveinspektøren vælges, og under hans Opsyn staar Haven med alt, hvad dertil hører, men med Keglebanerne og Tilbehør har han intet at bestille. Den Musik, som om Sommeren skal holdes i Haven, akkorderer og besørger han med Direktionens Approbation.

Bibliothekets Love udgør det 16. Kapitel og indledes med dets Formaal og Klubbens Bestræbelser:

„Fælles uskyldig Fornøjelse og venskabelig Omgang mellem Mennesker af god Tænkemaade og Sædelighed var bestandig Formaalet for Kronprindsens Klubs Bestræbelser. Og, Held dens Medlemmer! Dette sande Gode savner i Klubben ingen, som skiønner dets Værd og vil nyde det. Men til et for den forstandige Mand ikke mindre vigtigt Gode, Aandsdannelse, aabner Klubbens Bibliothek en blid Udsigt. Her kan Manden, som trættende Sysler eller vedholdende Siels Anspendelse har afkræftet, nu da Selskabet eier et Bibliothek, gaae hen og udhvile sit Legeme, muntre sin Siel, og samle nye Kræfter til de Pligter, hans Stand paalægger ham. Og dette Øiemed, som i vore Dage, da Litteraturens Produkter ere saa mangfoldige, falder enkelte uovervindeligt, bliver saa meget lettere at naae, jo flere der forene sig til dets Opnaaelse. Der er derfor ingen Tvivl om, at jo ethvert af Selskabets Medlemmer redebon vedbliver at biedrage sin Deel til saa ædel en Sags Fremme og Varighed, der er alle Stænder lige hædrende, lige gavnlig; og i vore Dage, da man ikke længer tager til Takke med Fortidens Tarvelighed, lige nødvendig for enhver Borger, der vil være en duelig og brugbar Mand i sit Fag."

Kapitlet om Bibliotheket og dets Love er ikke det mindst vidtløftige med dets nøje Bestemmelser om Indretning og Administration. „I Henseende til Materien bør Bøgernes Anskaffelse indskrænkes til de skønne Videnskaber og Kunster, Universalhistorie, Fædrelandshistorie, Historie om Menne-

sket, Industri, Folkefilosofi og fortrinlig gode Bøger i Religionsfaget. I Henseende til Sproget, de udgives i, til dansk og tysk, dog saaledes, at to Tredjedele af Indtægterne anvendes til danske, og en Tredjedel til tyske Bøgers Anskaffelse."

I Begyndelsen afholdt „Kronprindsens Klub" sine selskabelige Sammenkomster paa Gæstgivergaarden paa Lille Torv, men Baller paa Raadhuset, der laa midt foran Domkirken. I 1793 købte Mathias Ræmisch Gaarden (nuv. Nr. 10) paa Store Torv af Provst Bruun, og samtidig lejede Klubben nogle Værelser hos Ræmisch. Han var født i Bøhmen 1751, tog Borgerskab som Købmand i Aarhus og blev senere Ritmester i Borgervæbningens ridende Korps. Han døde 1810, og samme Aar købte Baron Güldencrone Gaarden Nr. 10, som i 1825 ejedes af Michel Herskinds Enke og senere efterhaanden af Justitsraad Jespersen, cand. pharm. E. Mehl og Fabrikant B. Preisler. Ræmisch fandt ofte Anledning til at beklage sig over, at Lejen var for lav i Forhold til det, som Klubben fordrede af ham som Vært. Særlig galt var det i 1798: „Brændet koster nu i det mindste 5 Rdl. pr. Favn og maaske til Efteraaret endnu mere",skriver han i sit P. M. til Selskabet den 2. Maj, „paa Grund deraf giver jeg mig den Frihed at bede venligst, at de Herrer vilde lægge 15 Rdl. til den aarlige Husleje; denne regner jeg fuldkommen gaar med; da De haver oprettet Læseselskab, forbruges flere Lys og mere Brænde end tilforn er brugt." Men Mathias Ræmisch fik ikke det ønskede Tillæg, og den 1. August s. Aar henstillede han til Selskabet, at det selv maatte besørge sig med Lys og Ildebrændsel, i modsat Fald

var han nødsaget til at opsige sin Kontrakt med Selskabet. Nu begyndte Klubben at tænke paa selv at købe Ejendom, og den $^{6}/_{2}$ 1799 fandtes den, Borgermester Rohde forhen tilhørende, Gaard paa Hjørnet af Kannikegade og Skolegade at kunne være passende for Selskabet. Høegh Guldberg og Biskop Jansen havde ved Auktion, den $^{14}/_{12}$ 1797, givet 3000 Rdl. for Gaarden (Brandassurance 3,940 Rdl.) og en Toft inde i Byen imellem Skidengyden og Hospitalets Have. De forlangte 3000 Rdl. for Gaarden, men Klubben bød 2600. Endelig gaar en Generalforsamling d 27. Febr. ind paa at give 2700 Rdl., dog saaledes, at ingen Renter svaredes før til Snapsting 1800 og at Købesummen skulde henstaa paa 1. Prioritet mod Selvskyldnerkavtion af en af Selskabets vederhæftigste Medlemmer, til hvem ethvert Medlem pro qvota igen var forpligtet, saalænge han forblev i Selskabet. Medlemmer kunde dog aldrig nogensinde faa Del i et eventuelt Overskud, der kunde fremkomme, dersom Selskabet opløstes. Skulde dette ske, vilde et eventuelt Overskud ved nødvendig Salg tilfalde en eller anden nyttig Indretning for Aarhus By.

Den 1. Marts 1799 fik Kronprindsens Klub Skøde (tinglæst $^{4}/_{3}$) paa Gaarden. Forhuset til Kannikegade bestod af 16 Fag, 2 Etager Grundmur til Gaden og med Ege Bindingsværk til Gaarden, indrettet til Værelser med gibsede Lofter og Kældre under fire Fag. Sidehuset vester i Gaarden var 9 Fag, 1 Etage indrettet til Værelser og Køkken med Kældere, og et andet Sidehus 8 Fag, 1 Etage indrettet til Bryggers og Brændehus. Gaardspladsen var 730 Kv.-Alen og Haven 5,325 Kv.-Alen. Købe-

summen, 2700 Rdl., henstod paa første og eneste Prioritet af Stiftsøvrighedens Midler imod Købmand M. Herskinds Kavtion.

Gaarden (nuv. Nr. 18) tilhørte 1792 Raadmand Hasselbalch og 1796 Borgermester N. Rohde, som var Hasselbalchs Universalarving. Paa Kannikegades søndre Side laa dengang store Frugthaver, af hvilke to var beneficieret Stiftsprovsten og den ene residerende Kapellan til Domkirken; disse Haver stødte op til Borgermester Rohdes Have. Samtidig med at Klubben købte Gaarden, lejede den af Stiftsprovst Jansen og Pastor Hertel de to Stykker Havejord for 10 Rdl. aarlig, og den $^{10}/_{8}$ 1804 begyndte Klubben at indlede Underhandlinger om Køb af samme. Ved en Kancelliskrivelse af $^{1}/_{12}$ 1805 tillod Kongen Handelen, og endelig den $^{5}/_{8}$ 1806 købte Klubben de to Haver for en Sum, hvis Renter beregnet til $3^{3}/_{4}$ % svarede til den hidtidige aarlige Lejeafgift. Købesummen inddroges under Stiftets offentlige Midler, for at gøres frugtbringende for de to gejstlige Embeder. Det betydelige Areal, som Kronprindsens Klub blev Ejer af, er det hvorpaa Nr. 14 (Polyhymnia), Nr. 16 (Post- og Telegrafbygningen) og Nr. 18 (Kannikegaarden) nu ligger. Mod Syd strakte det sig til Vaaningerne i Aagade, fra hvilke det var adskilt ved et Plankeværk, som i 1806 var saa forraadnet, at et nyt maatte opføres. Ved den Lejlighed opstod der en Strid med Grundejerne i Aagade, der betragtede dette Plankeværk som sig uvedkommende.

Men det var ikke nok, at Klubben d. $^{1}/_{3}$ 1799 havde købt Ejendommen og d. $^{15}/_{3}$ s. Aar lejet de to Haver, nu maatte der overvejes og lægges Pla-

ner for det hele Anlæg, saa at det kunde blive til Nytte og Fornøjelse for Selskabets Medlemmer. Der blev akkorderet med Murermester Ibsen Schandorf om Gaardens Indretning og med Gartner Flentje om Lysthavens Arrangement. Træerne maatte omplantes og Bænkene maatte forsynes med Rygge og males perlegraa eller grønne, saadan som Haveinspektørerne Stockmann og Meulengracht kunde blive enige om. Der blev tilkørt 60 Læs Grus til Haven. Kørselen var fordelt paa 12 Medlemmer, som havde Heste og Vogn, „da derved ville spares en Deel ellers uundgaaelige Udgifter, der ere os saare nødvendige til Ting, hvor ingen blandt os kan bespare Selskabet Bekostninger."

Til Klubgaardens Indretning vedtoges det at anvende et Beløb af 300 Rdl. Ved Indretningen forstodes: „Et Keglebaneanlæg med lukket Skur paa, Maling af Vinduer og Døre, Gibsning af Lofterne i underste Etage og Maling i øverste samt Bredden til Gardinerne over Vinduerne, endvidere Anlæg af nok en Keglebane paa det øverste Loft med et Lag Leer paa samt Anskaffelse af følgende Møbler: Rullegardiner til alle Vinduer undtagen i Gangene, Monagegardiner til alle Vinduer undtagen i Billardstuen og paa Gangene, fire Dusin moderne rødlæders Stole, tvende Ege Spilleborde, otte smaa firkantede mahognimalede Borde, som indrettes saaledes, at de kan bruges ved Spisningen (kan Pladerne erholdes uden betydelig Forskel i Prisen af Æsk eller Eg, da ønskes dette), et stort Spejl til Balstuen, et ditto til Havestuen, et ditto til Bibliotheket, et ditto til Spisestuen, et bekvemt stort Spisebord og Lysarme i Balstuen. I den store Dansesal ønskede Di-

rektionen Plads til to Lysekroner, en Balustrade efter Tegning, Væggene hvide og de dobbelte Døre og Vinduerne lys perlefarvede. I Thevandsværelset en gul Vandfarve „kan der blive et kouleuret Bord om dette, saa meget des bedre", med mahogni kulørte Døre og Vinduer. I Havestuen hvide Vægge med 3 Tommers grønne Striber, grønne Døre og Vinduer. I Spisesalen perlefarvet Loft, Vinduer og Døre og hvide Vægge med 2 à 3 Tommers graa Striber. I Bibliotheksstuen gule Vægge og Døre og Vinduer i mahogni Kulør. I Billardstuen hvidt Loft, graa Vægge, Vinduer og Døre. I Balsalen bliver et særdeles vellagt Gulv en væsentlig Sag.

Men Entreprenørerne ved Klubgaardens Bygning var saa langt fra at opfylde de givne Løfter, ikke alene med Hensyn til at skaffe Haveanlægget, Billardstuen og begge Keglebanerne færdige til 1ste Juni; men Murermesteren, Ibsen Schandorf, paastod, at han aldrig nogensinde havde haft i sit Værge det originale Dokument, der forpligtede ham overfor Selskabet. Omsider opnaaedes dog Forstaaelse mellem de stridende Parter, og Arbejdet blev færdigt efter den forud lagte Plan for Indretningen.

Den første Gave, som Selskabet modtog var et Beløb af 20 Rdl., som en „vis" Mand havde leveret Thure Krarup som en frivillig Offerte til Klubbens Kasse, paa den Betingelse, at deraf anvendtes 9 Rdl. til at betale det paa Billardsalen hængende Uhr og de øvrige 11 Rdl. til Byens Fattige.

1799 $^1/_8$ modtog Selskabet som Gave fra Geheimeraadinde Høegh Guldberg en Buste af Kronprins Frederik ledsaget af følgende Skrivelse:

Til de Herrer Direktører i Kronprindsens Klub i Aarhuus.

Det høytærede respektable Selskab vilde tillade mig den Fornøjelse at opfylde et af Deres Ønsker, og som jeg tror et af Deres kiæreste Ønsker. Ikke behøves dette Mindesmærke for at indpræge Kiærlighed og Høyagtelse for denne Slags retskafne og blide Fyrster; hans Minde boer i Deres Hiærte, men Glæde tror jeg det vil være det respektable Selskab at eye denne ædle Herres Buste. Lykkelig vil jeg ansee mig at bidrage noget, som kunde fornøye det Selskab, jeg anseer mig for en Ære at være indkommet i. — Stedse skal det være mig en værdig Bestræbelse med megen Høyagtelse at kunde bidrage alt muligt for at ansees af Dem som en sand Veninde og pligtskyldigste Tienerinde.

L. E. Høegh Guldberg.

Selskabet takkede hendes Naade for den skønne og angeneme Gave. „Hans kongelige Højheds skiønne Statue vilde altid erindre om den blide og gode Fyrste, der engang, gid i mange Aar, skulde være Landets hulde Fader."

I Begyndelsen af Aaret 1804 blev der aabnet en frivillig Subskription til at anskaffe et Par Lysekroner til Dansesalen. De maatte koste 20 à 30 Rdl. for Stykket. Det var ogsaa ønskeligt at faa et godt Kopie Malerie i Oliefarve af Hs. kgl. Højhed Kronprinsen. Maleriet burde være 18" højt og 14—16" bredt i oval Form og forsynet med en siirlig Ramme. Hans kgl. Højhed skulde være ma-

let i den nyeste Generalsuniform. Direktionen mente, at dette Maleri kunde gjøres enten af en Lorentzen eller Viertel; men den burde vælges, der kunde gøre det bedste Arbejde for billigste Pris. Desuden blev der bestilt en bronceret Gibsbuste af Kronprinsen.

Kaptajn Brackel blev af Kommissionen valgt til at foretage det fornødne ved disse Anskaffelser. Han var i den Anledning i Kjøbenhavn og oplyste i sin Skrivelse af 11. Febr., „at tvende meget kiønne Lysekroner kunde bekommes hos Glashandler F. Schnerer paa Østergade Nr. 36, Litr. G. i Gaarden paa Hjørnet af Amagertorv og Østergade for nøyeste Pris 30 Rdl. Stykket, Indpakningen iberegnet.“ I Henseende til Kronprinsens Portræt mente Brackel at være meget heldig. Han havde henvendt sig til Maler Lorentzen, boende i Pilestræde Nr. 11, Litr. D. Denne forlangte 50 Rdl. for Stykket selv og 10 Rdl. for Rammen og Indpakningen; da der naturligvis skulde være en kongelig Krone paa Rammen, kunde Stykket ikke paa nemmere Maade anskaffes. Lorentzen havde forsikret, at Maleriet skulde blive arbejdet med al Flid og haabede at kunne formaa Hs. kgl. Højhed til at sidde for sig „i de sidste Træk af Ansigtet“, for at faa dette, som det er for nærværende Tid, hvilket ikke saa fuldkommen kan opnaaes ved et forhen „kontra Kopie“. I Løbet af 3 à 4 Uger kunde Portrættet være fremstillet. Gibsbusten af Kronprinsen blev bestilt hos Gibsmodellerer Mølsted i Gothersgaden Nr. 22 for 12 Rdl. incl. Indpakningen.

I Aarets Løb kom alle Klubbens Lokaler og Have-

anlæget i fuldkommen Orden, og Selskabet var tilfreds med den hele Indretning. Men der indtraf idelig store og smaa Forstyrrelser og Ærgelser. Først og sidst var der en permanent Pengeforlegenhed og til Tider et smaaligt Kniberi. Klubbens Sommerfornøjelser afholdtes paa Jægergaarden hos Gartner Flentje, der paa visse Betingelser opvartede og beværtede Medlemmerne i sit Hus og i sin Have. Men da Flentje hver Gang havde haft Tab paa indtil 50 Rdl., saa opsagde han Kontrakten med Selskabet. I 1811 havde Direktørerne paa Klubbens Vegne akkorderet med Stadsmusikanterens Folk om Afholdelsen af Musik i Klubhaven. Der var fire Musici, nemlig: J. Møller, E. Silbereisen, H. P. Hackenberg og F. Neidhardt; de skulde have 20 Rdl. hver for hele Sommersæsonen. Men da Betalingstiden kom, vilde Klubben ikke betale mere end 12 Rdl. til hver, „efterdi vi meene, at de andbudne 12 Rdl. pr. Persona med Hensyn til den dem under Musiken givne Beværtning er vel afpasset efter deres Møje og Tiderne."

Klubværterne klagede altid over for ringe Betaling og for liden Omsætning.

I en Skrivelse af $^{20}/_{3}$ 1804 begærer den da værende Klubvært H. Biering at blive entlediget fra Bestillingen som Vært i Kronprindsens Klub fra 1. Novbr. at regne. For at overbevise „de respektive Direktører" om at han ikke kunde ernære sig ved Bestillingen, tog han sig den Frihed at opstille Indtægter og Udgifter for et Aar, og enhver af det ærede Selskab, som havde Husholdning og vidste, hvad samme kostede, vilde vist nok finde, at hans Beregning ikke var for høj:

1)	Brænde til Klubbens Værelser aarlig 17 Favne à 7 Rdl.	119 Rdl.
2)	Lys til Bibliotheket og Konversationssalen daglig 8 Stk. i 6 Maaneder = 17 Lispund 8 Pund à 4 Rdl.	70 —
3)	Lys til Billarden i det mindste 6 Stk. daglig, beregnet for 6 Maaneder = 15 Lispund 8 Pund à 4 Rdl.	62 —
4)	Sand til Klubbens Værelser 12 Rdl. og at udkøre 6 Rdl.	18 —
5)	Vadsken med Gardiner og Gulve	6 —
6)	Markørens Løn 30 Rdl., mine Pigers Løn 30 Rdl.	60 —
7)	Kosten til 4re Tjenestefolk samt min Kone og mig 260 Rdl., ungefær 11 Sk. daglig	260 —
8)	Min Vadsk med blot Dækketøj koster mig i mindste	20 —
		615 Rdl.

NB. Min Løn af Klubben er 240 Rdl.

Foruden de nødvendige Klæder til mig og Kone skulde først tjenes 375 Rdl., ikke at regne mit Slid paa Dækketøj, samt hvad der aarlig med Forsigtighed endda kan blive spoleret. Og da Selskabet let kan indse, at jeg med at give varm Madspisning ej kan tjene noget, men hver Gang tværtimod har for det meste betydelig Tab; desuden nu i 2 Vintre ikke har været Bal eller Assemblé, hvorved kunde tjenes noget, er det en Umulighed for mig at tjene daglig over 1 Rdl., da mange Dage, især Sommeren, ikke bliver fortæret i Klubben for 3 Mark."

Den uheldige Værts Klage fandt ingen naadig Modtagelse. Nu begyndte Ulykkerne først at strømme ind over ham. Direktionen opdagede, at der i Klubgaarden henlaa nogen Urenlighed, som ikke længere kunde taales, hvorfor Værten maatte

føje Anstalt til Gaardens Ryddelse. Saa blev hans Kone syg af den epidemiske Sygdom, der allerede havde bortryddet nogle af Byens Indvaanere. Selskabet frygtede at blive paaført den smitsomme Sygdom, og Værten fik følgende at iagttage: Alle Værelserne i Klubgaarden bør 4 Gange daglig med Dampen af Vin-Eddike, som udvikles ved at hælde Eddike paa en hed Kampesten, ved lukte Døre stærkt udfyldes og derefter med aabne Vinduer igen udlades. De som bruges til Selskabets Opvartning maa ikke have Samkvem med den Syge, holde sig rene i Linned, lufte og banke Støvet daglig af Klæderne og skylle Munden ofte med Vin-Eddike. Desuden anbefaledes det Værten med Flid at rette sig efter de af Stiftsfysikus Hahn i Avisens Nr. 27 givne Regler til Undgaaelse af den frygtelige Smitte.

Klubværterne skiftede stadig, men Klagerne vedblev. I Maj 1810 var Madam Christensen Værtinde. Hendes Løn var omsider naaet op paa 280 Rdl. Hun bad om, at hun i Stedet for Pengene for Selskabets Regning maatte indkøbe 20 Favne Brænde og 40 Lispund Lys. Men Selskabet fandt aldeles ingen Anledning til at vise nogensomhelst Indrømmelse, desuden var man mere end utilfreds med hendes Beværtning og Opvartning. Havde man endda været tilfreds, saa kunde der maaske i Betragtning af Tiderne være Anledning til at tilstaa hende et lidet Tillæg. Madam Christensen tog saa sin Afsked ved Mikkelsdag 1810, og nu fik Kronprindsens Klub en Vært, der forstod at gøre sig gældende.

Det var Lorenzo Marzetta, en Italiener,

som blev antaget den 7. August 1810 paa Vilkaar, at han skulde have 500 Rdl. aarlig til Lys og Brænde, og at han for sin egen Regning overtog alle Arrangements. Marzetta's varme Mad vandt stor Berømmelse og hans „kolde Køkken" altid Bifald. I hans Værelser kunde „Fremmede" blive beværtede; og det saa rigeligt, at „Medlemmer" fandt Anledning til at spørge Direktionen, om de Værelser, man havde overladt Hr. Marzetta, ikke igen kunde tilbagevindes for Selskabets egne Medlemmer. Men en Generalforsamling fandt den nu værende Ordning fortræffelig; Marzettas fire Retter varm Mad kostede endda 3 Rdl., medens Prisen for to Retter var 2 Rdl.

En følelig Konkurrence for Kronprindsens Klub udøvede „det dramatiske Selskab", hvis kvindelige Medlemmer var saa optaget af Skuespillene, at de forsømte Klubben; og ofte indtraf det Tilfælde, at Skuespillene i det forenede dramatiske Selskab faldt sammen med Klubbens Vinterassembléer og Baller. Allerede 1804 havde Major Tidemann udarbejdet en Plan og Tegninger til Opførelse af en Theaterbygningen for Klubben; idet han mente, at de to konkurrerende Selskaber burde forene sig i en selskabelig og en dramatisk Sektion. Men Tidspunktet var uheldigt, Planen kunde ikke realiseres, og Tegningerne blev henlagt til bedre Tider. Ved en Generalforsamling, den 8. April 1807, ytrede den da værende Direktion for Klubben, nemlig: Rosenørn, Ebeling, Asmussen, Hans Bech, Richter og Jansen det ønskelige for „Selskabet" at se det her i Byen værende dramatiske Selskab forenet med Klubben. Medlemmerne istemte samme Ønske og

paalagde Direktionen at træde i skriftlig Underhandling med det dramatiske Selskabs Direktion. Den 19. April udbeder det „dramatiske's" Direktører: Bredo, Schyom, Jansen og Hahn sig Vilkaar og Betingelser samt Plan og Overslag til en ny Bygning for begge Selskaber, og den 24. April blev det paalagt de Herrer Lihme og Schandorf at gøre et Overslag over Udgifterne ved Opførelsen af en Theaterbygning efter Major Tidemanns Tegning. Tegningen blev konfereret med Byggepladsen, og de to Bygmestre kunde den 28de meddele Selskabet deres Iagttagelser:

Naar Theaterbygningen skulde svare til sin Hensigt for et saa talrigt Selskab, kunde Tidemanns Plan og Tegning ikke anvendes, desuden vilde den i Stedet for de beregnede 4,500 Rdl. mindst komme op paa 6000. Saa vilde det være meget bedre, dersom Selskabet gav et Stykke af Haven til Pris til den nye Byggeplads. Theaterbygningen blev da at opføre med Forsiden til Kannikegade i lige Strækning med Klubbygningen. Derved besparedes henved 1000 Rdl. og Risikoen blev mindre, thi om Theaterbygningen i Tiden skulde sælges, saa var den paa denne Plads sikkert over 1000 Rdl. mere værd, end om den var anlagt som Sidebygning til Klubgaarden. Dels i Hensigt hertil og dels for ikke at betage Billardstuen Lys af de Vinduer paa Gavlen, kunde Theaterbygningen anlægges i en Afstand af 5 Alen fra Klubbygningen og saa kunde dér til sin Tid indrettes Indkørselsport til Theaterbygningen.

Imidlertid forberedtes de to Selskabers Sammenslutning. Det „dramatiske" afholdt sine Baller og

højtideligholdt sin Stiftelsesdag, den 6. Januar, i Klubbens Lokaler. Men den økonomiske Tilstand forværredes stadig, og 1812 saa man sig overfor den Nødvendighed at udvælge nogle af Selskabets mest kyndige Mænd til at sammentræde i en Kommission for at lægge en Plan til Selskabets Tarv og faa Finanserne paa en mere bestemt Fod. Der blev derefter fremlagt Subskriptionsplaner i begge Selskabers Lokaler, hvorpaa enhver kunde tegne, hvad han vilde bidrage til den Sum, der til Selskabernes Forening og den i saa Fald fornødne Bygnings Opførelse udfordredes.

Kommissionen til Undersøgelse af Selskabets økonomiske Forfatning kom til det Resultat, at man ikke saa anden Udvej til Finansernes Forbedring end ved Optagelse af Laan at kunde opføre Theaterbygningen, som maatte anses som en Betingelse for de to Selskabers Sammenslutning. Et Laan paa 1500 Rdl. var i 1811 optaget som 2. Prioritet i Klubbens Ejendom; men det havde ikke været tilstrækkeligt til at dække den mest nødvendige Gæld.

Paa en Generalforsamling den 21. Decbr. 1814 vedtoges det med 61 Ja mod 21 Nej, at de to Selskaber endelig forenedes, og at en Kommité (Majorerne Guldberg og Gosch og Købmand Røgind) bemyndigedes til at søge et Laan paa Klubbens Ejendom, nemlig 10,000 Rdl. N. V. Da Fællesskab i Ejendommen ansaas for endelig vedtaget, foresloges det, at Klubben paatog sig at bygge et Theater, som kunde rumme 3 a 400 Tilskuere, og at Klubben for denne Bygning af det dramatiske Selskabs Kasse modtog en Leje af indtil 6 % af den paa Bygningen anvendte Kapital. Den 14. Ja-

nuar 1815 forelagdes det nye Lovforslag for Selskabet Polyhymnia, som blev vedtaget, og den fremlagte Koncept til følgende Obligation blev sanctioneret baade i Henseende til Materie og Form.

„Vi undertegnede giøre herved vitterligt:

At da vi i General-Forsamlingen den 21. Decbr. f. A. og 14. Januar d. A. i det nu her i Byen under Navn af Polyhymnia forenede Selskab, som forhen har udgiort tvende under Navn af Kronprindsens Klub og det forenede Dramatiske Selskab, ere alleene bemyndigede til paa førstnævnte Selskabs Vegne at negotiere et Laan af 10,000 Rdl. N. V. til Bestridelse af den i den til Selskabernes Forening approberede Plan bestemte Bygning og derfor paa Selskabet Polyhymnias Vegne at udstæde behørig Obligation med Sikkerhed i dets Bygninger og øvrige Ejendomme, og da Magistraten her i Byen, de Herrer Cancelliraad Borgmester og Byfoged Schumacher og Over-Auditeur Raadmand Bye og Raadstueskriver Petersen, som Skifteforvaltere i Stervboerne efter afgangne Madame Karen Kiellerup og afdøde Farver W. F. Asmussen af bemelte under Behandling værende Stervboers Midler, have tilstaaet Selskabet oven anførte attraaede Laan paa et Aar til Snapstings Terminen 1816, nemlig af Madame Kiellerups Boes Midler 7000 Rbdl. og af Farver Asmussens Boes Midler 3000 Rbdl., saa er det, at vi i Kraft af den os givne Fuldmagt paa Selskabet Polyhymnias Vegne og i dets Navn tilstaaer til forannævnte Stervboer her i Byen paa dens Vegne eller enhver anden, som denne Obligation med Rette i Hænde haver, Gield skyldig at være forannævnte 10,000 Rbdl. N. V., som uden nogen vi-

dere Opsigelse tilbagebetales i næstkommende Snapstings Termin 1816 med lovlige Renter 5 % at regne fra sidst afvigte Snapsting og hvorfor Selskabet in solidum hæfter. Til yderligere Sikkerhed for promte og skadesløs Betaling saavel af Kapital som Renter til den bestemte Betalings Termin pantsætter Selskabet Polyhymnia samtlige sine faste Ejendomme her i Byen, beliggende paa Hiørnet af Skole- og Kannikegade, nemlig Klubbens gamle Gaard med paastaaende Bygninger, Gaards- og Haugeplads med Prioritet næst efter 2700 + 1500 Rdl. og den af Grundmuur nye opførte Theaterbygning ud til Kannikegaden med 1. Prioritet, som alt til samme og med deri værende Muur og nagelfaste Ting skal være og forblive meerbemeldte Stervboe et fast og urokkeligt Underpant indtil den laante Kapital, ti tusind Rigsbankdaler N. V. med sine Renter skadesløs i alle Maader er udbetalt. . . .

Aarhuus i Kommiteen for Indretningen af Selskabet Polyhymnia, d. . .

H. Meulengracht. Branth. Gosch. Bull.
Th. P. Bøggild.

„Kronprindsens Klub" ophører nu med Aaret 1814. Snart efter sælges den gamle Klubgaard og en ny opføres. Købmand Johan Agerup blev Ejer af Gaarden paa Hjørnet af Skolegade, som senere købtes af Snedker Ørum og fik Nr. 18 (1850 Brandassurance: 18. 420 Rdl.), Theateret Nr. 16 (1850 Brandass. 13,950 Rdl.) og Polyhymnias nye Klubbygning Nr. 14 (1850 Brandass. 31,130 Rdl.) i Kannikegade.

Nogle Eksempler fra Livet i Klubben kan tjene til Belysning af hine Tiders Selskabelighed, hvorfor de her skal meddeles.

Paa Kronprins Frederiks Fødselsdag 1799, den 28. Januar, som var Klubbens Stiftelsesdag, afholdtes der som sædvanlig en stor Fest, der begyndte med et tarveligt Middagsmaaltid og afsluttedes med et Bal paa Raadhuset. Stiftamtmanden og Biskoppen blev indbudt til den store Højtidelighed, „der vilde mangle, dersom Selskabet skulde savne de tvende Herrers Nærværelse." Svarskrivelserne fra den høje Øvrighed lyder saaledes:

„Den Ære, som et af os saa anset og elsket Selskab har villet unde min Kone og mig til at bivaane Høytideligheden paa den kiære Fest den 28. Januar, er os alt for dyrebar, at vi ikke med megen Følelse og sand Erkiendtlighed skulle til benævnte Sted og Tiid indfinde os, for at nyde saadan Selskabets Godhed, og deltage med dette i Festens Glæde og saa gode Medborgeres Ønsker for den bedste Kronprinds.

Aarhuus, den 23. Januar 1799.

O. Høegh Guldberg.

Til den høytærede Kronprindsens Klub i Aarhuus.

„Efter den agtværdige Klubs gode og kiærlige Indbydelse, som taknemmeligst erkiendes og paaskiønnes, skal min Kone og jeg have den Ære at møde i Deres Forsamling næstkommende Mandag, den 28de paa bestemte Tiid og Sted for, saavidt vi kan, at tage Deel i Dagens Glæde og Høytidelig-

hed, til hvilken fælles Ønsker og Følelser forener os alle. De Herrer Direktører ville imodtage og for den respektable Klub bevidne vor fuldkomne Agtelse og Hengivenhed.

Aarhus Bispegaard, den $^{25}/_{4}$ 1799.

H. F. Janson.

Men Amtmanden over Aarhus Amt, Kammerherre Caspar Wilhelm Munthe af Morgenstierne, den tredje af Byens allerfineste Navne, fik ikke Anledning til at udtrykke sin Tak og Erkiendtlighed. Hans Excellence var nemlig ikke bleven indbudt. I en Skrivelse af 29. Januar beklager han sig over den udmærkede Uhøflighed, som Klubben i Gaar havde bevist ham. Han havde mindst af alt ventet sig denne offentlige Deklaration af et helt Selskabs ringere Agtelse, endog paa en Tid, da Oberst Brackel var Selskabets første Direktør. Men med den fuldkomne Selvbevidsthed ikke at have fortjent en saadan Tilsidesættelse, vilde han tilstaa, at denne Uhøflighed havde været ham over al Maade „empfindtlig."

Efter Selskabets Ordre besvarede Brackel, Brasch, Sommerfeldt, Studsgaard og Berg Kammerherrens Skrivelse saaledes:

Deres Høyvelbaarenheds!

Brev af 29de d. M. til Ugens Direktør i Klubben, hvor De behager at kalde sig fornærmet af Selskabet ved ikke at være indbuden til at deltage i dets sædvanlige Aars Fest, viser os, at Deres Høyvelbaarenhed har seet paa Tingen med andre Øyne

end Selskabet enten har eller kunde. Det føler til fulde, hvor meget det skylder sin i alle Henseender saa sieldne og ualmindelig elskede Øvrighed, og derfor benyttede det eenstemmig denne skiønne Leylighed til at lægge sine Følelser for Dagen. Hvad Selskabet her giorde, vil Deres Høyvelbaarenhed vidst føle uanvendeligt paa nogen andre, end netop disse tvende Mænd. Selskabet kiender i det mindste ingen, som det fra nogen Siide af staar i slig Forhold til. — Fra denne nok rigtige Synspunkt var Deres Høyvelbaarenheds Brev aldeles uventet og yderst paafaldende for Selskabet, som vi fandt os pligtige at forelægge det. Det attraaer ikke laant Hæder, derfor forbyde dets Love at indtage Byens Indvaanere ad anden Vey end den eneste i alle slige Selskaber antagelige og af enhver pretegions frie billigede — I hvor høy en Grad Klubben end derfor kunde see sig æret og Festen forskiønnet ved Deres Høyvelbaarenheds hædrende Nærværelse, maatte den endog ved denne Leylighed see sig en Glands berøvet, som den hidindtil har maattet undvære."

Aarhuus, d. 30. Januar 1799.

Til

S. T. Hr. Kammerherre Morgenstierne!"

Men efter at Kammerherren den 1. Januar 1803 var bleven udnævnt til Stiftamtmand over Aarhus Stift i Stedet for Ove Høegh Guldberg, blev han indbudt, og hans Svar lyder saaledes:

„Lige som det altid har været mig en særdeles Fornøyelse at deltage i Byens høyagtede Mænds

Forsamlinger, saa er i min nu værende Stilling enhver Leylighed mig dobbelt behagelig til Samqvem med Byens agtværdige Borgere, dens Embeds Mænd og Klubbens øvrige Medlemmer.

Efter Direktionens ærede Indbydelse mangler jeg altsaa ikke at møde for at deltage i den for os alle saa vigtige Dags Høytideligholdelse.

Aarhuus, den 24. Jan. 1803.

Morgenstierne.

„Til Direktionen for Kronprindsens Klub i Aarhus."

I 1801 var Guldberg forhindret; han kunde ikke deltage i Festen:

„Min Alder og nogle Anstød af min Omgangs Syge nægte mig at nyde den Ære af vor elskelige Klubs Indbydelse til i dens kiære Selskab at tage Deel med i Festens Høytidelighed. Min Kone, som har været angreben af samme Syge, er just ved at komme sig; begge ere vi da udelukte fra denne af os attraaede Ære. Vor venlige Begiering er derfor til Dem, Høystærede Herrer, at De ville behageligst andrage for det ærede Selskab denne Aarsag, som Een af de Herrer Direkteurer fuldkommen kiender, og at De i øvrigt ville troe, at jeg med største Høyagtelse er

Allerhøystærede Herrer
Deres Allertientskyldige Tiener
O. Høegh Guldberg.

Aarhus, d. 28. 1. 1801.

Til de Herrer Direkteurer for den Kronprintzlige Klub i Aarhuus.

En Del Officerer, nemlig: Oberst Brackel, Major Sommerfeldt, Kaptajnerne Rosenvinge og Brackel samt Løjtnanterne Guldberg, Mylius, Klem og Gosch, Auditør Kruuse, Fændrik Harbou og Frikorporal Jensen havde 1796 udmeldt sig af Klubben, fordi de følte sig fornærmede af de civile Medlemmer. Aarsagen var særlig den, at nogle Officerer ved Votering ikke havde saa mange Stemmer for sig, at de efter Lovene kunde antages som contribuerende Medlemmer. I den Anledning samlede Selskabet sig den 10. August og lod ved Direktionen følgende Skrivelse udgaa til de militære Herrer:

„Saa uventende de Hrr. Militaires Udsigelse for Klubbens civile Medlemmer var, saa higen søgte vi og at udforske Aarsagen. Vi opdagede samme og fandt den lige saa fremmed for vores Tænkemaa, som Udsigelsen af de Herrer var os uventeed!! Den angives at være. Vi ringeagtede Militair-Standen, som de 4re proponerede Herrers Ei-Antagelse føres til Grund! Da vi ej kan lade en saa vanærende Tanke hvile paa os stiltiende, saa have alle civile Medlemmer i Kronprindsens Klub eenstemmig anmodet Directionen skrivtlig at bevidne Militair-Standens fortienende Agtelse med Ønske, de vilde herefter som før beære os med deres Yndest og Venskab, aldrig lade slig forhadt Dæmon mere ugrundet indsnige sig! Ikke at giøre det til Standens Sag, naar med enkelte faa ej endnu kan sympatiseres. Er denne af alle civile eenstemne Erklæring for de Hrr. fyldestgiørende, som vi haabe, da Sandheden taler, saa ønske vi at overbevises derom ved deres Forcening med os. Directionen har

da den Ære herved paa Selskabets eenstemmige Begiering at invitere de Herr. til at indtræde i Klubben igien! — vedblive det Embede, som enkelte blandt dem af Selskabet ere valgte til, og deele herefter som før, den sande selskabelige Fornøyelse med os umiskiendt. Endelig bedes de Hrr. vilde have den Godhed ved deres Navne enhver især blot tegne enten: Antagen eller Ej antagen, der kunde tiene os til Rettesnor. Bliver Mistanken herved udryddet, hvorpaa ingen blandt os bør tvivle, ønsker heele Selskabet, de vilde unde os den Fornøyelse af deres Nærværelse, endnu medens vi ere samlede, paa det ingen af os skulde savne personlig Deeltagelse i denne gode og ærefulde Gierning.

Aarhuus d. 10. Aug. 1796.

Paa heele Selskabets Vegne
Directionen.

Alle Officererne følte sig tilfredsstillede med Direktionens Erklæring og indtraadte paany i Klubben.

I Marts 1801 afmarscherede Regimentet, og i Slutningen af April besøgtes Byen for en Tid af andre jydske Batailloner, hvis Officerer blev indbudt til at deltage i Klubbens Konversation, saa ofte Tiden under deres Ophold her tillod det. I September var alle Officererne af 1ste jydske Infanteri-Regiment vendt tilbage til Aarhus, og den 20 September afholdtes der en stor Fest i Klubben for Heltene af 2. April, som med deres Fruer blev indbudt. Man vilde bestræbe sig for at bevise de kække Medbrødre, at man kendte og agtede deres Fortjenester.

Under Ballet d. 27de Febr. 1803 indtraf den Uorden, at et Selskab af omtrent 20 Personer trods Generalforsamlingens Beslutning af $^{20}/_{2}$ 1802 foranstaltede Servering af varm Mad i Klubbens Værelser. I den Anledning besværede Jahnsen sig i sit pro memoria af $^{28}/_{2}$ over, at den øvrige Del af Selskabet havde maattet forføye sig ud til Havestuen for der at tage til Takke med Smørrebrød — og Lugten af de forbibragte Stege. At al Conversation og fælles selskabelig Fornøjelse paa den Maade nødvendig maatte forstyrres, vilde enhver lettelig kunde indse. Han ansaa det derfor som sin Pligt, baade som Fornøjelsesinspektør og som Medlem af Selskabet, at gøre Påstand paa fælles Rettigheder i Fremtiden.

Samme Aar afholdtes Klubbens første bal en masque. Stiftsbefalingsmand Morgenstiernes Tilladelse blev meddelt Klubbens Direktion ved Byfoged Petersen. Men Stiftsbefalingsmanden udmeldte sig samtidig. Formedelst indløbne Omstændigheder kunde han ikke længere have den Ære at være Medlem af Kronprindsens Klub. De Forventninger, man havde knyttet til dette Maskebal, blev skuffede. Der faldt en Del Udmeldelser. Foruden Morgenstierne ønskede Marcussen, Gleerup, Hahn og P. Laurentin formedelst indtrufne Omstændigheder ikke længere at være Medlemmer af Selskabet.

Ved Indkrævningen af de Penge, som ved Maskeraden efter Repartition tilfaldt enhver af de deltagende, mødte den Ubehagelighed, at tvende af Klubbens Medlemmer vægrede sig ved at betale. I den Anledning nedlagde Fornøjelsesinspektørerne deres Mandat, thi foruden alle Ubehageligheder og Chicane, blev det deres Pligt at betale de Herrers Kontingent.

Konrektor Stougaard og Hører H. Rohde var altid de første blandt dem, der ved højtidelige Lejligheder holdt Festtaler og i Forening udarbejdede Kantater og dirigerede Koncerter. Man var altid forsikret om, at deres bekendte Kundskaber og Talenter var en Borgen for, at Hensigten opnaaedes. Kaptajn Mylius og Løjtnant Nissen bidrog til Musikens Forskønnelse og Frøken Ditlevine Rosenørn forædlede Koncerterne ved sit skønne Talent. Jacob Due, Borgerkaptajn ved Artillerikorpset, som var Genbo til Kronprindsens Klub, viste Selskabet den Agtelse at lade fire Artillerister gøre Honnørvagt for Klubben hele Natten, saalænge Festen paa Kronprinsens Fødselsdag vedvarede.

I Begyndelsen af April 1808 ankom til Aarhus det spanske Regiment „Princesse" og blev her indkvarteret. Officererne var alle høflige, forekommende og retskafne Mænd, men tillige meget stolte. En Yndlingsret for Spanierne var Bladene af Løvetand, som de tillavede som Salat med Olje, Eddike og Peber. Denne Ret serveredes jævnlig, endog paa Bernadottes Taffel; men ogsaa Snegle, især de store Gravsnegle, var en Lækkerbidsken. De fremmede Officerer blev indbudt til under deres Ophold her at betragte sig som Medlemmer af Kronprindsens Klub og til flittigt at besøge Klubbens Værelser. Chefen for Regimentet var den bekendte Greve de la Romana. Den 9. Maj brød Regimentet op og marscherede fra Aarhus, men Dagen efter blev en Del af Infanteriregimentet „Zamora" indkvarteret, og da dette i Juli bortgik, kom Kavalleri-Regimentet „El Rey" for en kort Tid hertil.

Den 8. Maj 1810 indtraf det Tilfælde i Klubben, at det blev anmeldt for det da værende Selskab, hvorledes

Sagfører Jensen og Løjtnant Fischer havde spillet Billard, uden derfor at gøre Rigtighed ved at indføre Partierne i Billardbogen. Paa Købmand, Borgerkaptajn Hans Bechs og flere nærværende Medlemmers Anmodning blev denne Forglemmelse anmærket i Billardbogen af Kancelliraad Kiær. Men den følgende Dag var Bogen forsynet med upassende Vedtegninger, som var vedtegnet uden Navn. Kiær beklagede sig: „Man har uden Tvivl god Grund til at besvære sig over saadan Adfærd — thi fordi man efterkommer en Pligt at anmærke det forsømte, ønskes ikke, ej heller opfordres til Uartigheder."

Ifølge Lovenes 2. Kapitel havde ethvert Medlem Rettighed til at foreslaa en eller flere til kontribuerende Medlemmer, naar de proponerede Personer var af passende Alder og Stand for Selskabet. Ballotering eller Votering paa nye Medlemmer maatte alene ske ved Generalforsamlinger, og derved maatte i det mindste to Tredjedele af de i Byen kontribuerende Medlemmer være til Stede. Naar den proponerede kunde anses som antaget i Selskabet, skulde han have tre Fjerdedele af de voterende Stemmer for sig. Proponenten og den Direktør, som befattede sig med Balloteringen, havde ingen Stemmer.

Balloteringen var et vidtløftigt Apparat. Proponenten eller samtlige Proponenter valgte to af Selskabets Medlemmer til Vidner ved Balloteringen. Derpaa satte Ugens Direktør Ballotermaskinen paa et Bord i Bibliotheksstuen, Skufferne eftersaas og betegnedes oven paa Laaget, den ene med Ja, den anden med Nej, og tillige paaskreves paa hvem Balloteringen skulde ske. Naar dette var færdigt, tog Sekretæren Listen paa de kontribuerende Medlemmer, og efter denne opraabtes

ved Døren mellem Bibliotheket og Konversationsstuen ethvert Medlem. De, som var til Stede, kom frem ved Opraabet af deres Navn og modtog af Direktøren en Kugle, som han efter Behag nedlagde i en af Maskinens Skuffer, hvorefter han straks traadte ud i Billardstuen. Naar alle til Stede værende Medlemmer paa denne Maade havde nedlagt deres Stemmer, bar Direktørerne i Følge med Vidner Maskinen ind paa Direktionens Bord, og i Overværelse af det samlede Selskab optaltes Stemmerne baade for og imod den proponerede. Intet Medlem, undtagen de tre, som var ansat ved Ballotermaskinen maatte under Balloteringen opholde sig i det Værelse, hvor den foretoges.

Naar Balloteringen fik det Udfald, at den proponerede ej antoges, blev baade Proponenten og den proponerede fornærmet. Major T i d e m a n d, der havde gjort Udkast til Planen for Theatrets Opførelse og i en Aarrække var Klubbens Direktør, søgte ogsaa at overbevise Selskabet om, at Ballotering var uheldig og burde afskaffes. „Hvad en af Europas lyseste Hoveder har sagt om Ballotering i politiske Forsamlinger, er jeg nær ved at antage for rigtig, endog i de mindre vigtige Tilfælde, nemlig: Alles Ballotiren ist, wie eine lange Erfahrung gelehrt hat, ein eitler und kindischer Versuch, die Gesinnungen der Wählenden zu verstecken. Wenn er seinen Zweck am besten erreicht, so bringt es Mistrauen hervor, welches noch eine gefährlichere Qwelle der Partheylichkeit ist, als offne Feindschaft", skriver han i sit pro memoria den $^{16}/_{3}$ 1804; men Balloteringen bibeholdtes, fordi man ikke kunde anbefale nogen bedre Indretning.

Klubvært M a r z e t t a havde misbrugt sin Tilladelse til at indføre Fremmede, saa at Direktionen 1811 saa

sig nødsaget til at gøre ham opmærksom paa følgende Forholdsregler, hvilke efter dens Formening vilde bidrage ikke alene til Bekvemmelighed, men ogsaa til et Slags Vedligeholdelse af den Tone, man almindelig havde været vant til at forefinde og iagttage i Selskabet: 1) At Marzetta maatte forebygge, at Direktionen paa Balaftener blev nødt til at bortvise uberettigede Personer af Havestuen, og at dette Værelse før Ballets Begyndelse blev tilbørlig udluftet, og at Gulvet blev vasket, saa at Selskabet uden Undseelse kunde indføre Damer, 2) at han i Overensstemmelse med Kontrakten vilde tilstille Direktionen en Fortegnelse paa de Personer uden for Selskabet, der frekventerede de ham overladte Værelser, i Særdeleshed Billardstuen, for at den deraf kunde udslette saadanne, om hvem den kunde have Grund til at tro, at deres Omgang ikke maatte være Flertallet af Selskabets Medlemmer behagelig, 3) at han søgte at afværge, om nogen af hans Gæster uden for Selskabet skulde finde for godt at skrive deres Navne paa Vægge, Vinduer eller Døre, da slig Forargelse ikke var i Selskabets Smag og kun brugelig i Kroer og lignende Steder.

Omsider blev man enige om at overlade Marzetta alle Værelserne i Klubbygningens øverste Etage til fri Afbenyttelse. Der tilstodes ham yderligere 100 Rdl. N. V. aarlig til Lys og Brænde, nemlig til de underste Værelsers Oplysning med 6 Lys til den store Sal og 2 til Bibliotheksværelset hver Aften, eller flere, om disse udbrændte, før Klubtiden var forbi, samt til at forsyne den store Sal og Bibliotheksværelset med den fornødne Varme, den store Sal fra Kl. 3 Eftm., saa længe Klubtiden varede, og Bibliotheksværelset hele Dagen de 2 Postdage om Ugen og de øvrige Dage fra

Kl. 3 til 11. Ved Højtideligheder vilde Klubben dog forbeholde sig alle Værelserne i begge Etager. Til de underste Værelser i Forhuset til Gaden var derefter ikke Indgang for de Gæster, der besøgte Marzetta uden at være Medlemmer af Klubben.

Efter Sammenslutningen af de to Selskaber og Theaterbygningens Opførelse blev Pladsen i den gamle Ejendom paa Hjørnet af Kannikegade for indskrænket, og man maatte atter bygge. I den nye Klubbygning, som kom til at ligge vest for Theatret, begynder Selskabet Polyhymnia's Historie.

Fortegnelse

over

Medlemmerne af „Kronprindsens Klub" i Aarhus indtil Udgangen af Aaret 1814.

Anders Jensen Agerup, Købmand, f. her 1744, Bgsk. 70; begr. $^{30}/_{6}$ 1826 (gl. Kgd.).

Peder Jensen Agerup, Købmand, f. her 1769, Bgsk. 99; † ca. 1840.

Agri, Fuldmægtig 1796; udmeldt $^{18}/_{3}$ 98 p. Gr. af Bortrejse.

Peter Albrecht, Kaptajn af borgerl. Jægerkorps, f. i Randers; begr. $^{18}/_{2}$ 1851 (gl. Kgd.).

Andersen, Stiftsfuldmægtig 1811.

Wulf Frederik Asmussen, Farver, f. her 1762, Bgsk. 94; † $^{22}/_{1}$ 1815.

Christian Michael Aspach, Præst i Veilby, men boede i Aarhus, f. i Aalborg $^{1}/_{10}$ 1762; begr. $^{8}/_{2}$ 1847 (gl. Kgd.).

Andreas Jørgen Fischer Badstrup, Adjunkt 1805, f. i Tulstrup $^{28}/_{3}$ 1778, Præst t. Nykirke 1819, † i Kbhvn. i Juli 1855.

Frederich Adolph Valentin Bauditz, Stabskaptajn 1. jydske Inf. Reg. fra 1806, afsk. som Major 16, Toldkasserer i Horsens; † $^{15}/_{4}$ 1824 (51 Aar gl.).

Frederich Carl Bauditz, Chef for 1. jydske Inf. Reg. fra 1806, Generalmajor 09, afsk. som Generallt. 16, † her $^{9}/_{4}$ s. Aar. (74 Aar gl.).

Hans Nielsen Bech, Kbmd., f. her $^{2}/_{9}$ 1770, Bgsk. 94; Kaptajn v. 2. borgerl. Afd., senere Stadshauptmand, † $^{22}/_{7}$ 1834 (begr. gl. Kgd.).

Jens Bech, Kbmd., f. her 1762, † $^{9}/_{1}$ 1816.

Jens Bech, Skolelærer, 1790.

Knud Nielsen Bech, Kbmd., f. her 1750, Bgsk. 75.

Niels Knudsen Bech, Kbmd., f. her. dbt. $^{2}/_{4}$ 1781 (Frue K.).

Christoffer Becher, Kbmd., 1786 en af de 6 Mænd; † $^{6}/_{4}$ 1803 (70 Aar gl.).

Niels Kirkmoe Bechmann, Stiftsprovst, f. paa Læsø $^{26}/_{1}$ 1753, fra 1807 Præst ved Domkirken; † $^{6}/_{4}$ 1816.

Caspar Frederich Behmann, Kaptajn 1810, afsk. som Major 22; † i Hillerød $^{7}/_{3}$ 1854.

Carl Bentzen, Kbmd. og Borgerkaptajn; † i Fredericia $^{17}/_{9}$ 1857.

Niels Berg, Regimentskvarterm. i 1. jydske Inf. R., Overkrigskommissær 05, afsk. 07; † $^{3}/_{12}$ 1833 (81 Aar).

Carl Johan Frederik v. Berger, Kbmd., f. i Mecklenburg-Schwerin 1784, Bgsk. 1813; begr. $^{15}/_{11}$ 1858 (gl. Kgd.).

Hans Henrik Bering, f. i Gylling Prgd., dbt. $^{23}/_{10}$ 1776, cand. theol. 99, Overlærer v. Middelskolen i Nakskov 06; † $^{19}/_{3}$ 1807.

Laurits Sommer Bering, f. i Gylling Prgd., dbt. $^{22}/_{4}$ 1784, Prmlt. i 1. jydske Inf. Reg. 1811, entl. 18, cand. jur., Birkedommer paa Møen 21; † i Kbhvn. $^{7}/_{3}$ 1821.

Berthelsen, Secretær, 1811.

Andreas Jørgen Billeschou, cand. theol. 1803, f. i Hammerum Hrd. $^{27}/_{12}$ 1776, Præst i Skjelby p. Falster 35; † i Kbhvn. $^{28}/_{5}$ 1861.

Hans Billeschou, Proprietær, f. $^{20}/_{6}$ 1742, solgte 92 Vejbjerggd. (Humlum S.) og flyttede til Aarhus, hvor han 1800 var Ejer af begge Basballegaardene i Immervad; † $^{23}/_{10}$ 1804, begr. i Domkirken.

Andreas Birch, Biskop over Aarhus Stift fra 1805, f. i Kbhvn. $^{6}/_{11}$ 1758; † $^{25}/_{10}$ 1829.

Hans Henrik Blache, Adjunkt fra 1813, f. i Aalsø v. Grenaa $^{11}/_{7}$ 1787, Overlærer 24, Konrektor 33, Rektor 38, Professor 53, afsk. 61; † i Kbhvn. $^{30}/_{5}$ 1871.

Bonne Bonnesen, Skibsbygger, Bgsk. 1811, var 31 elig. Borger; begr. $^{19}/_{7}$ 1846 (gl. Kgd.).

A. v. Born, Institutbestyrer 1810.

Peder Jespersen Borum, Kbmd. p. Mejlgade 1803; † ca. 1808.

Student Borum 1799; formodentlig en Søn af ovennævnte.

Andreas Nicolaus Julius v. Brackel, Kaptejn i 1. jydske Inf. Reg. 1796, Kompagnichef 03; † som Vicekom. i Rendsborg $^{26}/_{3}$ 1832 67 Aar gl.

Franciscus Vilhelm v. Brackel, Oberst i 1. jydske Inf. Reg. 1796; † som Generalmajor $^{1}/_{2}$ 1807 (79 Aar gl.), begr. Olai Kgd.

Erik Otto Branth, Overlods i østjydske Distrikt 1812, f. $^{14}/_{3}$ 1756, Kaptajn i Søetaten 1796 og fik Guldmedaljen for $^{2}/_{4}$ 1801; begr. $^{8}/_{4}$ 1825 (gl. Kgd.).

F. Brasch, Justitsraad, 1810.

Bredo, Urmager, 1811.

Hans Frederik Briand de Crevecoeur, Stabskaptajn i jydske Inf. Reg. 1799, karakt. Major 08; † i Thisted $^{2}/_{9}$ 1827 (65 Aar gl.).

Hans Bull, Fændrik i 1. jydske Inf. Reg. 1799, Seclt. 01, Prmlt. 06, Stabskaptajn 09, afsk. som Major; † $^{30}/_{10}$ 1851.

Niels Rosing Bull, Toldinspektør, Etatsraad; † $^{9}/_{12}$ 1841 (81 Aar gl.).

Christopher Bøegh, Sagfører 1810; † i Vester Mølle v. Skanderborg $^{25}/_{9}$ 1815. (29 Aar gl.).

Lauritz Hviid Bøgh, Student, f. 1760, Forfatter; † 1803.

Thyre Pedersen Bøggild, Kbmd., f. her $^{7}/_{9}$ 1754, Bgsk. 1782, ejer 1790–96 Gaarden paa St. Torv (nuv. Hotel Royal); † som Graver og Bedemand $^{20}/_{7}$ 1838.

Michel Carlsen, Købmand, Bgsk. 1799 som Skipper; begr. $^{25}/_{9}$ 1843 (gl. Kgd.).

Jens Clemmentsen, Toldkasserer, f. $^{10}/_{5}$ 1764, Justitsraad; † $^{27}/_{1}$ 1844.

Christian Peter Cold, Apotheker, købte 1795 Løve Apotheket for 10,810 Rdl. (Privil. $^{7}/_{3}$ s. Aar).

Simon Arent Cold, Kaptajn à la suite 1810, senere Direktør f. Christians Plejehus i Eckernførde; † $^{13}/_{8}$ 1820.

Hans Christian Cramer, cand. theol., f. her $^{24}/_{12}$ 1761, Præst til Røgen 96; † $^{1}/_{3}$ 1813.

Johannes Christian Dahl, Kaptajn, dbt. i Frue K. $^{16}/_{8}$ 1775, Kapt. ved det Fyenske Inf. Reg., senere Overkrigskommissær og Landinsp. i Aarhus; † $^{27}/_{8}$ 1815.

Christian Dame, Kaptajn i 1. jydske Inf. Reg. 1799, afsk. 1806 som Major, karakt. Oberstløjtnant 10; † $^{15}/_{7}$ 1813.

Bendix Davidsen, Handelsbetjent 1812, Bgsk. som Kbmd. 1814. (Jøde).

Bernt Davidsen, Jøde, 1812.

Isak Davidsen, Kbmd.; † $^{15}/_{10}$ 1833 (58 Aar gl.).

Jacob Davidsen, Handelsbetjent, 1811.

Ebell, Oberstløjtnant, 1799.

Carl Emil Ulrich Marius Ebeling, Organist 1801; † $^{13}/_{8}$ 1836 (69 Aar gl.).

Georg Christopher Elling, Stiftsrevisor; † $^{31}/_{5}$ 1815 (47 Aar gl.).

Jørgen Christian Elling, cand. theol., Informator paa Kjerbygaard; † i Linaa $^{9}/_{1}$ 1826 (66 Aar gl.).

Adolph Friederich Elmquist, Boghandler og Bogtrykker 1810; f. i Kbhvn. $^{19}/_{9}$ 1788, Redaktør og Udgiver af Aarhuus Stiftstidende, fik Titel af Overkrigskommissær 26; † $^{10}/_{10}$ 1868.

Christian Fabricius, Præst i Skanderborg 1784; f. i Dalum $^{12}/_{12}$ 1753; † $^{30}/_{8}$ 1819.

Anders Faurschou, Kbmd., f. her $^{5}/_{8}$ 1781, Bgsk. 1811; † $^{3}/_{9}$ 1814 (begr. paa Kgd. udenfor Mindeport, men Liget blev 1818 flyttet til gl. Kgd.).

Edvard Chrystie Fleischer, Overlærer v. Latinskolen, f. i Bergen $^{16}/_{3}$ 1780; † $^{12}/_{8}$ 1854.

Andreas Nicolai Flensborg, Præst i Borum 1805, f. $^{12}/_{1}$ 1782, Præst i Skivholme 26, entl. 41; † i Vellev $^{1}/_{11}$ 1848.

Johan Heinrich Florian, Handelsbetjent 1814, Bgsk. 1827; begr. 1832 (gl. Kgd.).

Johan Harro Focken, Major 1800; † her 1801 (81 Aar gl.).

Niels Friis Foss, Handelsbetjent 1814, f. i Sønderho Prgd. 1788, senere Kbmd.; † $^{9}/_{8}$ 1861.

Hans Sørensen Due Francke, prakt. Læge 1811, f. i Kristiania 1778; † her $^{21}/_{5}$ 1830.

Christen Bagge Frausing, Kbmd. 1814, f. her 1783; † her $^{10}/_{3}$ 1840.

Frederik Fulling, Handelsfuldmægtig 1801, senere Kbmd. og Kirkeværge; begr. $^{17}/_{3}$ 1840 (gl. Krkgd.).

Peder Funder, Handelsbetjent 1799, f. her 1773, Bgsk. 1801, senere elig. Borger; † $^{2}/_{2}$ 1829.

Hans Frederik de Fædder-Carisius, Rigsgreve, til Constantinsborg, Generalkrigskommissær; begr. $^{25}/_{7}$ 1829 (Gl. Kgd.), 58 Aar.

Jens Jørgen Ambrosius de Fædder-Carisius, Rigsgreve, Prmlt. i 1. jydske Inf. Reg. 1796, f. 1773, fik Guldmedaljen for $^{2}/_{4}$ 1801, Kaptajn à la suite, afskediget 16; begr. $^{6}/_{1}$ 1846 (gl. Kgd.).

Marcus Mørch Galthen, Vinhandler og Købmand, f. her 1740, Bgsk. 1769

Peter Kaarsberg Galthen, Kbmd., f. her 1770, † $^{6}/_{2}$ 1830.

Christian Carl Gersdorff, Kaptajn, f. 1771, Kammerjunker, † paa Boltinggaard $^{26}/_{8}$ 1826.

Nicolai Maximilian Gersdorff, Baron, General; † paa Marselisborg $^{25}/_{9}$ 1802 (78 Aar).

Sofie Magdalene Gersdorff, f. Reventlov, til Marselisborg, blev Medlem $^{5}/_{11}$ 1802, dog uden at skulde betale Kontingent; † $^{6}/_{3}$ 1811 (69 Aar gl.).

Stephan Gertsen, Proprietær, f. her 1748, ægtede Jacob Rosborgs Enke og blev derefter Ejer af Haraldslund, som han solgte 1804, 1805—10 ejer han Meilgade, nuv. Nr. 46, † ca. 1816; begr. paa Kgd. udfr. Mindeport, men 1818 opfl. til gl. Kgd.

Laurits Thomassen Gieding, Kbmd., Bgsk. 1782; † ca. 1815.

M. Glasius, udmeldte sig 1808.

Frederik Christian Gleerup, Borgmester fra 1761 og 76 tillige Toldktrl., f. i Aalborg 1728, Justitsraad, † her $^{12}/_{3}$ 1783.

Christian Gosch, Prmlt. i 1. jydske Inf. Reg. 1796, Stabskapt. 05, Major 11, Oberstlt. 29, afsk. 36, † i Kjøbenhavn $^{25}/_{11}$ 1837, 73 Aar gl.

Nicolai Gottlieb, Seclt. i 1. jydske Inf. Reg. 1796, afsk. som Major; † $^{26}/_{10}$ 1835.

Christian Frederik Temler Gottschalch, Præst i Odder, f. i Aalborg 1772, † $^{28}/_{2}$ 1861.

Gull, Oberst, 1799.

Frederik Julius Christian Güldencrone, Friherre til Vilhelmsborg og Marselisborg, Kammerherre, Stiftamtmand over Aarhus Stift og Amtmand over Aarhus Amt 1804, afsk. 1820, Gehejmekonfr. 13; † paa Vilhelmsborg $^{1}/_{7}$ 1824.

Andreas Haar, Landinspektør; † $^{9}/_{8}$ 1797.

Christopher Ditlev Hahn, Læge her 1770, f. i Haderslev 1746; † $^{8}/_{9}$ 1822.

Johan Christian Hahn, Præst i Brabrand, f. her 1778; † $^{13}/_{11}$ 1866.

Jens Peter Hald, Kbmd. og Raadmand, f. 1788; † $^{6}/_{6}$ 1849.

G. W. Hampe, Forstinsp. p. Marselisborg 1810.

Carl Ferdinand Joachim Harbou, Seclt. i 1. jydske Inf. Reg. 1796, afsk. som Stabscapt. 1817, † $^{31}/_{7}$ 1842 (68 Aar gl.).

Jens Mathias Hee, Informator, † $^{22}/_{6}$ 1825 (83 Aar gl.).

J. Helt, Handelsbetjent 1814, senere Kbmd.; begr. $^{10}/_{1}$ 1848 (gl. Kgd.).

Anders Pedersen Herskind, Kbmd., f. her 1761; begr. $^{29}/_{1}$ 1847 (gl. Kgd.).

Michel Pedersen Herskind, Kbmd., f. her 1763.

Peder Herskind, Kbmd., f. her 1738, Bgsk. 57, elig. Borger 1810; † $^{14}/_{5}$ 1826.

Christian Vest Hertel, Stud. herfra 1769, cand. teol. 1774, f. paa Bornholm $^{1}/_{5}$ 1748, res. Kapl. ved Domk. 98, † som Præst til Ø. Tørslev $^{2}/_{7}$ 1817.

Henrik Mule Hoff., Vice-Landsdommer i Jylland, f. $^{9}/_{10}$ 1763, † $^{12}/_{7}$ 1817.

Jens Holbech, Handelsbetjent 1812, Bgsk. 1814.

Rasmus Holbech, Kbmd., f. i Træden S. 1746, Bgsk. 1775, begr. $^{21}/_{12}$ 1829 (gl. Kgd.).

Niels Hviid, Byfoged 1784 og Vice-Borgm. 98, Stadshauptmand og Borgermajor, † $^{28}/_{8}$ 1813, begr. gl. Kgd.

Christian Høegh-Guldberg, Prmlt. i jydske Dragon Reg. 1790, f. i Kbhvn. $^{1}/_{8}$ 1777, blev Generalløjtnant og komm. General i Nørrejylland 1848, afsk. 50, † $^{31}/_{10}$ 1867.

Frederik Høegh-Guldberg, Forfatter, f. i Kbhvn. $^{26}/_{3}$ 1771, Lektor i dansk Sprog ved Blaagaard

Sem. 97, Professor i Kiel 1804, Lærer ved Artilleriakademiet i Kbhvn. 1813; † $^{21}/_{9}$ s. Aar.

Julius Høegh-Guldberg, Prmlt. i 1. jydske Inf. Reg. 1796, afsk. som Oberst 1835; † $^{30}/_{11}$ 1860 (begr. gl. Kgd.).

Ove Høegh-Guldberg, Statsmand og hist. og theol. Forfatter, f. i Horsens $^{1}/_{9}$ 1731, adlet $^{11}/_{10}$ 1777; efter sin Afskedigelse som Statsminister $^{14}/_{4}$ 1784 blev han Stiftamtmand over Aarhus Stift og tillige Amtmand over Havreballegaard- og Stjernholm Amter, fratraadte som Amtmand 1795 og som Stiftamtmand 1802, † paa Hald $^{8}/_{2}$ 1808.

Hans Peter Ingerslev, Vice Raadmand $^{8}/_{11}$ 1793 og Vejer, Maaler og Vrager 1796, f. i Beder Prgd. $^{2}/_{2}$ 1762, Ejer af Rugaard, Overkrigskommissær; † $^{20}/_{1}$ 1830.

Michael Friederich Jahnsen, cand. theol., f. her $^{3}/_{7}$ 1760, var Informator for Høegh-Guldbergs Sønner, Kapellan v. Frue Kirke 1794, † $^{29}/_{4}$ 1845.

Niels Friederich Jahnsen, Kæmner 1810, f. hei 1769, elig. Borger, † $^{29}/_{3}$ 1828 (begr. gl. Kgd.).

Rasmus Jansen, Stiftsprovst 1793, f. i Horsens $^{30}/_{11}$ 1746, Biskop i Aalborg 1806, † $^{26}/_{6}$ 1827.

Hector Frederich Janson, Biskop 1789, f. i Grevsk. Oldenborg $^{2}/_{10}$ 1737, † $^{4}/_{2}$ 1805.

Ferdinand August Jensen, Major i 1. jydske Inf. Reg. 1796, afsk. som Oberst, † i Kollekolle $^{16}/_{4}$ 1828 (81 Aar gl.).

Johan Henrik Ferdinand Jensen, Fændrik i 1. jydske Inf. Reg. 1796, afsk. som Major, † i Kbhvn. $^{26}/_{12}$ 1861 (81 Aar gl.).

Peter Henrik Jordan, Kbmd., f. $^{12}/_{11}$ 1791; † $^{23}/_{2}$ 1823.

P. Jöns, Kbmd. 1811.

Hans Jacob Jørgensen, Assessor i Priseretten her 1810, f. i Fredericia $^{27}/_{10}$ 1784, senere Byfoged i Rønne; † i Aalborg $^{29}/_{4}$ 1819.

Laurits Jørgensen, Kbmd. 1811.

Peder Kabell, cand. theol., f. her, Kantor og Degn ved Domkirken; † $^{24}/_{10}$ 1812.

Johan Vilhelm Kellermann, Major i 1. jydske Inf. Reg. 1799, afsk. som Oberstl. 1806; † $^{18}/_{4}$ 1819 (begr. gl. Kgd.).

Jens Benzon Kieler, Mønsterskriver for Østjylland 1805, f. $^{25}/_{5}$ 1773, afsk. 1807 med Titel af Sø-krigskommissær; † i Kbhvn. $^{10}/_{3}$ 1840.

Thøger Marcus Kiersgaard, Kbmd., f. her 1764 (dbt. $^{1}/_{2}$); Bgsk. 89, Kaptajn v. østl. borgerl. Korps; begr. $^{23}/_{12}$ 1828 (gl. Kgd.).

Otto Peter Kinch, Kancellisekr. 1812, f. i Kbhvn. $^{31}/_{1}$ 1785; † som Byskriver i Hillerød $^{4}/_{11}$ 1852.

Jørgen Kiær, Hospitalsforstander, f. 1772, var Amanuensis hos Biskoppen, Cancelliraad 07; † $^{9}/_{8}$ 1842.

Christen Jensen Kjellerup, Kbmd. og Skipper, f. her 1756, Bgsk. 79; † $^{17}/_{10}$ 1811.

Lars Danielsen Kjellerup, Kbmd., Bgsk. 1795.

Niels Bech Kjellerup, Prmlt. v. 2. borgerl. Afd. 1802, f. her 1792, blev Student 1810.

Gottfried Gustav Klem, Adjutant i 1. jydske Inf. R. til 1801, f. i Norge $^{13}/_{12}$ 1762; † i Fr.hald $^{6}/_{1}$ 1822.

(Forsættes 1914.)

Nogle Minder fra Treaarskrigen.

Af

Cathrine Fogtmann.

Den 85-aarige Frk. Cathrine Fogtmann i Varde, der i Vejle Amts Aarbøger 1907 har fortalt sine Minder fra Vejle i 1864 har ved at læse Stiftamtmand Nielsens Optegnelser fra Krigen 1848-49—50 i »Fra Ribe Amt« faaet Lyst til at nedskrive følgende Erindringer.

Jeg befandt mig i 1848 som ung Pige i Huset hos Godsforvalter Terndrup's ved Rathlousdal. Godsforvalterens boede skraas overfor Hovedbygningen i en smuk, nylig opført Bolig; de havde Fru Terndrups Moder, Fru Toft, i Huset. Den daværende Stamherre von Holstein-Rathlou og hans smukke Hustru, født von Leitner, fra Holsten, vare venlige og elskværdige Mennesker, hvilket ogsaa jeg fik et Bevis paa ved altid at blive indbudt sammen med Godsforvalterens.

Efter at Ryglet om Oprøret i Holsten var naaet til Egnen gjennem Bladene og havde bragt Røre i Gemytterne her som over hele Landet, slog man sig lidt til Ro, afventende hvad der vilde komme.

Da Terndrup en Dag, som saa ofte, var taget til Skovauktion, besluttede vi tre Damer at gaa til det

nærliggende Odder for at besøge en ældre, velhavende Enke, Madam Krag, en flink, men meget jævn Kone, som satte stor Pris paa Omgang saa vel med Herskabet som med Godsforvalterens.

Vi bleve vel modtagne og havde det rart, da pludselig henad Aften Terndrups Fuldmægtig, Lunøe, (senere Byfogedfuldmægtig i Varde) kom med den skrækindjagende Efterretning, som en ridende Stafet havde bragt fra Herredsfogden i Horsens, at 600 Slaver var brudt ud af Tugthuset i Rendsborg og hærgede, brændte og røvede ved Veile og videre nordpaa.

I største Fart og Ængstelse skyndte vi os hjem, og kort efter kom Terndrup og blev ikke mindre forskrækket end vi andre, og da det nu led mod Natten, var det saa meget mere uhyggeligt.

Alt deres Sølvtøj og Papirer af Værdi blev pakket sammen. Om det blev nedgravet i Haven, eller om det skulde føres med, hvis vi rejste derfra, mindes jeg ikke. At gaa til Sengs kunde der jo ikke være Tale om. Vi Damer slog os sammen i Sove- og Pigekammer, som vendte ud til Haven, og vi havde vort Rejsetøj parat, medens Herrerne og flere af Gaardens Folk holdt Vagt skiftevis paa Kontoret og ude paa Vejen, alle lyttende efter det skrækkelige, som var i Vente. Men Natten forløb i Ro, og først i Løbet af Dagen kom saa Efterretning om, at det havde været Opspind, og skønt det var en Lettelse at være fri for den truende Fare, var det alligevel en flov Følelse, at man havde ladet sig narre af et løst Rygte. Det blev vist aldrig opklaret, hvorfra det stammede, men i Veile troede de nærmest, at det kom fra en Tydsker, der boede paa en Herregaard i Nærheden, da det var hans Karl, der kom ridende ind i Byen, udraabende

Efterretningen med Tilføiende, at det brændte ved Kjelkjær, en Mil fra Veile.[1]) Nu mange Aar efter har jeg hørt Formodning om, at det stammede fra Kjøbenhavn, da man paa højere Steder vilde prøve at vække Folket op af Dvale. Frygten for Slaverne gav Anledning til, at der blev indvarslet til et Møde paa Rathlousdal næste Søndag, og da det er en folkerig Egn med mange smaa og store Herregaarde, kom der mange Mennesker, og før det egentlige Mødes Begyndelse var der i det dejlige Foraarsveir, som det var, fuldt op af Spadserende baade inde i den store Borggaard og ude paa Vejen.

Pludselig blev Opmærksomheden henledt paa en Vogn, som kom fra Horsensvejen, og hvorpaa der befandt sig en gammel, uniformeret Officer foruden Kusk og Oppasser, og Folk begyndte at gisne efter Nyt.

Da Vognen ganske langsomt banede sig Vej gjennem Mængden og drejede ind af Gaardens Port og ved Trappen blev modtaget af Herskabet, viste det sig, at det var den gamle Oberst von Holstein, hvem Intendanten ved Oprørets Udbrud i Slesvig havde overgivet Regimentskassen og Papirer til, og som nu, tro mod sin Konge og sit Land, havde afleveret det betroede i de rette Hænder og nu tyede til sin Slægt for at udhvile sig efter den vistnok besværlige Rejse med egen Befordring.

---

1) Anledningen til hele „Slavekrigen" var det, at Fæstehusmand Lars Jensen fra Faarup d. 29. Marts 1848 kom ridende ind i Vejle og raabte: „605 rensborgske Slaver og tyske Røvere er i Anmarsch". (Nærmere Oplysninger hos Lønborg Friis: Den jydske Slavekrig. 1898. S. 149 ff.)

Om der blev taget nogen som helst Bestemmelse ved Mødet, mindes jeg ikke.

Imidlertid var Fjenden rykket ind i Kolding, og kort efter kom Rygtet om, at de vare ude at kapre Heste. Da de vare ventende til Rathlousdal, lod Fru Holstein sin Ridesaddel lægge paa en dejlig Fuldblodshest, som Stamherren havde, og hun gik selv ned og spurgte den førende Officer, „om de vel tog Dameheste", og han var da saa galant at lade den tilbage. Derimod toge de seks eller otte andre Heste, deriblandt den gamle Obersts. Et Par Dage efter bleve Hestene fra Rathlousdal alle sendte tilbage.

Der blev da fremsat den Formodning, at den unge Holstein havde været i Kolding og havde kjendt Faderens Heste og derfor sendt dem tilbage.

Den yngre Broder af Stamherren paa Rathlousdal, Viggo v. Holstein, begyndte kort efter at oprette det bekjendte Korps af Herregaardsskytter[1]) og kom i den Anledning hjem i nogle Dage. Han var en udmærket smuk Mand, høj og kraftigt bygget, og som skabt til at være Anfører. Hvorvidt de tog Del i nogen Fægtning eller egentlig udrettede noget, mindes jeg ikke, men henad Eftersommeren blev der afholdt en smuk Have- og Blomsterfest paa Rathlousdal til Fordel for Korpset. Senere kom ingen Tydsker til Rathlousdal i dette Aar.

---

1) Viggo v. Holstein Rathlau og Ernst v. Mylius Benzon udsendte en Opfordring til „enhver vaabenfør, ikke værnepligtig Mand om bereden og bevæbnet snarest muligt at melde sig i Horsens for at indøves og danne et Skarpskyttekorps". I Dagene 3.–8. April samledes ialt 72 Deltagere i det jydske Skarpskyttekorps i Horsens. Om Korpsets Deltagelse i Krigen, se A. Valentiner: Herregaardsskytterne i 1848. 1898. S. 77 ff.

Paa Grund af forandrede Forhold i Terndrups Hjem havde de ikke mere Brug for en ung Pige inden Døre, og ved Bekjendte i Aarhus blev der tilbudt mig en Plads i Spørring Kro, liggende ved Hovedruten mellem Aarhus og Randers, hvor alle daværende Postbefordringer holdt Bedested. Det var en ny og smuk Bygning, forpagtet af en Mand ved Navn Mogensen, hvis Kone var svagelig, og som jeg da skulde være til Hjælp og Støtte.

Jeg havde her rig Lejlighed til at mærke den Uro, som er i et Land, naar det lever under Ufredens Tegn, idet det stadig vexlede med hjemsendt og snart igjen indkaldt Mandskab.

Min Entré i Spørring gjorde jeg den 1ste November, — og Dagen efter havde vi hele 11te Regiment fra Aalborg paa Hjemvej. Det gjaldt da om at have Oplag af Smørrebrød og Kaffe og dækket Bord til Officererne etc. Blandt Officererne var der en Fætter af mig, en Lieutenant Tuxen. Senere kom saa Randers Dragoner og Espingolerne, som havde deres Stade i Randers. Førend Tyskerne kom ind i Jylland 1849, hændte det undertiden, at en af vore Officerer tog en Dags Permission og mødtes med en Slægtning i Spørring. Saaledes en Major Faber fra Randers, hvis Hustru og to raske Drenge, elskværdige Mennesker, tilbragte en Dags Tid der, glade ved det korte Samvær. Blandt alle de urolige Dage staar især en mig frisk i Minde, da der om Vinteren 1849 skulde komme 5 à 600 Mand fra Randers igjennem, og da det var Snevejr, brægte de en god Del Sne med ind i Skænkestuen. Efter en halv Times Hvil og Forfriskning fortsatte de ad Aarhus til, men næppe var det meste ryddet til Side, før vi havde dem til-

bage igjen — meget mere tilsneede end første Gang. De maatte da indkvarteres i Byen. En stor Del vilde dog helst være i Kroen i de gode Lokaler, hvor der var bedre Betingelser for Mad og Drikke. Henad Aften maatte Pakkeposten indstille at rejse videre og henad ad Midnat Diligencen, saa der var stuvende fuldt alle Vegne. Henad Morgenstunden stilnede Vejret lidt af, saa de med Dagen atter kunde drage hver til sin Side.

Tydskerne vare ved Krigens Begyndelse igjen rykket op i Jylland og havde besat Horsens og Aarhus, hvorfra de stadig udsendte Patrouiller. En Dag kom en Afdeling paa et Par Hundrede Mand, Churhessere, slog sig ned paa en aaben Plads foran Kirken og lod hente adskilligt i Kroen, men deres Spørgsmaal gik stadig ud paa, om der kunde gaa Skibe ind til Randers m. m.; de droge snart tilbage igjen. En fjorten Dage efter kom et Regiment Cavalleri, Sachsere, og da de traf en Svoger af Kromanden udenfor, og han kunde svare dem paa Tydsk, tvang de ham med dragne Sabler til at vise dem Vejen til Randers, og trods det, at han havde Trætøfler eller Klodser paa, maatte han holde Skridt med de to forreste Officersheste, hvorfra en Sabel altid truede ham.

Da de kom en halv Mils Vej frem, var der en Sænkning i Vejen og Bakke foran, hvorpaa der pludselig viste sig en Rytter i rød Trøje, og da de formodentlig troede, at det var en Forløber for dansk Militær, blev der straks gjort omkring, og de kom da ridende i fuld Trav forbi Spørring og ad Aarhus til, medens deres Fører saa i Ro kunde gaa hjem, rasende over den Behandling, han havde været udsat for. Senere saa vi ingen Tydskere dér.

Den røde Mand var en Postillon fra Randers, som vilde ud for at spejde om Nyt, og han morede sig kosteligt over at have indgydt Tydskerne Skræk. Kort efter blev der en fast dansk Feltvagt i Spørring, da de vel nok frygtede for Fjendens videre Fremrykken eller for at observere hans Bevægelser, — men da oprandt 6te Juli og gjorde en heldig Forandring i det hele, og da lød det fra Soldaters og Menigmands Læber:

„Dansken har Sejr vunden, Hurra!" med en Glæde, som gav Gjenklang i alle Danskes Hjerter.

Da jeg var træt af det urolige Liv i Spørring, tog jeg den 1ste Maj 1850 til min Broders Hjem i Veile, hvor de ønskede min Nærværelse, og der saa jeg i Sommerens Løb det ene Regiment efter det andet af vore tapre Soldater drage bort for at møde Fjenden, fortrøstningsfulde til den gode Sag, de kjæmpede for. Lidet vidste de, hvor mange af dem, der skulde vende tilbage. I spændt Forventning afventede man saa Begivenhedernes Gang, indtil Rygtet endelig meldte om den dyrekjøbte Seir ved Isted, og dermed sluttede jo Krigen den Gang. Endnu havde jeg dog tilbage at se Tropperne drage tilbage gjennem Veile, hvor de som overalt blev modtagne med Begeistring og Glæde over Seiren, men i Stilhed flød der utallige Taarer af de mange, som havde mistet deres Kære paa Isted Hede.

I Aaret 1912

har Historisk Samfund for Aarhus Stift fortsat sin Virksomhed som hidtil med Udgivelsen af en Aarbog og Afholdelsen af Foredrag. Aarbogen, der er den største, Samfundet har udgivet (164 Sider), bragte bl. a.: „Øm Klosters Krønike", oversat af Dr. Jørgen Olrik, et Værk paa 121 Sider, og Forretningsudvalget har senere modtaget mange Vidnesbyrd om den Tilfredshed, hvormed Dr. Olriks Arbejde er blevet modtaget. Den 23. Juni afholdt Samfundet et Møde i Venge og i Sophiendals Anlæg, der af senere afdøde Kammerherre Rosenkrantz velvillig var overladt Samfundet til Brug i dette Øjemed. Ved det talrig besøgte Møde talte Cand. theol. Bågø i Venge Kirke om dennes Bygningsmaade og Historie; Kirken kunde ikke nær rumme de mange Deltagere. I Anlægget talte derefter Professor Vald. Vedel om Cisterciensermunkene. Begge Talerne fortjener megen Tak for deres paa et omhyggeligt selvstændigt Studium byggede Foredrag.

Ved den aarlige Generalforsamling den 6. Juli blev Aarsregnskabet enstemmig godkendt. De afgaaende Bestyrelsesmedlemmer: Fabrikant L. Andersen, Underbibliotekar E. Haugsted, Skoleforstander I. Henningsen, Biblioteksassistent Heilskov, Redaktør H. V. Rasmussen, alle af Aarhus, Redaktørerne Kr. Olesen og J. Pedersen af Horsens, Frk. Th. Lang, Silkeborg, Folketingsmand Stensballe, Tørring, Pastor Zinn, Viby, Sparekassedirektør M. Jacobsen, Viby, Gaardejer Randlev, Taaning, Lærer Gejlager, Stensballe, Landinspektør Langballe, Hammel, og Gaardejer Konrad Petersen, Rodskov, genvalgtes med Akklamation. Til Revisorer valgtes Revisor Knud Larsen, Aarhus, (Genvalg) og Overretssagfører Rosen, Skanderborg. Bestyrelsen genvalgte Forretningsudvalget; Formand er H. V. Rasmussen, Kasserer M. Jacobsen.

Samfundet er som hidtil Medlem af Historisk Fællesforening, ved hvis Repræsentantmøde den 14. November i København det repræsenteredes af Underbibliotekar Haugsted.

I Aarets Løb blev Dokumenterne angaaende Samfundets Køb af to Grundarealer af det gamle Øm Klosters Grund i Emborg fuldførte og tinglæste. Samfundet skylder Birkefuldmægtig Eide i Silkeborg sin bedste Tak, fordi han uden Udgift for Samfundet har ordnet begge Handeler. Fra Nationalmusæet forelaa et Løfte om at foretage Gravninger i Sommeren 1912. Men da Arkitekt Smidt, der skulde lede Arbejdet, blev syg, er Undersøgelsen bleven opsat til 1913.

Mod Aarets Slutning knæsatte Historisk Samfund den af Dr. Grauer i Aarhus fremsatte Tanke: at sætte Dronning Margrete en Mindesten i Riis Skov ved Aarhus i Anledning af 500-Aaret for hendes Død. Sagen naaede ikke videre i 1912, men der er senere afholdt et Møde i Aarhus, ved hvilket Dr. G. meddelte, hvad der foreligger om Dronning Margretes Fastsættelse af Grænserne for Aarhus Byjorder, og der næres godt Haab om, at „Samfundet" inden længe vil kunne løse den Opgave, det har paataget sig, paa en smuk og passende Maade.

Aarsberetningen kan ikke sluttes uden at pege paa, at vi har for faa Medlemmer. Der kunde udrettes meget mere, om de mange Venner af historisk Oplysning, der endnu ikke har indmeldt sig, vilde gøre dette lille Skridt.

Samfundet bringer en varm Tak til Staten, Horsens Kommune og Arbejdersparekassen i Aarhus for de modtagne Tilskud.

Aarhus, i Marts 1913.

H. V. Rasmussen.

Historisk Samfund for Aarhus Stift.

Kasseregnskab for Aaret 1912.

Indtægt.	Kr.	Øre
Kassebeholdning pr. 1/1 1912	346	71
Medlemsbidrag	1075	00
Refunderet Porto	101	58
Salg af Aarbøger	48	29
Bidrag fra Staten	150	00
„ „ Horsens Kommune	25	00
„ „ Arbejder Spare- og Laanekassen	25	00
Indvundne Renter	15	68
	1787	26

Udgift.		Kr.	Øre
A. Aarbogen for 1912:			
Forfatterhonorar	300,00		
Trykning etc.	474,00		
Clichéer	9,00		
		783	00
B. Foredragsvirksomhed:			
Honorar	50,00		
Tryksager	19,85		
Udgifter ved Møderne	107,68		
Annoncer	50,07		
		227	60
C. Alm. Driftsudgifter:			
Porto, Brevkort, Tryks., Bud etc.	143,45		
Medlemsbidrag til Hist. Fællesfor.	25,00		
Deltagelse i Hist. Fællesmøde	30,00		
Administration	65,00		
		263	45
Kassebeholdning d. 31/12 1912		513	21
		1787	26

INDHOLDSFORTEGNELSE.

Side

Chr. Heilskov: Fordums Landeveje og Rejseliv i Aarhus Amt 1

Viggo J. von Holstein Rathlou: Svend Fælding 47

Frands Holm: Om Præsterne i Vellev i Houlbjerg Herred til O. Flensborg..... 81

Johs. Malling: Om de nedrevne Kirker i Hads Herred .. 105

Torkil Baumgarten: Kronprindsens Klub 113

Cathrine Fogtmann: Nogle Minder fra Treaarskrigen ... 177

Aarsberetning for 1912..... 184

Regnskab 186

Historisk Samfund for Aarhus Stift

har i 1908, 1909, 1910, 1911 og 1912 udgivet *Aarbøger* med følgende Indhold:

1908:

Martin Kristensen: Aarhus Stifts Tilblivelses og Bebyggelses Historie.
Ludv. F. A. Wimmer: Den sidst fundne Runesten i Aarhus.
Chr. Heilskov: Træk af Livet i Skanderborg.
Povl R. Povlsen: Damsstenen.
Chr. Axel Jensen: Thestrup Epitafiet i Maarslet Kirke.
Hoveriet paa et østjydsk Gods v. *A. J. Gejlager.*

1909:

Bering Liisberg: Skanderborg.
Jakob Lykke: „Heksemordet" i Brigsted.
Chr. Axel Jensen: Claus Cortsens Gaard i Horsens.
Evald Tang Kristensen: Tovstrup By og dens Beboere.
N. Ø. Lassen: Sagn og Minder fra Aarhus—Silkeborg-Egnen.

1910:

K. C. Rockstroh: Samsø under Svenskekrigen 1657—1660.
Chr. Heilskov: Gamle Indskrifter i Horsens.
Jakob Lykke: En Tiendestrid i Vor og Nim Herreder.
Bering Liisberg: Det ældste Aarhus. Med et Kort over Aarhus.
A. J. Gejlager: Uddrag af Provst Schmidts Optegnelser om Væhr og Nebel Sogne 1771—99.

1911:

Peter Holm: Om Jægergaarden i Aarhus og dens Omgivelser.
Jakob Lykke: Paa Jagt efter Brændevinstøj.
Jakob Lykke: Smaatræk fra Treaarskrigens Tie.
Johs. Malling: Har der eksisteret en Frue Kirke i Horsens?
Torkil Baumgarten: Aarhus-Familier i ældre Tid.
C. J. T. Thomsen: Af Aarhus Hospitals Historie.
Frands Holm: Fra min Hjemstavn og min Slægt.
P. Martinussen: Af Bjerre Herreds Fortid.
Meddelelser fra dansk historisk Fællesforening.

1912:

Øm Klosters Krønike, oversat af *Jørgen Olrik.*
I. Bye-Jørgensen: Krigstilstanden paa Samsø i Aarene 1807—14.
N. Friis: Erindringer fra Krigsaaret 1849.
Johs. Malling: To Præster.

Nye Medlemmer kan ved Henvendelse til Bestyrelsens Formand, Redaktør *H. V. Rasmussen,* Vigenhus, Aarhus, købe disse fem Bøger for 2 Kroner 50 Øre.

Medlemsbidraget er 2 Kr. aarlig.

I alle Boglader faaes

SVEND FÆLDING

Dansk Heltedigt af

V. J. von Holstein Rathlou.

— Den friske og raske Fortællemaade er fuld af Liv og Ungdom og kendetegner Hr. v. Holstein Rathlou som en *virkelig* Digter.

»*Aarhuus Stiftstidende*«. 12.—12.—12.

Der er en naiv Skønhed og Oprigtighed over disse Vers, som gør dem klassiske.

Alfr. Ipsen i »Vor Fremtid«. Febr. 1913.

Det smukke og rigt afvekslende Epos, hvor baade Sværd blinker, og Lunets Solglimt lyser, er en god Danskers Sang til sit Lands Pris.

Johs. Jørgensen i »Nationaltidende«. 12.—1.—13.

Det er dansk Muld og dansk Malm. Gennem Øret gaar dets vægtfulde Selvhævd ind til Hjærtet.

Vald. Rørdam i »København«. 10.—2.—13.